

20
142

*Felirészes Ujhary György
1861. évben volt országgyűlési képviselő
Lászlóval, az erdélyi magyarok
érdekeit legjobban megvédő tagjával
szerepel a szerző.*

ROMÁN NÉP

ÉS

ÜGYE

VÉDELMEZVE

A MAGYAR IDŐSZAKI SAJTÓ TERÉN,
S AZ ORSZÁGGYÜLÉSI SZÓSZÉKEN.

ZELISTYEI

WLÁD ALAJOS,

KRASSÓ MEGYE NAGY ZORLENCZI KERÜLETÉNEK, AZ 1848/49 ÉS 1861 ÉVI
ORSZÁGGYÜLÉSEN VOLT KÉPVISELŐJE ÁLTAL.

(Ára füze 1 ft. 20 kr. o. é.)

—◆◆◆◆◆—
LUCSON.

A TRAUFWELLNER-WENZELY KÖNYVNYOMDA BETŰVEL.

1863.

DE BALLACI GÉZA.

Jeligeül:

Wenn des Winters Gewalt nach längerer Herrschaft endlich gebrochen wird und seine bis daher geübte Macht mit jedem Tage sich lockert, alsdann durchfliegen des Windes Boten das weite Land und reinigen die von Dünsten geschwängerten Lüfte, damit der Frühling sein neues Reich gesäubert finde von Allem, was schädlich und verderblich ist. Ebenso ist es im Leben der Völker und Staaten. Uebelstände und Ungerechtigkeiten, hätten sie auch Jahrhunderte lang als Recht gegolten, hätten sie mit eiserner Strenge jeden Widerspruch zu Boden gehalten — endlich erweisen sie sich doch als schwach und ungenügend gegenüber den Anforderungen der Zeit und ihrer Bedürfnisse. Auch hier gehen den besseren, weil nothwendigen Zuständen die Stürmvögel voraus; es treten Männer hervor, die kühnen Herzens der Wahrheit die Ehre geben, und die mitunter als unantastbar hingestellten Gebrechen mit fester Hand ihrer gemachten Glorie entkleiden, nicht achtend, dass sie damit vielleicht Stürme heraufbeschwören können, die sie selbst in ihrer Existenz gefährden.

Fast jedes Volk findet in Zeiten der Aufregung und der nicht mehr hinauszuschiebenden Entwicklung seine Männer, welche das mit beredtem Munde auszusprechen wagen, was die Seelen Tausender erfüllt; welche muthig genug sind, für Ideen, die die Geister der Masse nur unklar bewegen, öffentlich aufzutreten, selbe zu leiten und zu regeln, und für selbe zu dulden und zu leiden. Sie thun sich selbst genug, indem sie ihrer Mission nachkommen und finden endlich die einzige Belohnung in dem Gefühle ihrer gehobenen Stimmung.

Auch das Volk der Rumänen ist in das Stadium getreten, wo eine durch entsetzliche Schicksalsschläge

verlorene Selbstständigkeit sich im Gedanken all des erlittenen Unrechtes zu neuer Thatkraft emporschnellt und auf dem freien Ringplatz der Nationen seine Kräfte zu erproben und zu bewähren sucht. Befähigte Männer voll tiefen Wissens und hoher Begeisterung treten auf, um in Schrift und Wort von Rechten zu sprechen, die lange genug als nicht vorhanden behandelt wurden, unbekümmert, ob ihnen mit ihrem Vorgehen vielerlei Ungemach erwuchs und nur das Ziel im Auge behaltend, den Gefühlen und Hoffnungen ihres Volkes Anerkennung und Geltung zu verschaffen.

Als nun die Völker, welche die Marken des schönen Ungarns bewohnen, sich auf den Ruf ihres Königs zusammenthaten, um auf dem Landtage öffentlich zu verhandeln, was jedem Gliede der Ein Ganzes bildenden Familie gut sei, schwiegen die Vertrauensmänner der Rumänen nicht und erhoben unverzagt bei jeder Gelegenheit ihre Stimme, um für Das einzustehen, was in den Herzen ihrer Auftraggeber voll und kräftig lebte. Kein anderes Volk der ungarischen Krone konnte sich rühmen, gediegenere Geister zur Vertretung seiner Interessen abgeordnet zu haben, und was die Logik der Beweise, die Wärme der Vorträge betrifft, so waren die Vertreter der Rumänen ihrer Vorfahren, der Römer, in jeder Beziehung würdig. Und darin eben wurzelt die Allgewalt einer alten Kultur. Wenn auch Jahrhunderte der Barbarei und Gewalt sie zum Schweigen gebracht: der erste Lufthauch einer bessern Zeit lässt das Gold einer höheren Bildung glänzend zu Tage treten, und verdunkelt manches Gestein, das bis daher als Diamant galt.

Unter den Rednern, die die Wünsche des rumänischen Volkes in die Hand nahmen, war es besonders Alois v. Wlád, ein (naturalisirtes) Kind des Banates, welcher mit beredtem Munde und geistreicher Logik die Sache seines Volkes vertrat, um sie gegen verleumderische Anschuldigungen in Schutz zu nehmen.

Carl Gustav Förk.

(A „Temesvárer Volks- und Haus-Kalender für das Banat“ 1862 évi folyama 27-ik lapján.)

TARTALOM.

A.

A román népre közvetlenül vonatkozó hirlapi czikkek.

	lap
I. Elmélkedés Erdélyi Vazul váradi Püspökké lett beig- tatása felctt	1
II. Az Oláhok I.	2
" " II.	10
III. Viszonzásul a deézsi levelezőnek	23
IV. Felelet a „Pester Morgenblatt“nak I.	28
" " " " II.	32
V. Védszó Krassó megyének, a nyelv tárgyábani határo- zatát illetőleg	34
VI. Az „erdélyi román irodalmi egylet“	46
VII. Válaszul Ludasy urnak Bécsben I.	49
" " " " II.	51
VIII. Czáfolat „a kath. clerus Krassóban“ czimü levélre	63
IX. Végválasz ugyan a tárgyban	68
Általános Jegyzés	74

B.

Országgyűlési Beszédek.

I.

Az 1848 évi országgyűlés képviselő házában.

I. Bozsinka Axent, Krassó-szászkai ker. képviselő igazo- lása tárgyában	79
II. A képviselő ház rendszabályai tárgyában	80
III. A vésztörvényjavaslat tárgyában	81
IV. Az urbériségi szöllő dézma megszüntetése folytán adandó kártalanítási törvény javaslat tárgyában	82
V. Csányi László kiáltványa tárgyában	83

II.

Az 1861 évi Pesti országgyűlésen.

I. Babes Vincze, krassó-szászkai képviselő igazolása tárgyában	85
II. A válasz felirat tárgyában	87
III. Popovics Deseanu János Arad-Radnai képviselő igazolása tárgyában	96
IV. A válasz feliratban előforduló „nemzet“ kifejezés helyett az „ország“ kifejezésnek leendő használata végett	97
V. Vertán Endre képviselőnek a román értelmiség elleni vádja visszatorlása	98
Az „aradi román nép művelődési s irodalmi egyesület“ 1863 évi Május 13-án tartott alakuló gyűlésében tartott beszéd	100

C.

Függelék.

Értekezések.

I. 10 darab arannyal jutalmazott pályamű	107
II. A Temesi Bánságról I.	113
" " " II.	166
III. A törvényszékek szaporításáról s szervezéséről I.	145
" " " " " II.	148
" " " " " III.	149
" " " " " IV.	152
" " " " " V.	155
" " " " " VI.	161
IV. Zárzó	182
V. Sajtó hibák és pótlások	184

A

Hirlapi értekezések.

I.

Elmélkedés Erdélyi Vazul váradi Püspöké lett beigtatása felett.

Nagyvárad, junius 26. 1843. E hó 18-kán tartá méltóságos Erdélyi Vazul, a nagyvárad-i görög-egyesült püspöki székebe fényes beigtatását, tömérdek népség jelenlétében. Az ünnepély, mint többnyire az illyneműek, diszes volt. Nagy ebéd 350 személyre, minden szegénynek egy font hús — mellyet e végre készített jegy mellett kaphattak ki a mészárostul —, egy iccze bor; estve a tisztelkedő katonatisztikarnak s némelly magasbrangu hölgyeknek fényes lakoma, rögtönzött tánczvigalom és végre tüzijáték; magukban és együttvéve mind szép 's eléggé érdekes tárgyak, képesek egy napnak elég élénkséget kölcsönözni: de ez ünnepély, állandó becsét, maradandó emléket csak egy más körülmény által nyert. E napon ugyan is egy népnek ezredéves nyomor előidézte halvány arczredőin örömsugár villant keresztül. Életadó pir lepte el a fonyadtság' helyét, 's egy szebb jövődö érzetében biztos reményeket táplál kebelében az Oláh nép, hogy a mély homály' burokjából, a vastag lelki sötétség' tönkelegéből föl fog valahára vergődhetni. Szép olvasónőim! van egy nép a két testvérhazában, mellyről sokan nagyságtok közöl, alkalmasint igen keveset hallottak. Egy szegény nép ez, mellynek látása a sajnálat' s részvét gyöneyeit idézné ki szép szempáraikból, egy nép, mellyet némelly igazán vadszivűek elég gondolatlanok és vakmerők „vadnak“ keresztelni, de mellynek sorsa, s gyászos állapota szánakozásra indít minden jóézésüt; melly kebel-szomorító élő példája annak, mi egy nemzet minden nevelés nélkül. E népre, melly a három Hunyadyt, Oláh Miklóst és sok más jeles férfiakat szülte a hazának — új, egy jobb, egy szebb időszak derült az emlitem napon. A tudatlanság, melly e nemzetet eddig körülhálózta el fog oszlattatni, az oláh nép egy más élet küszöbére lépénd, birva kebeléből egy férfit, ki megértve a kor szellemét, biztos iránytűt fog szolgálhatni a nép fölvilágosulásának. Boldog

férfi! kire egy egész népfaj' szemei függesztvék. Igen, Erdélyi-től jelenleg legtöbbet vár, és méltán is várhat az oláh nép, miután az isteni gondviselés és apostoli királyunk' kegyelme olly álláspontra emelték, mellyről ezerfelé terjeszthetik és nyújthatják karjai az áldást és jótékonyságot; mert az oláhok közül kevés levén olly karban, hogy e népen segíthessen, egyedül csak az egyházi méltóságoktul, mellyek között a nagyváradai legjövendelmzőbb, remélyhető minden, s innen megfoghatni azon állításom valódiságát: hogy Erdélyi igtatásával új időszak derült az oláhokra, ha hozzá vesszük, hogy Erdélyi azon ritkák' egyike, ki finom tapintatánál fogva kormányzásra termett, ki tudományosságát a gyakorlati életbe át tudja viinni annélkül, hogy unalmas szobatudóssá válnék; ki ügyes magaalkalmazása által mind az előkelőb-
bek kegyét, mind a másranguak' tiszteletét s méltánylatát bírja; ki 6 évig a nagyváradai görögegyesült ifjak' számára néhai boldog emlékü 2-dik Leopold által alapított nevelő intézetben mint igazgató, szelid, példás magaviselete, emberi bánásmodja által az ifjak' szeretetét teljesen megnyerte, ki a magyar nyelvet tökéletesen birván, jeles szónoki tehetsége által magát Bihar, Árad, Temes, Csanád megyék' gyűlésein jelesen kitüntette. Egy illy férfitől, ki életének delét alig haladta meg, bátran várhatja az oláh nép igen elhanyagolt szellemi élete' kifejtésének előmozdítását; melly roppant műnek teljesítésére Isten őt sokáig éltesse! *)

W.

(„Honderü“ 1843 évi Julius 8-án.)

*) Jegyzet. Erdélyi Vazul, nagyváradai g. cath. püspök, ki a forradalom után bárói rangra emeltetett, belső titkos tanácsóssá neveztetett ki, s a sz. István rend lovagi rendével diszítettett fel, 1862 évi Márczius 27-én Püspöksége 20-ik évében meghalt, és pedig a nélkül hogy a benne, helyezett várakozásnak megfelelt volna azon mértékben, miként tőle varatott, s teheté. Ő szerette ugyan nemzetét, s 1850 év Január havában egy erélyes s kimerítő kérelmet terjesztett fel ő felségéhez a magyarországi román nép érdekében, de később buzgalma az eredvénytelenység láttára ellankadt. — Ezen kívül anyagilag is keveset tett, pedig különösen a halála előtti években sokkal többet tehetett, s tett volna népeért, ha a hátrahagyott nevezetes öszvegnek csak felét is hagyandotta nemzeti czélokra. Megyéje azonban sokat köszönhet neki.

II.

Az Oláhok.

Az „országgyűlési Almanach“ 1-ső kötete jeles, érdekdús tartalmu tárgyai közül, valódi ritka s megbecsülhetlen gyöngyként csillog ki a polgári s irlalmi téren szép nevet s állást kivitt Szemere Bertalan „Nemzetiség és szlávtság“ czimü töredék-értekezése. Magasztos hazafiság, lángoló nemzet — és honszeretet, tiszta lelkesedés, szabad szellem, érett 's higgadt itélet, jozan gondolkozás, mély pelitikai ismeretek, virágos nyelv, szivet és észet egyenlően vonzó, férfias előadás jellemzik az egészét. Olly czikk, mellynek becse tagadhatlan, haszna mostani bogyolult s ingerült állapotunkban fölötte nagy, mellynek érdemét az ellenség is megismerni kénytelen. Van azonban ezen töredék-értekezésben egy állítás, mellynek igazságát velem együtt többen kétségbe vonni bátorzkodnak, s ez szolgál ingeremül, hogy a tisztelt közönség elébe járuljak ezen igénytelen felvilágosítással; 's teszem azt annyival inkább: mivel azon állítás nem egyes ember, egyes tény, egyes elv, vagy vélemény körül forog; hanem egy népre vonatkozik, egy olly népre, melly legmostohább körülményeiben is a magyar nemzethez tántoríthatlan hűséggel ingatlanul csatlakozott mind maiglan, 's ezen nép... „az oláh“. A' tisztelt férfitu ugyan-is, midön aggódó kebellet 's mesterül rajzolja a magyar nemzet kellemetlen és elszigetelt állását a' szláv népség hullámszani akaró tengerének közepette, az oláhokat is ugy érinti, mintha ezek keleti szertartásos vallásuknál fogva, bizonyos vonzódást éreznének magukban az éjazaki coloszszushoz szítani. Én a' félre értéseknek különösen a mennyiben ezek a népek ismeretére vonatkoznak engesztelhetlen ellene vagyok, mert gyakran ezek szülő okai a' legnagyobb rosszaknak; 's ugyan azért, minthogy tán mind az általam igen tisztelt Szemere Bertalannak uem volt alkalma közlelebről vetni pillantást az oláh nép házi életébe 's így gondolkozása főbb vonalaival megismerkedni; mind pedig azért, nehogy a' tisztelt közönségnek a' félreértések 's a balmagyarázatok bizonyos gyanura szolgálhassanak ártatlan okul: nem véltém fölös-

legesnek az oláhokrul egy kissé bővebben értekezni, 'S most a' dologra:

I.

Szintén évezrede már, mióta a' harcziás jellemű magyar nemzet a' széles terjedelmű Pannonia 's Dácia téreire becsapván, az apró fejedelmek gyöngé hatalmát nem épen a' legnehezebb szerrel tönkre tevé, 's a' vegyes ajku és törzsű népeket uralma alá hajtván, a' többféle apró dynasztiákból egy alkotmányos monarchiát alkotott; a' meg győzött népeket pedig minden fajkülönbség nélkül a' harcziós nemzeteknél divatozó akkori szokás szerint a' szolgaság sulyos állapotának karjai közzé taszítá. Foglalás után a' magyar nemzet, szeri alkotványa által, biztosan állapítá meg szabadságát, 's függetlenségét, de a' meggyőzött népek jóllétéről teljesen megfeledkezett, 's nem bírván azon finom tapintattal, mellyel Róma a' meghódított népeket törvényeiben és nyelvében részesítvén, magához fölemelni 's vele összeforrasztani törekedett, elmulasztotta az alkalmat a' szabad alkotmány jótékony-ságában a' meghódítottakat is részesíteni, minek önkénytelen következménye lett volna a' hódítottaknak a' hódítókkal összeolvasdása, nem ugyan mindjárt, de idő multával minden kétségen kívül. Ennek bebizonyításaul legyen elég fölhozni azon számos német, tót, horvát, olasz, oláh családot, mellyek első királyinktól vitézségökért adományt vagy czimeres levelet nyertek s mellyek később meg magyarosodtak. Melly család volt, hogy ugy szóljak, magyarabb lélekben, szivben és tettekben a' Bátor, Rákoczy, Zrinyi, Frangepán, Hunyady családoznál? Pedig az első német, a' második cseh, a' hazmadik horvát, a' negyedik olasz s az ötödik oláh törzsből hajták ki elnagyarosodott ágaikat! És mégis melly tösgyökeres magyar család az elhunytak, vagy ma is főnlvők közül volt képes előállítani olly jeles, a' honért, szabadságért magukat olly nemesen feláldozni tudó egyedeket mint a' szigethi hős; Nándor bajnoka; mint király, ember és hadvezérül egyiránt nagy Mátyás; mint a' hon szabadságát szerető szerencsétlen sorsu II-dik Rákoczy Ferencz, mint Báthory István, a' lengyel trónon dicsőn uralkodó király? És itt mitsem ér a' Klio hiányosságávali mentegetődzés, mert régi történeteinket tekintve, épen az büne Klionak, hogy avatottjainak, vagy a' magokat avotottjaiul hívöknek engedé, az ugy nevezett világnagyok legbotrányosabb tetteit legragyogóbb szinnel festeni és szépítve átadni az utókornak, mig a' szegényebb férfunak vitézsége, jeles tettei feledtetek, pedig bizony bizony hiában öltünk a' koldus szakadozott ruhája fölébe bi-

bort, mert alóla annál inkább szembe tűnek, s kirinak rongyai. Azért még egyszer mindenkorra, csak a szabad alkotvány életadó malasztjában kelle vala részesíteni az elnyomott különféle fajú népeket; és az egy nemzetestté összeforradás nem maradt volna el. — De a honfoglalók elég derekasán megtették a magukét, ők szabad alapokon nyugvó alkotványt hagytak utódaiknak, de mint pogány hitűek elfeledék, hogy annak jótékonyágát élvezni hagyják alattvalóiknak; sokkal inkább róható ezen nagy hiba utódaikra, kik kerestyénség szelidítette jellemük, s vallásuk azon sarkparancsát „szeresd felebarátodat mint tenmagadat“ felebarátaikra alkalmazni nem akarták, elegendőnek vélvén, ha alattvalóik félelmesek nem voltak. Ezeké a fő hiba, valamint azoké legnagyobb s legterhelőbb, kik magok is dicső nemzeti nevékről megfélemedkezvén, a pulyaságba merültek, és a külföldet mindenben és minden áron követni törekvő bábokká aljasultak; kik a nemzeti hangokat kegyelemből hagyják meg az aklok emberei szájában, kik maguk is — dicsőségnek tartották nem tudni a honi nyelvet, vagy abból gúnyt üzni, azon hon nyelvéből, melly őket mint hálátlan fajzatit kebelében szenvedé, ezeknek köszönhetni, hogy elmulasztattak a nemzetiség szilárdítására önként ajánlkozó alkalmak, s fejünkre hagyták nőni egy olly kellemetlen ügy elintézését vagy ketté metszését, mellyet ők könnyen elháríthatának, s melly most gyönyörű fejlődésnek indult hazánk hajnalát, ha nem is végveszélylyel, de minden esetre terhes zivatarral fenyegetni látszik.

Egy pár éve, mióta a szabadabb mozgást nyert sajtó különös gondot fordított a „panszlavizmus“ nevezete alatt eléggé ismeretes szláv ügyekre; azon nemzet ügyeire, melly évezred alatt békével s meglegegedéssel viselte magát a magyar korona aegise alatt, s e tárgyban fölszolaltak minden bár milly pártszínezetű lapjaink s ki ezen sok, nagy ésszel s szívvel kidolgozott fölszólalásból nem okult, azt e csekély értekezés írója legkevesbbé sem képes eligazítani. Azonban oka, hogy e tárgyhöz olly sokan és kellő tárgy ismerettel szólottak, kettős: egyik a feddést érdemlő és titokban elharapódzott vétkes mozgalmak, mellyek magyarhon egyik társorszáágában nyilvánosan kitörtek a zágrábi tisztujítás alkalmakor, ugy szintén legujabban a varasdi gyűlésen; — a másik ok, hogy a szláv nép igen nagy számmal levén e hazában, lehetetlen mikép azon számos magyarnak — kiknek vele közvetlen érintkezéseik vannak, s kik nyelvét sajátukká tették, figyelmét elkerütljék azon gúnyok és fenyegetőzések, mellyekkel a magyar nemzet illetetik s mellyeket reá a panszlav iralmi téren is,

lövelleni nem szűnik; — de a tót nép kebeléből is támadtak férfiak, kik a bűnös irányu mozgalmakat roszallották s közölők több, hirlapok útján is fölszóltak.

E nemzetről folytak egyedül a viták, midőn Wesselényi, egy a „Pesti Hírlap“-ban közölt levelében figyelmet javasolt fordítatni a haza több népeire is, mi ugyan eddig kevesebbé teljesült. Van ugyan is a két testvér magyar hazában egy nép, melyre mind a mellett hogy számszámra 2 milliót meghalad, mind eddig igen kevés tekintet és gond fordított, és e nép... az oláh, „mellynek gyönyörű olasz hangzásu nyelvén — mint a Pesti Hírlap 168 számú vezér ezikk derék és lelkes írója mondja — még soha nem zengtek Davoriák, melynek egyszerű furuglyája csak a magában tűnődő lélek egyhangu bús komoly dalát ismeri, mely — mióta a magyar ur lön fölötté — jobb napokat alig látott, és hosszas századokon át vallásos resignációval viselé s viseli helyzete azon ezer nemű terheit, miket magyarországban mai nap egy nép osztály sem ismer, e nép egykor közös zászlók alatt ontá véré a magyarral 'stb.“ és mégis e népfaj mindedig mellőztetett, sorsa pedig a magyar hazában csak 1836-tól kezdve nyert javítást, míg a szomszéd Erdélyben még most is földesuri korlátlan önkénynek van kitéve. És csodálhatni e aztán ha a „Gazetta de Transilvania“ és „foia pentru minte inima si literatura“ czimű politikai lapokban fájdalom sajtolta kifakadások valának olvashatók a mult évben, az erdélyi országgyűlés, magyar nyelv terjesztése tárgyában hozott határozata ellen? És e kifakadások legkevesebbé sem voltak kárhozatosak; mert egy népet nyelvétől megfosztani akarni, és arra kényszeríteni, hogy tiz év alatt egészen más nemzetté változzék által, a régi mesés korban is sok leendett. De különben is a magyarosítás óriási munkáját nem ugyan tiz év alatt, mert ez lehetetlen, de több idő alatt valakinek végbe kellene vinni, már pedig, mint lenne az eszközölhető? igen nehéz meghatározni; mert először azon terv, hogy oláh helységekből magyar katonaság szállásoljon, csak kártyavár, mely azonnal halomba dől, mi helyt elhinni akarjuk, hogy az oláh katonája kedvéért — kit ő szállással lát el, s csekély keresményéből tartani kénytelen, s még is iránta háladatossága nem legkedvesebb jeleit mutatja, lehet, hogy a czifra szitkokat eltanulja ugyan, de a nyelvet aligha igen. Továbbá másodsor, a magyarosítás hathatós eszközlője lehetnének a falusi iskolák, de ezek Erdélyben nem igen nagy számmal vannak, kivált az oláh helységekből. Nem tagadhatni ugyan hogy sok görög nem egyesült nagyobb, úgy szinte sok egyesült hitű falukban léteznek elemi tanodák; de ezek sincsenek csélszerűleg

rendezve, azonban hány kisebb oláh falu van, hol sem híre sem hamva az iskolának? Már tegyük föl: hogy a tiz év alatti magyarosítás országgyűlési hősei, e szent célra áldozatokat tennének, ha csak ugyan az elmulasztott kötelesség teljesítése áldozatnak mondható, s a többi földes urat is nemes versenyre fölhinák, és csak ugyan minden falunak iskolája lenne: hát a tanító ki is mi-féle volna? Feleletül kapnám: hogy tanítóknak olly oláh ifjak választatnának, kik a magyar nyelvet beszélik. De hát ezek miből élnének, ki fogja őket fizetni? A falu lakosai mint ez külföldön van? Ez ugyan Erdélyben is a nagyobb oláh falukban lehetséges, de miként fog az megtörténni a sok apró helységben, melyek alig állanak néhány házból? Tudom, hogy sokan mondandják, miszerint össze kell kapcsolni több olyan apró falut, melyek közel esnek egymáshoz, és rendelni: hogy közösen állítsanak iskolát. Ez ugyan sík téren fekvő helységekre alkalmazható volna némiképen, de az illy apró oláh faluk leginkább a bércek tövében terülnek el, vagy is inkább elszórvák; ezekre nem illeszthető a fennebi javallat, mert a szegény együgyü oláh szüle kénytelen volna gyermekeit maga kísérni az iskolába, mivel különben könnyen megeshetnék, hogy a farkasok gyomrába kerülnének, de különben is az apa, ki nem igen szereti gyermekét iskolába adni, megúnva e kedvetlen foglalkozást, vagy sokszor ideje sem levén elkísérésre, hajlandóbb volna fiát otthon tartani. Hogy pedig minden falu iskolát építsen s a tanítót fizesse, lehetlen; tudjuk ugyanis, mennyire szegények az illy apró faluk lakosi, s hogy adófizetésre is tehetetlenek; a mellett, pap, kántor, bíró, kisbíró stb. bért kell fizetniök, míg magoknak utóljára igen kevés vagy épen misem marad. Avagy a földesur, vagy hol több van, a közbirtokosság fizesse a tanítót? Ez a földesurak nagy részére igen nyomasztóul hatna, mert tudva levő dolog, hogy Erdélyben igen sok elszegényedett nemes család van, melyek azért rangjaikat minden módon föntartani törekszenek, de különben is az illy apró falvak olly csekély jövedelmet hoznak, hogy a földesur tetemes kárával adhatna a tanítónak csak közép szerü fizetést is. Vagy a studiorum fundusból huzná fizetését a tanító? Ez Erdélyben aligha áll olly lábon, hogy a dolgon segíthetne. Vagy az ugynevezett religioi fundusból kapná díját a tanító? (mint ez a nagyváradi görög egyesült püspöki megyében van, hol 65 tanító részesül belőle). De a fogarasi egyesült és szebeni n. egy. püspöki megyék annak jótékonyágában nem részesülnek. Hát a püspökök gondoskodjanak iskolákról és lássák el jó tanítókkal, kiket ők fizessenek, fogja valaki mondani. Hja! de itt ám az a bök-

kenő, hogy a püspökök sem valami gazdagon vannak ellátva; mert a fogarasi gör. egyes. püspöknek mind össze tán 13 falucs-kája van, a jövedelemből pedig 62 növendék-papot kell tartania, a balázsfalvi gymnasiumbeli s normális iskolákba járó ifjúságot kenyérrel ellátnia, 5 szerzetesnek tartást és ételmet adnia, azon kívül rangjához képest neki is illőleg kell élnie. De különben is a mostani igen derék fogarasi püspök Lemény János, mindent elkövet: hogy népe lelki sötéttségét eloszlassa, nem kimélve semmi fáradságot, semmi áldozatot. A szebeni gör. n. egy. püspök semmi javadalmat nem bir. Előbb tehát az erdélyi törvényhozásnak meg kellene nyitnia a bőség szarvát, hogy a milliót meghaladó 's így a kis Erdély népességének több mint felét tevő-oláhságnak alkalmat nyújtson az elrémitő lelki sötétégből kimekülésre s a magyar nyelvnek könnyű szerrel megtanulhatására, tehát először is kisededovódák és azokkal kapcsolatban elemi tanodák föllállításáról kellene gondoskodni s az annyira szükséges népnevelés alapját megvetni. Harmadszor: a magyarosítás hathatós eszközlőji lehetnének a papok. De jegyezzük még, hogy az erdélyi egy. és n. egy. papság két tizedrésze ért tán és beszél magyarul, mert Balászfalván vagy Szebenben képezvén ki magát hivatalára, alkalomhijány miatt nem tehette sajátjává a magyar nyelvet a legnagyobb rész; ő felsége ugyan egy k. k. leiratában az országosan egybegyült Erdély Rendeinek a mult országgyűlés alatt megígérni kegyeskedett, hogy atyailag gondoskodni fog, miszerint az oláh növendékpapok magyarul tanuljanak, de ebbe még sok idő fog telni.

És itten elősoroltam a magyarosítás három fő módját, melyeknek elseje czélszerűtlen, míg a két utolsó ha nem idéz is általános magyarosadást tíz év alatt elő, mert ez kivált Erdélyben lehetlen, de legalább a magyar nyelv megtanulhatására könnyebb s a célhoz hamarabb vezető utat nyithat, és így csak egy tekintetet kell vala vetniök nemes Alsó-Fehér és Zaránd vármegyék követeinek, kiket az oláhok mennyi idő alatti magyarosíthatása? felőli vélemény-adással bizá meg az erdélyi országgyűlés, II-dik József korára, s láthatták volna, hogy az, minden erőlködése daczára tíz évi uralkodása alatt a magyar nemzet értelmesb részét sem volt képes megnémetesíteni, hát még a köznépet! Pedig II-dik József akarata végrehajtásában rendíthetlen volt, és semmi bal körülményektől nem hagyta magát elrettentetni.

De térjünk vissza a „Gazetta de Transilvania“ czimű politicalai oláh hirlap, s mellék lapja, keserű kifakadásaira, mellyeket legkevesbbé kárhuzatosaknak állítottam; mert ezek nem valami ala-

csony fondorkodás titokban működő, s a népek nyugalalmát szétdőlvő, alacsony mesterkedés szüleményei, nem, mertt büszkén állithatom, miszerint azok közül, kik a szabad alkotvány jótévőségében részesülnek, a mennyire Szatmár, Arad, Bihar és Erdély több megyében tett utazásomban az oláhság papjaival vagy műveltebbjeivel érintkezvén, tapasztalhatám, egy sincs, ki elég kába volna kancsukát és ukázokat ohajtani, azok pedig, kiknek mindedig nem igen kedves állásuk van (mint az erdélyi oláh pórságnak) soha eléggé nem bámulható béketűrőssel várja a mostani méltányosabb század emberibb érzésű fiaitól sorsa valahárai javítását. Az oláhok kétféle vallásuak: g. egy. kik legnagyobb ellenszenvet táplálnak magokban az oroszok iránt; a g. egy. papok melegen emlékeznek még az orosz kormány azon parancsára, mely által 4 millió g. egy. a görög nem egyesült hitre tereltetett erőszakkal, s ez által lelki nyugalmatól megfosztatott. Pedig milly nagy hatása van a papságnak e népre, az tudhatja, ki e népet csak meszsziről is ismeri! A n. egyesült hitű oláhokat pedig az 1791: 26 t. cikk olly állásba helyezte, hogy bizony nincs okuk semmi kaczerkodásra az ejszaki hatalommal. Láthatja tehát a szives olvasó, hogy az oláhságról nincs semmi legkisebb oka aggódni, mert hűsége fejedelméhez és vonzódása a hazához ingatlan.

De csak látná az olvasó, mint igyekszik minden műveltebb oláh, a magyar nyelvet sajátjává tenni, bizony legkisebb kedve sem volna a gyanunak még árnyékára is. Magok az írók, kik tán epébe mártott tollal szólaltak volt fel a Gazetta de Transilvania és melláklapjában, mind tudnak magyarul s a panszlavismusról mit sem akarnak tudni, s ki nem hiszi ezt, üsse föl a Foia pentru minte, inima si literatura 1842-ki 37-ik számát és állításomról meg fog győződni; csak azt akarják, hogy a magyarosítás ne legyen kényszerrel össze kötve, mert ezt bizony senki sem szereti. Az oláhokat terhelő balitéletekről jövő számban.*)

Wlád Alajos.

(Társalkodó 1843 év. 102 szám. Decemberhó 24-kén.)

*) Jegyzet. Eme cikk, miként a nyájas olvasó, annak olvasásából meggyőződhetik, az 1842 évi erdélyi országgyűlésen maniáva fajultt magyarosítási vágy, s az annak foganatosítása tekintetéből ajánlott eszközök ellen volt irányozva, hogy az akkori általános magyarosítási ábrándból, az 1843 évben egybehívott magyarországi gyűlés is kijózanodjék. Persze hogy, csekély fel-szólamlásomnak semmi sükere sem volt, s nem is lehetett azok-

nál, kik egy évezred mulasztásait, *rögtön*, erőszakos, habár szellemi eszközökkel, akarták helyreütni.

Mind az 1842-ik évi erdélyi — mind pedig az 1843/44 évi magyarországyülések szelet vetettek, s szélvészt arattak, melly 1848 évben, a legnagyobb dimenziót vett orkánként tört ki, patakokban folyt testvérvérrel áztatva e hon földét, s a magyar, s a többi társnemzetek között olly tátongó örvényt támasztva, mellyet, csak a mind két részről engedelkenység, elszántt jó akarat, s az igazi testvéri szeretet képes befedni, vagy legalább át-hidalni. Mire *mind két részről* őszintén, s buzgón törekedni: a legszentebb honfiai kötelesség, mellyet *mindakét félnek* jól felfogott érdeke is javasoll.

II.

Ha az emberiség történetének lapjait fölütjük, s végig futjuk azon sok, kis vagy nagyszerű véres harczot, mellyek a népekkel elfeledtették rendeltetésük czélját és szétbonták azon kötelekeket, mellyeknek az egész emberiséget összhangzásban kellene tartani, melly harczok sok millió életébe, sok nemzet szabadsága elvesztésébe kerültek; ha azon sok s csekélységből eredő vakbuzgóság szította vallásháborúnak, melyeket érthetlen dogmák fölötti meg nem egyezés idézett elő, szívzsomorító véres nyomait nézzük; ha tekintetet vetünk a sok különféle törzsű népre, mint üldözte vagy üldözi, gyöölte vagy gyűlöli egyik a másikat: önkénytelen fölsohajtunk s kérdezendjük, honnan mindezek? és ha a józan ész vezérlő fényénél az okot kívánjuk kipuhatolni, tapasztalandjuk: hogy a sok harcz, üldözések stb. előidézése véres drámájában az elő- s balitéletek játszottak főszerepet; mig más egyéb szenvedély s indulatoknak is nem a legközönségesebb szerep jutott. Nem czéлом általánosan az elő- s balitéletek fejtegetésébe bocsátkozni, mivel ez némikép gyöngé tehetőségemet meghaladná, különben is tudom, nem épen legkedvesebb dolgot tennék, miután az olvasó közönség nagyobbára ismeretes a legjelesb francia, angol, német, s magyar írók műveivel, mellyekben egy szakadatlan harcz foly az elő- s balitéletek ellen; s főkép, miután honi nyelvünkön is birunk az elő- s balitéletekről egy rendszeres, megbecsülhetlen munkát, melly szerzője lángelméjének legvilágosabb tanuja, mellyet azonban sajonnal sőt fájdalommal nélkülözünk kell!... Én az elő- s balitéleteknek azon tömegét fogom itt egyedül vinni, melly az oláh népre nehezedik, teszem azt most, midőn

a népnevelés többé elhalaszthatlan szent ügye e jelen országgyűlés fíteendőinek legnevezetesei között első fokon áll; és teszem résszerint azért is, hogy megmutassam, milly szomorító s szívvrázó állapota van egy népnek, melly minden nevelés nélkül van; résszerint pedig azért, mivel eddig, valahányszor az oláhokrul bármelley folyóiratban vagy hirlapban értekezés vagy csekély közlemény jelent meg, többnyire röstségükröl, babonaságukról, s mély tudatlanságukról rovattak meg. Már ha mindazok, kik az oláhokról valamit közleni méltónak tartották, tiszta lelkiismeretből s józan ész pontjából kiindulva, hibáit e nemzetnek azért tárták ki, s a behagedt sebeket azért fakasztották volna föl, hogy e népet, hosszú s elnyomatása következtében credt évezredes álmából fölriasztván nagyobb mozgalomra serkentsék, ha illy tiszta érzés dobogtatta s illy szent érzelem hevitette volna mindazok keblét, s ha a népnevelést maguk is tehetségükhöz képest előmozdítani, vagy inkább előidezni szorgoskodtak volna: akkor az illyen tudósítók csak lehető legnagyobb hálára számithatnának. De fájdalom! némelley fekete lelkűek csak gúnytárgyúl hozták föl e népből szokásait s hiányait stb. sőt némelleyek elég gondolatlanok és vakmerők voltak semmi biztos alapokon nem nyugvó mendemondáikat még az iralom tág mezejére s könyvekbe is áttenni, s velök a közönséget ámitani; minek következése lett, hogy sok, ki e nemzetet nem eléggé ismeri, való adatok gyanánt vette a sok tyradát s azoknak hitelt adtak. De hogy az olvasó közönség annyival inkább meggyőződjek az oláhokat jellemző közlemények balságáról s alaptalanságáról, egy nagy tekintélyü írónak, Schwartner Márton néhai pesti közállománytani oktató, különben ugyan sok tekintetben igen jeles művéből idézek egy keveseseket. A derék oktató az oláhokról így ir általában a többi között. „Méltó az oláhra figyelmezni kunyhójában vagy szilvásában, vagy kukoricza kertjében, miként gyönyörködik ő ott kinyujtózva a földön azon még meleg ételben, mellyet kukuricza lisztből épen most süttött a felesége tepsében, avagy kezében tartva pálinkáját, egy tökhéjban, miként osztozik ő Caesar és Trajan tetteiben, milly keveset aggódik ő a jövendőről, és az egész háznépre és rendtartásra való gond egyedül a dologban elfáradhatlan s magukat ön mesterségük által különféle módon fölékesítő oláhnökre van hagyva!“ És ime kegyes olvasó, csak itt mennyi a botlás, és pedig ezt, mind általányosan az egész magyar és erdélyhoni oláhokról mondja az említett oktató, ki a Bánságba tett egy kirándulást! Tehát szerinte valamennyi oláh lakik Magyar- s Erdélyországban (mert így kell érteni, miután általányosan szól) az szil-

vásában, kukuricza kertjében málét eszik (?) s pálinkáját tökhejből (és nem legtöbb helyt üvegéből?) issza és semmit nem dolgozva lopja az isten adta drága napot?! Bizony bizony nem ártott volna a derék oktatónak, a bihar-, szatmár-, szabolcs stb. megyei oláhok is megismerni! De ő több szarvashibát követett, midőn az oláhok jellemét adni akarta, mellyeket egy névtelen illy czimű műben: „Észrevételek t. Schwartner Márton ur Magyarország statistikájában az oláhokról tett jegyzékre“ megezáfolt és megigazitott. És ha olly jeles elméjű s éles ítéletű férfiú is illy tetemes hibákat követett el, mi csoda aztán, ha más gyöngye agyu s hegyes ítélőtehetséggel bíró írócska borzasztón hibázott? De különben is az oláh nemzetnek hü jellemrajzát adni, legnehezebb föladat. Majd minden falu lakosinak más más szokásaik vannak, mellyekhez ők leghüvebben ragaszkodnak, s mellyeknek kitanulhatására húzamosb idő s bő tapasztalás kívántatik, pedig ezeket, jellemrajzot készíteni akarónak kitanulni 's tudni okvetlenül szükséges, mert ezek a tökéletes jellemrajz alkatrészei.

De lássuk már most az oláhság kiányait, mellyeket annyiszor említettek némely tudósító urak, míg a valóságos okok kipuhatólásával magukat nem igen sokat fárasztották; ezek között első: Az oláhság tudatlan: mi fájdalom! való, erről a Pesti Hirlap 168 számú vezérczikk, írója mondja „hogy az oláhoknak a hosszú nyomtatás ideje alatt el kelle törpülniök, hogy ama jeles tulajdonságoknak, mellyeket bennök kivált, ott hol egy kissé jobb helyzettel bírnak, még most is tapasztalhatni, jobbára el kelle tompulniök; hogy az oláh köznép minden magasb erkölcsi és szellemi kifejelettség nélkül, azon örömeikért, mellyeket életében föl nem talál, ama jóllétért mellyet nekie a polgári társaság nem nyujt, vallásában, és egy eleven, de műveletlenségénél fogva csak torzképeket alkotni tudó nép a phantasia babonás játékában kerese pótlást, s hogy illy körülmények közt elbutulásnak s elme szegénységnek kelle következni; ugy hisszük könnyen átlátható; és ez oka, hogy az oláhok iránti előítéletek olly átalányosak, ámbár meg kellene gondolnunk, hogy azon helyzeteket, mellyek azon előítéleteket előidézék, maga a nemesség teremtette.“ De annak, hogy az oláhok mindekkorig sem birtak a tudatlanság tömkelegéből kieviczkelni — helyes okát kívánván adni, szükség visszaternem egészen 1514 évre, midőn a földművelő néposztály mind a két hazában örökös szolgaságra kárhoztattatott, melly alatt M. Tercziaig nyögött. Azonban egy nemzet szolgasága sem volt olly nyomasztó, mint az oláhoké; vérfagyaláló tényeket hallottam elbeszélni mult időből, de én nem akarom a behégedt sebeket föl-

tépni, fátyolt vonok a multakra s aludni hagyom a történeteket, különben is uj, s kedvesebb életet él már a földmivelő néposztály is. Annyit azonban szükségesnek vélek megemlíteni, hogy az oláhok egész 1697ig görög n. egy. vallásuak lévén, a magyar s erdélyhoni alkotvány sánczaiból vallásilag is ki voltak rekesztve, s ugyan azért papjaik is alig tudtak egyebet oláh olvasásnál és századik tán írni. Hát miért nem tanult? mondaná valaki. Igen ám! tanult volna szegény, de nem lehetett; mert a papok leginkább nemtelenekből lettek, ezekről pedig meg kell jegyeznünk: hogy ha a nemtelen, iskolába kezdett járni és földes ura abban nem egyezett meg, visszahitta s tette vele mit kénye tartotta, mert hisz tulajdona volt! Hát még szegénynek mennyi gúnyt kellett elnyelnie, mennyi csúfságot szenvednie! Csoda-e így aztán, ha az, ki pap akart lenni, megelégedett egy kis olvasni tudással, annyival is inkább, mert ez a papság elnyerésére elegendő volt. De hiszen mondhatná valaki: „az oláhok közt sok nemes család volt, ezek pedig járhattak volna iskolába, mert őket senki sem akadályozta s azután papok lehettek volna.“ Hja! de ezeknek a többi nemesekkel szünteleni harczokban kellett részt venniök, azonkívül akkor tájban, az oláh papságnak nem legkényelmesebb állapota volt, és így mi ösztöne sem volt a nemesnek pappá lenni. Az oláh papságnak igen szomorú sorsa volt egész 1697ig, midőn a jezsuiták javaslatára II-dik Teophil akkori erdélyi oláh püspök, papjai s a nép legnagyobb részével a rom. kath. anyaszentegyházzal egyesült, melly egyesülésnek azon üdvös sikere és eredménye lön, hogy az egyesült oláhok a rom. katolikusokkal ugyanazon polgári és vallási jogokat élvezhették, az oláh papságra készülők pedig alkalmat és szabadságot nyertek magok kiművelésére és tanulásra. Azonban annak okát, miszerint a nép mind a mellett, hogy tanult lelkészeket kapott, még is előbbi tudatlanságából csak igen keveset hagyott el, s keveset vagy tán épen mit sem pallérozódott, annak okát itt előadni kívánván, vessünk, ha bár csak egy futó pillanatot is a magyar és erdélyországi oláh papság mostani sorsára, de minthogy sok olvasónak ehhez sem ideje, sem kedve, elősorolok itt egynéhány statisztikai adatot a fogarasi, munkácsi, nagyváradai gör. egy. megyék schematismusaiból mellyek kezemnél vannak: A fogarasi megyében van 1345 parochia, fizetéssel ellátva csak 26; a munkácsiban 86 oláh par. fizetve csak 4; a nagyváradiban 170, rendszeres fizetésű csak 49. Tehát a három egy. hitű püspöki megyében 124 helységben kap a pap fizetést, míg 1597 faluban nem. De e fizetés sem legnagyobb, mert a nagyváradai g. egy. megyé-

ben, hol legtöbb fizetése van a papnak (mintegy 300 f. p.) alig elegendő háza föntartására, azon fölül számos házi családját tartani, gyermekeit fölnevelni kell. A fogarasi megyebeli 26 pap fizetése évenként 250—500 vfra rug. A munkácsi megyei 4 oláh pap fizetése 500—700 vfra megy. Ezen 124 falusi pap sorsa türbető még, de hát 1597 egy. és az egész g. n. egy. papság (melly szegény annyi jótékonytságot sem élvez mennyit az említett) mi-ből él? hogyan tengeti életét? Dolgozik uraim! mint az utolsó zsellér, reggel jókor megfogja az ekeszarvát, s csak késő este fáradtan, lankadtan tér haza öveihez, alig tudván istenének a vásárnapot is sok dolgai miatt illön szentelni; s ha arczának illy sanyarú s véres veritékével keresi a szegény oláh pap kenyerét, ki fog azután csodálkozni azon, hogy a nép fölvilágosittatását nem eszközölhették, s mindaddig, míg állapotjok nem nyerend javítást, nem is eszközölhetendik. Ezen helyen csak a falusi papokról szoltam, mint a nép lelkészeiről; azon kevesekről, kik a püspöki udvarokban vannak, vagy valami tanítói hivatallal foglalkoznak, mint olyanokról, kiknek a néppel közvetett érintkezések nincs, hallgattam. — De az oláhok tudatlanságának egyik fő oka az is, mikép a Florenczi zsinat után a görögök tartván attól, hogy majd az oláhok látván a nyugati népekkel atyafiságukat, tőlök elpártolnak: Mark ezezusi püspök és Theokrisztus bolgár arra vették az oláh-, és moldvaországi vajdákat, hogy az egyházból kitiltsák az oláh nyelvet s helyébe a szlávot vegyék be úgy szintén, hogy a római betűk helyett, mellyekkel addig az oláhok éltek, cyrill betűk használtassanak: mit az oláh- s moldvaországi vajdák annyival könnyebben eszközölhettek, minthogy azon tájban az egyházi könyveket Oláh- vagy Moldvaországból kénytelenítették megszerezni a magyar és erdélyországi oláhok. És ennyit az oláhok tudatlanságáról.

Második hiánya az oláhságnak a babonaság, s ennek oka mélyen rejlik a nem nevelésben. Az oláh fiát nem neveli, mert nevelni nem tudja, mivel őt sem nevelte apja, apját nagyapja és így tovább. — Olly helyt pedig, hol iskola van, a szüle azon boldogtalan hiedelmében, hogy ő papot fiából nem akar, minthogy mind azzá a nélkül sem lehet, elmulasztja gyermekét iskolába küldeni, hol azonban nem épen a legtöbbet tanulna, mivel itt leg-főlebb olvasásra, írásra s egy kis számvetésre tanittatik, pedig a babonaságot csak a természetten irthatja ki, ebből pedig maga a tanító sem sokat tud. Ha tehát az oláh pór a természeti tünetmények okait felfogni s megfejtteni nem tudja, kénytelen babonasághoz folyamodni. Eleget ügyekeznek ugyan leginkább az egye-

sült hitű oláh papok a meglett embereket capacitálni, hasztalan, ők a mellett maradnak, mit tudnak; e szerint tehát a gyermekkorban kellene s lehetne a babonáságot kiirtani és ezt pedig népszerű természettan által lehetne legüdvösebben eszközölni, de hol van ez?

Harmadik hibája az oláhság egy részének restsége, de ennek is oka a nem nevelés. Az oláh pór azt nem hiszi, hogy a földet másképp is lehetne megszántani, megtermékenyíteni, megmunkálni mint ő apjától látta vagy tapasztalta. Az oláhnak nincs csak oly közérdekű jó gazdasági könyve is mint a „Mezei naptár“ mellyet legalább azok, kik olvasni tudnak, olvashatnának, és hogy illy könyv nincs, oka a sok tájszójárás (dialektus). Az újabb oláh iralom ugyan igen szépen kezd virágozni Oláh- és Moldvaországokban, de sugarai jótékonyosságukat nem lövellik a magyar és erdélyi oláhokra, minthogy ezek azokat igen bajosan értik.

Vannak még más alacsony vádak, mellyekkel az oláhok illetetnek, de mellyekkel vesződni nem tartom érdemesnek, melyeket mint czáfolatot sem érdemlőket, megvetek.

S cikkemet ekként bevégezvén, önkénytelen fölsohajtok „Népnevelés Népnevelés! mikor jövend el a te országod?“

Wlád Alajos.

(„Társalkodó.“ 1844 évi. 1 szám. Pest, Jánúárhó 4-én.)

*) Jegyzet. Azóta, hogy e két cikket irttam, elmúlt húsz éve. Nagy és nevezetes időszak egy embernek, de vajmi csekély egy népnek életében! S mind e mellett ezen, húsz év, az új életre ébredt román (oláh) nép életében, szerfelett nagy jelentőséggel, s megmérhetlen horderővel bír.

Ugyan is ezen időre esik, ős régi nevének, — mellyen 17 századon által nevezé magát saját nyelvén, s mellytől, a népek mellyekkel saját lételeért folytonosan küzdeni kénytelen volt, részint mert azt saját eredetisége szerint ki ejteni nem bírák, részint hogy annak történeti emlékét is megsemmisíthessék, vagy legalább vita tárgyává tehessék, megfosztották, s az általa soha el nem fogadott, különféle nevezetekkel ajándékozták volt meg — legalább is 40,000 fainak 1848/49 években a felséges habsburg-lothringeni uralkodó ház, az Ausztriai birodalom egysége, és saját nemzeti létük védelmezése, illetőleg megalapítása érdekében elvérzett ifjainak elhúnytá után, tehát egy vérkeresztység útján, ő

cs. k. ap. Főlsége Ferencz József által diplomatikailag történt ünnepélyes elismerése, és azóta minden rendeletekben, s diplomatikai okiratokban, lett következetes érvényesítése; — mi felett, talán sok, magát túlműveltnek tartó, s *pure et simple* a szabadság eszménye után epedő állam férfiú, vagy éppen cosmopolita, mosolyogni fog, de ha elgondolja azt, hogy az ujdon szült gyermeknél is nem csekély jelentőségű annak megkeresztelése, s a névnek helyes megválasztása: csodálkozhatni alig ha fog azon, hogy az azóta életteljes ifjává növekedett, s a birodalom nemzetei közzé fölvert román nép, visszanyertt ősrégi nevére a milyen büszke, szintolly féltékeny, s hogy keresztatyja iránt csak a legfőbb hála és ragaszkodás érzelmeit érzi, s igyekszik tanusítani minden alkalommal, s ezt annyival inkább, mert ő cs. k. ap. Főlsége a f. évi Julius 15-re Nagyszebenbe egybehívott erdélyországi országgyűléshez intézett lehegyelmesebb előterjesztéseinek (a k. propositióknak) 1-ső pontjában is, a román népnek, Erdélyország nemzetei közzé leendő felvételét, s becikkelyezését, s nyelvének a közgazgatás, és törvénykezés térein leendő alkalmazását elrendelni, s egy általában az egész, Magyarországon, a megszüntetett temesi Bánságban, s a Bukovinában lakó román nép iránt is, atyai kegyelmének, számtalan, kétségbevonhatlan jeleit adta, adja, s bizony lehet reményleni, hogy jövőben is adandja.

De a jelenleg már régi nevéen, nemcsak a diplomatikus iratokban, hanem a közéletben, s a különféle nemzetiségek időszaki, s más, sajtó termékeiben, *románnak*, sokszor capriceból vagy száználmal előidéző fennhéjzásból, vagy végre tehetlen bosszúból (ohnmächtige Wuth) *ruman*, *rumîn*-né elferditve ez előtt „*oláh*“ nak nevezett nép, az érintetem 20 évi rövid időszak alatt, mind a szellemi, mind az anyagi téren majd nem hihetlen, s a népek történeteiben példátlan előmenetelt is tanusított.

Ugyan is ezen idő alatt, s különösen 1849 év óta képződött ki, s alakult egy általános román irodalmi nyelv, melly, — bár milly ócsárolva és kicsinylőleg beszélnek és irnak fölöle különösen az erdélyi magyar irodalmi emberek, nevezetesen Dózsa Elek, Kövály László stb. tudósok, s nem régen, a Brüsszelben önkénytes száműzésben élő, különben román eredetű, magyar regényíró, Joisika Miklós, és sok más részint elmagyarosodott, részint tősgyökeres magyar, német, szász stb. író, és polgár társaink, — az egyesült Duna fejejedelemségekben mintegy 20—24 különféle természetű időszaki folyóiratokban, az austriai birodalomban pedig 7 időszaki, részint politikai, részint szépirodalmi vagy pedagogicus folyó iratban alkalmaztatik, s mellyet, miután azon lapok évek óta állanak,

fenn, azok olvasó közönségének értenie is kell, valamint hogy nincs is egyetlen egy bármilly csekély műveltséggel bíró, *igazi román* értelmes egyén is, ki, azt nem értené, azon hálátlan fajzatok pedig, kik habár születésükre nézve románok, de anyanyelvük alaposb megtanulására semmi gondot sem fordítván, néhány sort sem képesek azon hibátlanul, sok éppenséggel nem fogalmazni, s ennek folytán hogy gyalázatukat eltakarják, nem pirulnak avval mentegetődni, hogy ők az új, s kicziczomázott nyelvet nem értik, mert az, elűt a nép nyelvétől; kik csak akkor, s csak annyiban vallják magukat románoknak, mikor, s a mennyiben ez által valami hivatalhoz juthatni, vagy valami előnyt elérni óhajtanak: csak megvetést érdemelnek, s undorral fordul el tőlök bármelly becsületes magyar, vagy bármelly más nemzetiségű férfiú, még akkor is: ha őket netalán céljaira felhasználja, vagy őket néha midőn a szükség úgy hozza magával jó, s becsületes románoknak nevezi, és simogatja.

Az igaz, hogy mint minden ifju keletű irodalmi nyelvben, sok olly szó fordul elő a románban is, mellyek a köznép ajkain román lakta vidéken nem levén fel találhatók, leginkább a latin anyanyelvől, s ritkábban az olasz, s francia testvér nyelvekből kölcsönöztek, és pedig teljes joggal, s azután a román nyelv természetéhez idomítottak ált, s hogy maga a nyelv alakulása még forróságban van: de különösen magyar testvereinknek meg kellene gondolniok, hogy a magyar irodalom is újabb keletű, s hogy, midőn ezelőtt csak 30 s egy pár évvel, a magyar nyelv bajnokai annak pallérozásához fogtak, tömérdek, több ezerre menő új szavakat, s műszavakat képeztek, mellyeket cleinte nemcsak a köznép, de a magyar műveltebbek, s értelmesbek sem értettek, s nem szenvedhettek, sőt a híres Megyery „*Nyelv pritty*“ czimű művecskéjében ki is paródiázta az új szavakat, s azok gyártóit; s még is azoknak nagyobb, életre való, s helyes képzésű része, ma nemcsak a magyar irodalomban diszlik, hanem azok egy része az alsóbb rétegekbe is elterjedt, mi a román népnél is észlelhető, miután már eddig is több irodalmi román szó terjedt el az alsóbb rétegekbe, miről minden elfogulatlan meggyőződhetik. A német tudósoknak pedig nem árt el nem feledniök azt, hogy a német helyes írás, és szónyomozás, a nagy német népnél még ma sem honosult meg, sőt a tudósok között sincs véglegesen megalapítva, mind a mellett, hogy legalább egy század óta fáradozik ebben a milliókra menő német szoba tudósok serege.

Egyébb iránt nincs nevetségesebb állítás, mint az, hogy a román nép nem érti az irodalmi nyelvet! nevetségés pedig azért

mert azok, kik a román irodalmi nyelv ellen ezen vádat emelik, feledik azt, hogy ez, minden népre alkalmazható, s alkalmazandó, s ez nem csak régentén volt így, p. o. más volt a régi romaiaknál az irodalmi, s más a nép nyelve, de mai nap is minden műveltebb nemzeteknél nevezetes különbség van azon nyelv között, mellyet a műveltebb osztályok, a tudósok, művészek sat beszélnek, s azon nyelv között mellyet a köznép beszél, s pedig azért mert a köznép ismereteinek köre sokkal szűkebb, mint az értelmésb, a tudós, vegyész, orvos, kereskedelmi, iparos s más osztályoké. A köznép azon szavakat, és műszavakat érti, s tudja csak, mellyek az ő körére vonatkoznak, a többieket másoktól tanulja el, a mennyiben azokra szüksége van, és általok érdekelteik, és pedig akár a szóbeli közlés, hallás, akár olvasás útján, a mennyiben saját anyanyelve irodalmi termékeit olvasni bírja, vagy olvasni tud. Ám tessék a kétkedőnek bármelly, a magyar, német, francia, angol stb. köznépe — sőt a műveltebb osztályokbeli egyének felolvasni csak néhány sort egy vegyész, természettani, orvosi vagy csak fensőbb irányu munkából, fogja-e az érteni a mit hallott? Valamit értend belőle, t. i. azon szavakat, mellyek az ő fogalmainak megfelelnek, de a többi, rejtély maradand előtte. A főnebbi állítás, — illetőleg vádnak tehát csak azon esetben volna értelme, s birna az némi alappal, ha a köznép, vagy csekélyebb műveltséggel bíró, civilisálódni indult egyének a román nép kebeléből, az irodalmi nyelvet azért nem értenék, mert azok, eszméit, gondolkozásmódját, szükségeit, s vágyait kifejező szavak mások volnának, mint a mellyeket a közéletben használ. Ezt azonban a román irodalomnak legmérgelesebb ellensége sem állíthatja, mert, p. o. a kenyér, víz, a test részei, az állatok, a természeti tárgyak stb. a művelt irodalmi nyelvben sem bírnak más nevezetekkel, mint a köznép ajkain.

A román irodalmi nyelv létezik, s ez, semmi emberfia kedvéért sem fog elenyészni az emberi nem műveltebb nyelvei közül, sőt miután Erdélyben 1861 évi Nov. 4-én egy „román irodalmi egylet,” 1863 évben pedig Aradon és Bukovinában Csernoviczon is létesültek „román olvasó, s művelődési társulatok,” s Nagyváradon 10 év óta áll fenn egy román olvasó egylet, s Lugoson s más helyeken is létesíttetni czéloztatnak, s ezenkívül a román nyelv, azon felül hogy az, az egyesültt dunafejedelemségeknek (Moldva-oláhországnak — Romániának) kormányzati nyelve, a közigazgatási, törvénykezési, közoktatási, pénz — had — kereskedelmi ügyeiben: legközelebb Erdélyben, sőt Magyarországnak, a volt temesi Bánságban, s Bukovinában is az őt jogosan ellető

közép (a municipalitásokba) s alsóbb (a községekbe) régiókba, fölküzdendi magát, mire nemcsak a jelen erdélyi országgyűléshez menesztett kir: propositiók, de az 1861 évi Magyarországi gyűlés által kiküldött nemzetiségi bizottmánynak javaslata, és az e tárgyban Magyarország értelmeshjeinél észlelhető, s némileg tapasztalható megtisztult, a mindennapiságon fölül emelkedett nézlet is, biztos reményt ígér. Ugyanezért nevetséges, kába, és háladatlan dolog, a különben is leggyönyörűbb hangzásu román irodalmi nyelv felett elménczkedni, azt fitymálni, vagy ignorálni akarni; sokkal nemesb, okosabb és hálasabb munka volna azokra nézve kik érdekelve vannak, azt elismerni sőt megtanulni, mert bizony nagy hasznát vehetik fáradságuknak.

A román irodalmi nyelvnek bámulatos gyorsasággal, s hévvel leendő kimívelésének, s az elérendő siker egyik fő biztosítékául szolgál azon körülmény is, hogy a magyar, erdélyországi, bukovinai, s volt temesi bánsági románok által vallás különbség nélkül az eddig, különösen a n. e. hitűek által használtt cзырил betűk helyett, az eredeti, római-latin betűk fogadtattak el, s a Magyar és Erdélyországokban megjelentő 7 időszakos lap kizárólag ezen betűket használja, az erdélyi román irodalmi egyesület által az egyöntetűség előidézése végett, egy egyszerű, s lehető legjobb helyesírás alapittatván meg, mellyet az ausztriai birodalombeli románok a latin betűkkel írásnál széltiben, s lehet mondani, hogy az irodalommal foglalkozók kizárólag, használnak.

A román nyelv, és irodalom hatalmas lendületet nyer továbbá a már érintettem irodalmi olvasó tarsulatok, s különösen azon körülmény által, hogy a belényesi és balázsfalvi gör. cath. nagy, a brassói g. n. e. kis gymnasiumokban a tudományok kizárólag román nyelven adatnak elő már mintegy 12 év óta, s a legközelebb Naszódon alakítandó g. cath. kis gymnasium tan nyelve szinte a román leend. Ezen kívül a román nyelv, mint kötelezett tantárgy a román ifjakra nézve, a Pesti egyetemnél, a lugosi, temesvári, nagyváradi, nagybányai, szatmári gymnasiumokban tanittatik, s hihetőleg a többi román lakta vidékbeli gymnasiumokban is mint Aradon, Sz. Somlyón, Nagy-Károlyban, M.-Szigeten tanittatni fog, minthogy annak szükségét nemcsak a román, de a magyar ajku ifjuság is érzi, mert bizony annak tudása nélkül többé hivataloskodni lehetlen leend olly vidékeken, hol a román nép nagy, és compact tömegekben lakik.

Azonban a román nyelv s irodalom, leghatalmasabb támaszát és ápolóit az ausztriai birodalomban, azon ezer, és ezer lelkes ifjakban találja, kik ezen husz évi időszak, s különösen 1849 óta

a különböző vidékek tanintézeteit, a leglángolóbb lelkesedéssel saját nemzetiségük s nemzeti nyelvük iránt eltelve lepték el, s mint egy egészen új nemzedék lépett a tanodák falai közül az élet különféle pályáira, hivatalnokok, lelkészek, tanárok, néptanítók, mesteremberek, kereskedők stb. minemiségében, s jelenleg a bécsi s pesti egyetemeknél évenként mintegy 50 ifju hallgatja a jogi, orvosi, s tanárképezdei tanfolyamokat, Nagyszebenben pedig, a szász és magyar joghallgatókat, számmal felülmúlják, s a román nép lakta vidékeken levő nagy és kis gymnasiumokban, elemi főtanodákban nyüzsög a nagyra törekvő, s nemzetisége nagy és dicsővé leendő emelése iránti legtisztább s legszentebb buzgalomtól, s égő vágytól hevített ifjuság.

S aztán milly tette vágyó, határozott, s rettenthetlen ifjuság ez!

Erről csak az képezhet magának fogalmat, ki azt közelebből tanulmányozza, s ki habár csak egyszer is hallott román ifjakat, karban, az ausztriai birodalombeli románok nemzeti himnuszát, a „Desceaptate Romane“ című egyszerűen nagyszerű, meg rázkódtató dallamát, s szövegét elénekelni. Ezen szabadságdalt, melly a vihar üvöltésének természetű másolata!

Hogy tehát az érintett 20 évi időszak alatt, a tudatlanság, mellyel az előtt a román nép joggal, de nem saját hibája következtében illetetett, tetemesen oszladozott, kétséget nem szenved, s ezt, a ki a valóság előtt szeméit behunyni nem akarja, nagyon is felőtli levén, elismerni kénytelen, mert ezen 20 év alatt nemcsak hogy több ezerre menő ifju lelkész és néptanító lépett a román nép élére, hanem az öregebbek is nemes versenyre keltek az ifjabbakkal, hogy ezek által túl ne szárnyaltassanak.

Különösen nagy határu volt a román nép pallérozódása meg alapítására, vagy legalább megkezdésére azon körülmény, hogy, — a mi elég sajátságosan hangzik! de való igaz, — azon népnek szellemi elhanyagoltsága megszüntetése és mivelődése tekintetéből, a Bach kormánya! majd nem minden faluban iskolákat állított, vagy a meglevőket ujonnan szerveztette, a néptanítók részére a körülményekhez képestt tűrhető, helyel helyel tisztességes fizetéseket alapított, azok pontos kiszolgáltatásáról közegei által gondoskodott, s a néptanítás emelése végett világi, jeles képzettségű, s szakértő iskolai tanácsosok állítottak fel. Ugyan annak rendelkezése folytán az ősi román betűk használata az iskolákba behozatott, s a jeles néptanítók némellyike, érdem renddel tüntetett ki, melly üdvös intézkedések, — bárnilly különösnek, sőt hihetlennnek tűnjék fel, de fájdalom! igaz, — az 1860 évben vissza

állított alkotmányosság idejében megszüntették, nevezetesen az iskolai tanácsosok állomásai, és több megyében, számos román helység lakosait a nem román ajku jegyzők, s más a románok felvilágosodását nem igen óhajtó, sőt veszélyesnek tartó hazánkfia, azon plausibilis ürügy alatt, hogy a néptanítók fizetéseinek fölemelése, s pontos kiszolgáltatásának biztosítása is, a gyűlölt Bach rendszer egyik, gyűlöletes növénye, s hogy az alkotmányosság a nép terheit még illy uton, s áron is könnyíti, a megbukott rendszernek ezen legüdvösebb rendelkezése megszüntetésére, illetőleg a néptanítók fizetésének és állásának az 1848 év előtti mértékre, s állapotra leendő leszállítására ösztönözték, s rá is birtták, mit az illető alkotmányos hatóságok ignoráltak, vagy arra, ha tudomásukra is jutott vagy legalább juthatott, szemet hunytak!!! Ennek magyarázata azonban, az akkori nyugtalan, bizonytalan politikai állapotban keresendő, mert én sokkal nagyobb tisztelettel, s birodalommal vagyok, az akkori hatóságok alkotmányos érzelmü bizottmányi tagjai iránt, mint sem azt csak fel is tehetném rólok, hogy ha az alkotmányos állapot consolidálódott, s az ügymenet rendes kerék vágásba juthatott, s jutott volna, az emberiség magasb rendeltetését szem elől elvesztették, s a néptanítók tisztességes állása biztosításáról ne gondoskodtak volna.

Hogy a román nép szellemi előhaladása folytán, s a tudatlanság, az előtt átláthatlan leple széfoszlása következtében, a babonáság is enyészni kezd, tagadhatlan.

Azonban egy népnek tudatlanságát, s ennek szülöttét, és következményét a babonáságot, a halandó emberek egy varázsütéssel meg nem semmisíthetik, mi magából és magától értetik.

Idő, hosszas idő kívántatik ehhez. Bizony látjuk, vagy legalább olvassuk, hogy a babonáságtól, a legműveltebb népek, a francia (a parisi nép különösen híres babonás előitéletciről), angol, német stb. s a legműveltebb emberek sem mindég, és teljesen mentesek; mert ugyan mi egyéb, mint babonás elő ítélet, az asztalnál 13 szám, a péntek napon foganatosítandók iránti ellenszenv stb.? Szükségesnek vélem azonban megjegyezni, miszerint nem mind babonás cselekedet az, a román népnél, melyet a nem románok, annak keresztelnek, legtöbb azok közzől, régi, még a rómaiaktól öröklött, s 18 századon által hüven megőrzött szokás, mellyek természetesen felvilágosodott századunkban babonás kinövésnek tartatnak (Lásd Poema de 2. Legiono Valachica: M. Varadini 1830, czimü munkát).

Kár tehát a tudatlanság és babonásággali vádak vessző paripáján nyargalódnai sok kazánkfának, mert azt hiszem, hogy

e tekintetben mindegyiknek van mit seperni saját küszöbe előtt. Nevezetesen a „Független“ lugosi levelezője szörnyen blamirozta magát, és a magyar nemzetnek sem tette meg az ohajtotta szolgálatot, midőn nem rég azt írta, hogy Lugoson a kokinkinai tyúkoknak tulajdonítván a köznép, az ideai szárazságot, azokat pusztítani kezdé (miről pedig sem én sem más lugosi lakos nem hallottunk semmit itt helyben, a vidéken pedig nincsenek olly tyúkok), mert később kisültt, hogy ezen babonáságtól a kiskörösi, s más városokbeli tős gyökeres magyar nép sem mentt, sőt hogy azon helyeken csakugyan történtt irtóháború az ártatlan kokinkinai tyúkok ellen!

Sok ember, meglátja más szemében a szálkát, de nem a magáéban a gerendát!

Pedig sokkal üdvösebb volna ha egymás iránt elnézők, s engedékenyek lennének, s egy mást, a jóra, s nemes tettekre buzdítanánk, mert bizony ránk férne!

Mi végre a román népnek az anyagi téren lett előhaladását illeti, bátor vagyok, mindazon becsületes és részrehajlatlan felvilágosodott magyar és német honfitársainkra hivatkozni, kik a román nép között élnek, s avval dolguk van, s megvagyok győződve, hogy bizonyítandják azt, miszerint a hüberi viszonyoknak, az 1848 évi pozsonyi, és erdélyi országgyűléseken lett megszüntetése, s a jobbágy földnek szabaddá lett tétele óta, a román nép szorgalma, ügyessége, s takarékosága nagy előhaladást mutat, mit elegendőleg bizonyít a földnek növekedett tetemes értéke, s ára, s azon körülmény, hogy mindegyik igyekszik földét maga s övéi részére megtartani, s ha lehetséges szaporítani, sőt hálátlan perlekedés útján is bármilly rész birtokot vissza szerezni, holott 1848 év előtt a földnek semmi, vagy nagyon csekély becse volt a román földművelő előtt, s nevezetesen itt a Bánságban éppen az egész, fél, és negyed telkeknek nagyobb része üres és gazdátlan volt, s a nép leginkább csak $\frac{1}{3}$ telkeket tartott meg maga részére, mivel erre kényszerítve volt, s mert ez után a robot, dézma, adó és egyéb adózások csekélyebbek voltak, de 1848 év előtt is egy negyed hold szorgalmi föld, melly a robottól s dézmától mentt volt, s érette csak néhány krajczár fizettetett kész pénzben, nagyobb értékű, s becsesebb volt a román pór előtt mint egy negyed, fél, vagy éppen egy egész telek urbéri természetű föld.

Tehát e téren is nevezetes és észrevehető a haladás az utóbbi 20 év alatt. De saltus in natura non datur.

III.

Viszonzásul a Deési Levelezőnek.

A „Pesti Napló“ deési levelezője azon hálátlan fáradságot veszi magának, miszerint a mondott lap 18-dik számában, az erdélyi román nép jellemét rajzolja. Örömet hiszem ugyan, hogy tollát nem alacsony ártani-akarás vezette: mégis meg nem foghatom, mikép tud valaki olly themáról írni, mellyről tiszta fogalommal nem bír? s mikép meri valaki még gyanusítani is, egy egész nemzet intelligentiáját?! Pedig ugy van! Levelező ur ugyan is azt állítja, hogy a román nép intelligenciája még mindig Daco-Romaniáról álmodozik! Igen, e vád, ama, vesszőparipa, mellyen az erdélyi magyar aristokratia, s a szász burocratia tagjai szüntelen lovagolnak, azzal kormányt és világot egykép rémitgetve. Hogy nem új e thema, megtetszik a következő tényből: az 1848-dik évi július 2-án egybehítt országgyűlés elejen, a Pesten volt erdélyi aristokraták és szász képviselők annyira elbódították a szerencsétlen emlékezetű első magyar miniszterium tagjait, többi közt magát Kossuthot is, miszerint azon alkalommal, midőn az országgyűlésen jelen volt román ajku népképviselők sürgetése folytán a román nép ügye szönyegre került: Kossuth azzal akará őket elrettenteni: hogy már kezében vannak egy szerte-ágazó öszve esküvésnek fonalai, mellyet rövid időn napvilágra deríteni igérekedett, azonban azon igéretével, ismételt sürgető felszollítások daczára, mai napig adós maradt! Igy tehát a levelező urnak e gyanusítása nem új, de nem is eredeti. *)

*) A daco-romanismus eszméjét, a magyar irodalom terén legelőször is B. Wesselényi Miklós erdélyi s magyarországi mágnás penditette meg, s „Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében“ című 1843 évben kiadott könyvének 90, 91 és 94 lapjain azt következőleg körvonalozta, s indokolni törekedett:

„A fejlődött s fejlődő nemzetiségek jelen korszakában, nemzeti érzetnek magasztos szelleme, az oláh származatu s nyelvű néptörzskököt s nemzeteket is ihlette. E néptörzsök, melly szár-

Sokszor volt az már felhozva, s ha más czélből nem, leginkább csak azért, mert azzal, ha nem ártani, de hatni minden esetre akartak az illetők. Így például: ha a román azt kívánta, hogy a falú jegyzőkönyve, meg a pénzszedő jegyzetei román

mazatát s nyelvét — nagyrészt — Róma nagy nemzetétől vette, e dicső eredetét — elnyomás s mecsevészés által bár mennyire aljasodott, s aláztatott is le — idők hosszú során keresztül, teljesen soha sem feledte, de most buzgón érezi, hogy egy közel 7 millióból álló néptörzsöknek, melly saját származatú, saját nyelvű, sőt egyenlő jellemmel s szokásokkal bíró, s melly Európának politikailag ugyan több részekre osztott, de földabroszilag egybefüggő s nagy-kiterjedésű, és a természettől egyik leggazdagabban ellátott földdarabját lakja: lehet jövődjöje, s nemzeti létre látszik meghivatna lenni.

Van e e népeknek valóban jövődjök, fognak e nemzetileg egyesülve polgári életet élni, és mikor: Europa kétes viszonyaitól, s olly sok bizonytalan eseményektől függvén, — a jövő hómálya borítja. De ezen képtelennek épen nem nevezhető kilátás, honszeretet s nemzeti buzgalom által, biztos reménnyé s hév vágyá lett; s nagyok és messzevágók azon tervek, mellyeket szemök előtt forgatnak, s munkásan érlelnek Oláhország s Moldva fiai; kiknek egy része közt sokkal több műveltség létezik, s kiket az újabb kor szelleme sokkal inkább meghatott, mint azt sokan gondolják.

Ezeknek terveik s reményök: minden rokonszármazatu s nyelvű oláh népeknek, egy nemzeté s országgá leendő egyesítése. Nem csak a két fejedelemséget akarják összeolvasztani, hanem követelésök kiterjed Bukovina s Besszarábia nagyszámu oláh lakosaira, vagyis magokra ezen tartományokra, mellyek közül az első mintegy 50 év előtt, a második pedig csak 1812-ben szakasztatott el Moldvától. De szintugy terjed ki követelésök Erdélyre, s Magyarhon oláh-lakta részeire. Ezen követeléseiket hajdani bírtok, eredeti tulajdonosság, el nem vesztett hanem csak elnyomás és bitorlás által eltartóztatott jogukra, s több e félékre alapítják. Ezek, ha részint s jelesen Magyarhon s Erdélyre nézve történeti tekintetben próbát-kiálló alapossággal nem bírnak is (?) de épen olly természetűek, mellyek mind inkább öregbülő vágyok gerjesztésére, s lelkesedés szülésére legalkalmasabbak.

Tehát maga Wesselényi sem gyanúsította a magyar és erdélyországi román értelmesbeket, hanem csak Moldva-oláhország fiai a dacomantörekvésekről!

nyelven vitessenek, mi pedig vajmi természetes dolog! az arisztokratia mindjárt felkiálta: „Ez nem lehet, mert ez a lépés, Daco-Romaniára vezet okvetlenül.“ Ha a szász-székekben lakó román lakos, ki pedig szintugy viselé a terheket, mint a szász, azt kívánta: hogy a román mesterember is fölvétessék a czéhekbe, a szász circumspectus bureaucraták mindjárt följajdulának, s mondák: „Ez lehetlen; mert ez által eo ipso meg fog alapíttatni a Daco-Romania!“ A román nép tehát mit sem kapott, s maradt az elébbi gyakorlat, melly az approbaták, és compilaták szabályain, s holmi szüette avas privilegiumokon alapúlt. A magyar forradalom kezdetén az erdélyi román-ajku népségnek, mintegy 200,000 tagja fegyvert ragadott, magát a fanatismus és ígért kiirtás ellenében megvédni, s a birodalom és trón föntartása érdekében küzdeni, s küzdött még akkor is csüggedés nélkül, mikor Puchner rendes katonaságával, s a szász-nemzetörökkel Bem elől kivonult Oláh-országba: önsorsára hagyván a fegyvert ragadott román-népet, fegyver, pénz és munitio nélkül. De ez fönn tudá magát tartani hős hegyeiben; élelemmel látta el a Stein által körülvett Gyulaféhevárt, s a forradalom lecsillapításaig magát győzhetlenül föntartani birta; türt és szenvedett, s mégis hü maradt mindvégig, a helyett; hogy a intelligentianak a Daco-Romaniát, ha csak néhány napra is, megalapítani eszébe jutott volna. *) Mit tettek tehát az intelligensek? Egy állandó deputatiót küldöttek Bécsbe a véres küzdelemnek közepette: hogy a román népnek Balásfalván tartott nagyszerű gyűlésében, megállapított pontokat, a felséges udvarnak fölterjessze, s azokat kieszközölni ügyekezék.

*) Pedig erre nézve a szemfüles (circumspectus) szász főbb bureaucraták részéről nem hiányzott az ösztönzés, sőt egyike a szász nép legbuzgóbb s főbb értelmesbjeinek, a hirhedett szász lelkész Roth, még 1848 év Majus havában, egy röpiratban nyiltan fölhívá az erdélyi román értelmesbeket, miszerint a Bessarabiából Moldva s oláhországból, Bukovinából, Erdélyből, s Magyarországnak a Tiszáig terjedő részéből álló, Daco-romaniai birodalmat, az osztrák császárság védpaizsa alatt proclamalják. A román értelmesbek azonban, a felséges uralkodó ház iránt viseltető szeplőtlen hűségüknek engedve, s azt követve megköszöntték a jó tanácsot, s az indítványozó szász fő papnak végtelen lelki szomorúságára, sőt talán szerfeletti bosszúságára nem mentek bele a bámulatos ügyességgel részükre kivetett törbe. (Lásd Istoria Romaniloru din Dacia Superiore de A. Papiu Ilarianu II. k. 179 és köv. lapjait.)

S valóban a magas kormány ezen küldöttséget eleinte kecsgetető válasszal biztatta s maga ő felsége adott kegyelmes válaszában elismerőleg dicsérte meg a román nemzetet, a dynastia és birodalom érdekében tanusított hűsége s küzdelmeiért. — De a gyanusítók fekete serege megtudva ezt, nem maradt tétlenül. Minden erejét kifeszíté, hogy a sükert, ha egészen meg nem semisítheti, legalább megakadályozza. Azon időben, midőn mintegy 40,000 ember veszté el életét, s lön hűségének áldozata, találkoztak befolyással bíró emberek, kik az akkori körülményes között az eseményekről hiven s kellően nem értesülhetett magas kormányt avval ámitották; hogy a román-intelligentia Daco-Romániát akar alapítani! ép azon vád, melyet a levelező is felhoz, és hogy a román nép separatisticus tendentiával bir. S lön az eredmény?... S vajjon mi indokból állíthatjátok azt: hogy a román nép Daco-Romániát akar? Azért talán, mert a felséghez terjesztett kérvényében esedezik az iránt, hogy a birodalombeli öszves román nép egy compact egészszé alakíttassék nemzeti közigazgatással, természetesen, a miniszteriumtöli teljes függésben? — mert azt kérte, hogy a fűlség, czimei közé vegye föl a *Románok nagyhercege* czimét is? — Hát nincs az első a horvátoknak megengedve, s a második a szerbeknek teljesítve? Vajjon ezek olly szörnyű követelések, hogy miattok mindjárt a Daco-Romania megalapítása vádját kelljen fölhozni a román intelligentia ellenében? Vagy talán azért, mert a román nép egyházának a szerbtöli elválasztatását kérte? Korántsem, mert t. levelező úr azzal is vádolja a román intelligentiát: hogy keleti metropolitaság felé kacsintgat! Beh kár önnek ollyasmibe avatkozni, mit nem tud. Lássá ön, a román intelligentiának eszeágában sincs, de rá legkisebb szükségé sincs, hogy keleti metropolitaság felé kacsintgasson. A román intelligentia és clerus, s annak élén a kormány által is becsült Schaguna püspök, azon törekszenek, hogy a román hyerar chia, a szerbtöl egészen külön választassék, s az, a Gyulafehérvárt újolag alapítandó metropolitaságtöl függjön egyedül; mert már a történetekből tudnia kellene önnek, mint erdélyi születésűnek, mind a mellett hogy magyar, miszerint Gyulafehérvárt igen hosszas ideig, mintegy 1699-ig, román metropolita-szék állott, mellynek kormányátöl függött a Magyar és Erdélyországban létezett három püspökség. — S vajjon nagy bűn-e ez, ha 3 milliónyi nép kéri magautján azt, hogy a mintegy legfeljebb hét vagy nyolcyszáz ezernyi szerbnép egyházi uralma alól emancipáltassék? Mindjárt meglesz-e aztán a Daco-Románia? S vajjon van-e abból bármelly birodalmi népnek kára, magát a szerbet sem véve ki?

sőt haszna van, mert azáltal a két nép közötti örökös versenygés örökre megszűnnék, s akkor valódi testvériségben élhetne egymással, míg most egyik a másik ellen tör?!.. Higyje el a t. levelező úr, hogy az egész dacoromaniai vád, nem egyéb hiú agyremnél, mellyel az avatlanokat el lehet ugyan rémiteni, de az avatottakat csak kaczagásra birja; miután minden intelligens román igen jól tudja azt hogy — bár mennyire szemképráztató s csiklandó legyen is az eszme — annak létesítése csak az éjszakai kolossz, a musuhnán hatalom, s Ausztria romjain épülhetne föl; ennek pedig egykönnyen megtörténtet, még a leg merészebb képzelődés sem hitetheti el senkivel. A román nép intelligentiája tehát a 1849-ik Febr. 25-én, Ő felségéhez benyújtott folyamodványában az öszves birodalomban levő román népnek egy compact egészé leendő alakítását kérte, s kérelme minden pontjainak motivációját a miniszteriumhoz ugyan akkor beadott emlékiratban ritka tapintattal, s szint annyi bölcseséggel tette meg; Ajánlom önnek elolvasását azon folyamodásnak, melly, valamint a nagyváradi püspök által a magyar honi és bánsági román nép nevében ő felségének benyújtott, s a „Bucovina“ czimű lap ez évi első számaiban közlött kérvény is, a román népnek mérséket túl nem haladó kívánatai iránt mind önt, mind mindenkit eléggé felvilágosítand.

Azon állítása önnek, hogy a román nép elégületlen és panaszkodik, való lehet; de ez alkalmasint épen kérelmeinek nem teljesítéséből eredethet. Ön igen jól tudja, hogy azon nép nagyon is tud tűrni, mert csak 1784-ik évtől is 1848-ig, elegendő jelét adta birkatürelmének, a mikor aztán az illetőknek, fájdalom! túlonistúl fizette vissza a kölcsönt, minek emlékére elborúl minden nemesbben érző ember kedélye!

Azt is mondja ön végre, hogy a köznépből komunistikus érzelem mutatkozik? nem tudván, min alapítja ön ezen állítását, felelet nélkül hagyom. De figyelmeztetem önt arra: hogy bizony akármely ajkú köznép sem jobb e tekintetben a deákné vásznánál, s azt kebeléből részint csak nevelés, részint pedig részrehajlatlan, gyors és pontos igazság szolgáltatás fogja kiírthatni.

Vederemo.

(„Pesti Napló.“ 1850 év. 21-ik szám)

IV.

Felelet a „Pester Morgenblatt“nak.

I.

Pest, Május 3-án.

A „Pester Morgenblatt“ bevégezvén a 24 conservatív fő ur által Magyarország nevében ő Felségéhez benyújtott „Emlékirat“nak aknási munkáját: bonczkése alá vevé lapja 77-ik számában a román népnek megbizottai által ezen év Mártius 11-én ugyan csak ő Felségéhez felterjesztetett „Emlékiratát“.

A conduite azonban, mellyel azt olvasóival megismerteti, bizvást elmaradhatott volna.

Én a P. Morgenblatt szerkesztőjének ama cikkében előadott nézetivel sehogy sem barátkozhatom meg.

Olly dolgokról elmélikedik ő, mikről — bocsásson meg a szerkesztő, miután csak ugyan igaz az: savoir tout n'est donné à personne — tiszta fogalmakkal nem bír, sőt az egész forrongás ideje alatt a végbement események színhelyétől messze esvén, nem is birhat.

Különben meg nem foghatnám: hogy akkor, midőn egy nép legkitünőbb s kétségkívül legnépszerűbb férfiai némi elkeseredéssel ugyan, de mégis lehetőleg történethíven ecsetelik nemzetök állapotát, s a várt remények s óhajtott nyeremények meghinsultát panaszolják, hogy mondom, akkor találkozhassék egyén, ki az érintett „Emlékirat“ban foglalt s elősorolt tények ellenében elég merész legyen egyszerűen a tényeket valótlanoknak nyilvánítani, a nélkül: hogy állítását specialitásokra reducálni jónak vélné! S vajjon mi alapon vagy jogon állithatja a P. Morgenblatt, hogy a román nép által a dynasztia és összes monarchia érdekében tett szolgálatok színházi diszitő ecsettel annyira kiczifázzák: miszerint azoktól a gleiche Berechtigung elv leghőbb barátja is, az olly igényteljes magasztalás fölemlítésénél kellemetlen érzélemmel fordul el? Tehát a P. Morgenblatt olly csekélyeknek tartja azon fölemlített szolgálatokat? A P. Morgenblatt valóban méltánytalan, s nálánál ő Felsége sokkal méltányosban méltóztatott nyilatkozni

ugyancsak a román népnek kitünőbb egyénei által 1849-ik évi Febr. 25-ken benyújtott föliratra adott legkegyelmeseb válaszában, midön hálás elismerését nyilvánítá a terhes áldozatokért, miket a *román nemzet* a felséges dynasztia s összes birodalom érdekében addig hozott, holott a szenvedés és üldözés csak azután nehezedett ám istenigazában az erdélyi román népre, midön a császári sergek Bem elől kivonultak Oláhországba, s daczára a Bem által adott amnesztiának, a térparancsnokok, mint megannyi basák, szenvedélyeket féktelenül gyakorlák a meghódoltakon, s irtó csapatok csatagolák be az erdélyi oláh falvakat!

Figyelmezteti továbbá a P. Morgenblatt a kormányt, hogy ne higgye: miszerint egyes emberek maga a nép, mit egyébiránt a felvilágosult kormány egyénei nagyon is jól tudnak, hanem a nevezett lap e tekintetben hálátlan munkát tett, miután maga a magas kormány igen jól tudja azt: hogy az emlékiratot aláirt egyének nagyon is bírnak népszerűséggel a román népnél, mert maga ismerte el azokat az előtt a vész idejében, a román nép bizalmi férfiaiul, s ugyanazért, habár nem teljesíté, vagy nem teljesítheté is eddig a kérelmi pontokat: a tagokat nem épen mindennapi kegyességgel fogadá, mit, ha meg volna győződve, hogy csakugyan nem bírják a nép bizalmát — mert hiába a kormány-nak mégis csak legjobban kell tudni a körülmények constellatióját — az emlékiratot aláirt egyének irányában tanusítani méltatlan dolognak tartandotta.

De ne is tessék a P. Morgenblattnak képzelni: hogy azon egyének csak amúgy, mint valami Deus ex machina, vagy mint a 24 magyar ó-conservatív főur, hirtelen előteremve, magokat a népnek obtrudálnák. — Oh nem! — A két emlékirat aláírói között nagy a különbség.

A magyar ó-conservatív urak mind olyanok, kiknek, ha elismeri is az ember hazifiságukat, tudományos készültségöket és stutusférfiui képességeköt, mind e mellett meg kell vallani, hogy ök, valamint 1848-ik év előtt nem bírtak népszerűséggel, úgy jelenleg sem bírnak azzal, daczára merész, de minden esetre elismerést érdemlő föllépésöknek; miután a közönség — miként a „M. Hírlap“ magát egyik számában kifejezé — az 1848-ik év előtti tetteket, ellenében az 1850-ik évbeni nagy szavaknak, nem egykönnyen hajlandó elfeledni!

Ellenben a román nép nevében benyújtott „Emlékirat“ aláírói már 1848-ik évi mártius előtt azon nép legkitünőbb s legtöbb népszerűséggel bíró tagjai valának. S a martiusi napok után még inkább azokká lettek. Mert például az egyetlen egy Janku Abrahám,

ki magát egyszerűen, mint ügyvéd irta alá, még a legművetlenebb románnál is annyi, modhatnók majdnem mystikus, népszerűséggel bír: mikép csak neve említésére is föllángol. A többi, egyének pedig többnyire vagy olyanok, kiknek irodalmi fáradaimaik kölcsönzének népszerűséget, vagy, kik az utóbbi időben a nemzet érdekei előmozdításában, és lankadatlan védelmében kitünvén, ha nem is épen a legalsó rétegekig, de mindenesetre a műveltebb osztályig, melly pedig főleg a román népnél végetlen bofolyással bír, elhatott működésök hire, s részökre eredményezé a népszerűség nimbusát. — De aztán nem csak az említett emlékiratot aláírt egyének kívánják vagy kérik azt, mi azon emlékiratban foglaltatik. S nem is követelnek azok a nép nevében valami ujságot!

Mert már az 1848-ik évi május 3-án Bálásfalván tartott nagyszerű népgyűlésen hozott határozatokban megalapított kérelmi pontokat ugyan azon évi Junius havában fölterjeszté egy e végett választott küldöttség császár és király Ferdinánd ő Felsege elé, ki a küldöttséget a volt magyar miniszteriumhoz útasítá azon biztatással: hogy a kérelmet a magyar miniszterium által tárgyalás — és eszközzésbe vétetendi. Mi azonban az illető urak lanyhásága — vagy minek nevezzem? következtében, minden süker nélkül maradt, s az 1848-ik évi pesti országgyűlés ezen ügyet, még akkor is, midőn Erdélyben az ügyek komolyabb fordulatot vettek volt, mint nem sürgetőst, boldogabb időre halasztá. Ennek folytán az Erdélyi román nép, miután Kossuthnak egyik, nem emlékezem október hanyadikán kelt proclamatiója, avval rémité el: hogy ha 8 nap alatt a honvédelmi bizottmány parancsainak nem engedelmeskedendik, ki fog irtatni, s földet a székelyek között fölosztatni; kényszerítve érzé magát az önfentartás esz-közéhez nyulni, s így alakult az akkori erdélyi katonai főparancsnok b. Puchner felhívása, s jóvá hagyása következtében a szebeni békéltető bizottmány, mellynek tagjai az emlékiratot aláírt egyének, mint természetesen legtöbb népszerűséggel bíró tagok lőnek; másrésről alakult mintegy 195,000-nyi népfelkelés, mellyet eleinte császári tisztek és altisztek rendeztek, s gyakoroltak be, s midőn az eredmény a monarchia ügyére nézve jól mutatkozék, s a forrongás Erdélyben egyidőre még a székelyek között is le lön nyugözve, azon év december havában Szebenben a román népnek igen nagy számu értelmesbei által tartott gyűlésben elhatároztatott egy küldöttségnek most uralkodó felséges Urunkhoz leendő küldetése, melly hivatásának megfelelni akarván, 1849-dik év elején el is ment Olmüczbe, s azon évi febr. hava 25-én beadá ő Felsegehez kerelmét, mellyre, mikép érintök, ő Felsege igen ked-

vezőleg felelt, s megígérte: miszerint a kérelmet miniszteriuma által tárgyalatni, s azt legrövidebb idő alatt a román nemzet megnyugtatóra megoldatni fogja. Martius 5-kén pedig a küldött ségi tagok egy nemcsak érdekes, de nevezetes „Emlékiratot“ nyujtottak be a birodalmi miniszteriumnak, melyre semmi választ sem kaptak. Martius 12-kén, a birodalmi alkotmány történt engedményezése után, azon küldöttség ismét nyujtott által ő Felségének egy kérvényt, melyben siralmasan panasolja: hogy a martius 4-kei alkotmányban a román népről még csak említés sincs. — Martius 23-kan a bir. miniszteriumnak egy felvilágosító statisztikai adatokon nyugvó előterjesztés tétetett. Junius 26-kán egy választ sürgető kérvény terjesztetett be ő Felségéhez, melyre azonban nem érkezvén kielégítő válasz, julius 18-kán ismét folyamadott a küldöttség, kérvén a február 25-kén benyujtott kérvényre vonatkozó érdemleges királyi választ. Melyre ő Felsége kegyelmesen válaszolá: hogy azonnal teend rendelést: miszerint a bir. miniszterium a szükségelt választ eszközölje, biztosítván a küldöttséget: miszerint mindent megteend, mit csak lehet. A belügyi miniszter úr még ugyan azon nap válaszolt is a kérvényre, de mivel a küldöttség avval sehogy sem lehetett megelégedve, arra vonatkozó észrevételeit julius 30-kán benyujtá a miniszteriumnak. — A forradalmi iszonyú zivatar lecsilapultá után a Bánáttól, Arad, Nagy-Várad, Szathmár és Marmaros vidékéről mentek Bécsbe küldöttségek, számtalan aláírásokkal megerősített (péld. csak a bánáti, 600 aláírással volt ellatva) kérvényeket terjesztettek ő Felsége elé, melyek közöt kétségkívül legnevezetesb a nagyváradi g. e. püspök által a magyarországi román nép nevében benyujtott folyamodvány. — Mig később — minthogy azokra kielégítő s megnyugtató választ egyik sem kapott, — azon küldöttség, melynek tagjai nagyrésze már év óta sürgeté azon kérvény érdemleges eldöntését, beadá f. évi martius 13-kán a „P. Morgenblatt“ közlötte kérévelet. S minthogy a számosb, külön vidéki küldöttségek által felterjesztett folyamodványok is, alapjukul az 1849-dik évi febr. 25-dikén benyujtott petitiot vevék, kétségkívül meg fog győződni a „P. Morgenblatt“ arról, hogy az általa lapjában közlött memorandum nemcsak azon 17 aláírónak, hanem a román nép intelligentiája s műveltebb osztálya legnagyobb részének hő ohajtásit fejezi ki, — valamint arról is meglehet győződve; hogy azon urak az illető helyen megbízó leveleiket bizonyosan bemutatták, mert különben feleletre sem méltatták volna őket. Ugyanazért mindazon szép phrasisok, melyek ellenök hozatnak föl visszaesnek semmiségökbe, honnan keltenek.

Beszél még a P. Morgenblatt arról is, hogy egy műveletlen, s szellemetlen (sic!) népet a kormány ügyekezzeék inkább a civilizáció ügyének megnyerni, s őt civilizatio által kormányozni, a helyett, hogy igényekkel telt hivatlan egyének, vagy politikai kalandorokra csak rá is hederítne.

Ime szép czimeket, hiszem, hogy az érdeketek valamelyik német lapban meg fogják köszönni, s nem maradnak a felelettel adósok. En csak annyit mondók egyszerüen a „P. Morgenblatt“ által a kormánynak szinte hivatlanul adott tanácsára: hogy „videant consules, ne quid respublica detrimenti capiat.“

Vederemo.

(„Pesti Napló.“ 1850 év. 50-ik szám.)

II.

Pest, Május 9-én.

Emlitém e lapok tegnapi számában megjelent cikkemben: miszerint mult évi febr. 25-kén, a román nép legnépszerűbb s legismeretesb egyeineiből választott küldötség ő Felségének egy kérvényt nyújtott be, mellyre több izben szorgalmazott kielégítő s megnyugtató választ, de mindekkorig olyat nem nyerhetvén, f. é. mártius 11-én ismét nyújtott be egy folyamodványt, mellyet a P. Morgenblatt egész terjedelmében közölt 77-dik számában. — Minthogy azonban ott csak hivatkozás történik az első izben beadott kérvényre, s csak az újabb sérelmek sorolhatnak elő, ugy vélem, nem leend fölösleges közölni az első kérvény pontjait is. Azok következők:

1. Az egész ausztriai birodalomban levő román népnek egy önálló nemzetté leendő egyesítése, mint a monarchia kiegészítő része, Austria védpaizsa alatt.

2. Önálló nemzeti közigazgatás, politikai, s egyházi tekintetben.

3. Egy közönséges nemzeti gyülekezetnek minél-hamarábbi megnyitása, és pedig:

- a) egy nemzeti főnök, megválasztása végett, kinek meg erősítése és czime a felségtől függjön;
- b) egy nemzeti közigazgatási tanácsnak megválasztása iránt, mellynek czime: Román-tanács legyen;
- c) egy önálló egyházi-fő (metropolita) választása végett, kit ő Felsége erősítsen meg, s ki alatt a többi nemzeti püspökök álljanak;

- d) a román községeknek — s kerületekbeli közigazgatás elrendezése;
- e) tanodák rendezése, s szükséges tanintézetek alapítása végett.

4. A román nyelv használata, mind azon ügyekben, mellyek azon népet illetik.

5. Minden évben nemzeti gyűlés egybehívása.

6. A birodalmi gyűlésen, a román nép számához leendő aránylagos képviselet.

7. Egy nemzeti irodalmi közlönynek a birodalmi miniszterium általi alapítása, melly a nemzeti érdekeket képviselje.

8. Ő Felsége fogadja fél czimei koszorújába, a román nép nagyhercege czímet.

Hogy a t. olvasó közönség feltalálhassa az alapot, mellyre e kérelmi pontok fektetvék, közölnöm kellene az egész fölratot; közölnöm a bir. miniszteriumhoz 1849-ik évi mártius 5-én benyújtott emlékiratot, sőt közölnöm az előbbi cikkemben érintett kérévényeket is egész terjedelmökben.

Én azonban nem akarván a közönség türelmével visszaélni; hálás köszönetemet nyilvánítva e lapok szerkesztőségének azon önzéstelen tetteért, melly szerint egy szegény, sok viszontagságon keresztül ment, s még is némelly selejtes szász levelezőktől, most rágalmakkal mardosott nemzetnek ügyében az önvédelemre lapjában tért nyitni szives volt — megszünöm-e pontok fölött commentárt írni.

Ha korunk Prometheusa a sajtó, nem volna kivételes helyzetünknel fogva olly nagy óvatossághoz kötve, lehet, hogy kitárnám keblem bensejét még nyiltabban.

Most azonban csak annyit jegyzek meg: A kormány azért, mert jelen körülmények között talán nem látja célirányosnak e pontok teljesítését, ne gondolja, hogy azokból egyet sem kell teljesíteni! Tegyen annyit, a mennyit tehet; s alkalmazza magát a magyar példa beszédhez, melly azt tartja: jobb ma egy veréb, mint holnap egy tüzök; azon selejtes német — szász levelezőkre pedig, kik, alkalmasint csak hivatalukat féltik, s e miatt kiáltanak kigyót békát a románokra, ne is hereditse, mert azokra senki fia sem hallgat.

Vederemo.

(„Pesti Napló.“ 1850 év. 52-ik szám.)

V.

Védszó Krassómegyének a nyelv tárgyábani határozatát illetőleg.

Krassómegyének folyó évi sept. 4-iki bizottmányi ülésében 648 sz. alatt hozott határozata, mely által Krassómegye területén a közigazgatási s törvénykezési szakokban hivatalos nyelvül a román nyelv állapított meg,*) oly váratlanul lépé meg, s oly

*) Mellynnek hiteles szövege a következő:

„Tekintetbe véve azt, miszerint a megyének saját belkörében autonomicus jogánál fogva, szabad határozati joga van minden, az őt közvetlenül illető ügyekben, s ezen belügyek közzé e megye bizottmánya a hivatalos nyelvnek saját belkörébeni megalapítását is sorozván, magát ez ügyben határozhatni annyival inkább illetékesnek tartja: mivel e tárgyban e megye bizottmánya már első folyó évi Február 27-én tartott bizottmányi közgyűlésében is tett némelly rendelkezéseket, a nélkül, hogy az ország főkormány széke a megyének ebbeli rendelkezéséi ellen nehezségeket gördített volna; továbbá

Tekintetbe véve, miképpen az ő felsége által ez évi april 2-ik napjára egybehívott országgyűlés, utolsó előtti nyílt ülésében, határozatilag kijelentette, hogy azon esetre, ha kiegészítve leendett, s ha a feloszlató királyi legkegyelmesebb leirat által működésében nem gátoltatott volna, a nemzetiségi égető kérdésnek mindenek előtti elintézését leg-első, s legsürgetőbb teendőjének tartandotta, melly végből egy bizottmányt is nevezett ki, melly munkálatát az országgyűlés képviselő házának benyújtotta;

Tekintetbe véve végre, hogy a nemzetiségi ügyben országgyűlésileg kiküldött választmány munkálatában, a községeknek, s törvényhatóságoknak szabad választást engedett a belügyek kezelése, s a jegyzőkönyveknek, melly nyelven? leendő vitelére nézve

annyira megdöbenté a magyar időszi sajtót s a magyar közön-
séget, miszerint a hazai magyar és német napi lapok, a „Pesti

e Megye csak a törvényhozás e tárgybani intentiojának felel meg,
midőn általános szótöbbséggel a következőket határozza: hogy

1-ső §. Krassó megye területén hivatalos nyelv a belügyekre
nézve általjában a román legyen.

Mihez képest:

- a) A megyei bizottmányi ülésekben joga van ugyan min-
den bizottmányi tagnak, akár melly e megyében diva-
tozó nyelven felszólalhatni: de a döntő erővel bíró
bizottmányi jegyzőkönyv román nyelven vezettségék,
egy másik jegyzőkönyv azonban magyar nyelven is
vitessék.
- b) A megye központi hatóságainak ügykezelési nyelve
a román, ennek folytán minden rendeletek, mellyek
a megyei bizottmány és alispánoktól a szolgabírák
megyei többi hivatalokhoz, s tisztviselőkhez intézettek,
hivatalos román nyelven szerkesztendők.
- c) Az alispánok, szolgabírák, úgy szinte a megyei többi
hivatalok s tisztviselők valamint a megyével közvetlen,
úgy szinte maguk között is, mindennemű hivatalos teen-
dőkben román nyelven érintkezzenek.

2-ik §. A megyei törvényszékeknek s szolgabíráknak, mint
bíróságoknak általános hivatalos nyelve szinte a román, egyelőre
azonban a magyar nyelv használata is megengedettvén.

Minek folytán:

- a) Mindenkinek teljes joga van ugyan közigazgatási, s
törvénykezési polgári s bünyenyítő természetű ügyeik-
ben saját nyelvét használhatni, a mennyiben ez, az e
megyében közhasználatban levő három, az az román,
magyar és német nyelveknek egyike; de azoknak elin-
tézése a megye hivatalos nyelvén történik, megjegy-
zetvén, hogy ha valamely per kizárólag egyikén a me-
gyében divatozó nyelvek közül kezdetett meg, s folyt
le, ezen esetben az ítélet, ha a per román, vagy ma-
gyar nyelven vitetett, egyikén ezen nyelveknek; —
ha pedig a per német vagy vegyes nyelveken tárgy-
altatott, az ítélet a megye hivatalos nyelvén hozassék.
- b) Bünyenyítő ügyekben a vizsgálat, tárgyalás, s elintézés
a vádlott nyelvén; — valamint a tanúk vallomásai is
ezek nyelvén eszkozlendők, a mennyiben ezeknek, vagy

Hirnök"-nek — melynek szerkesztője úgy látszik, azok közé tartozik, kik a vészteljes 1848/49-i eseményekből, különösen pedig az e honban lakó különféle nemzetiségeknek a magyarrali véres tusáiból semmi tanúságot sem merítettek — kivételével, egyedül magát a tényt regisztrálták, ennek további commentálásától tartózkodván, sőt a magyar politikai tekintélyesb napi lapok a nékik megküldöttem határozatot még csak közölni sem tartották taná-

a vádloznak nyelve, egyike az e megyében közhasználatban levő három nyelvnek, ellenkező esetben a megye hivatalos nyelve alkalmazandó.

- c) Fellebbezési esetekben, a perek creditben terjesztesse-nek fel, a bíróságok kísérő levele azonban ezen határozat 4-ik §-ában foglalt renDELETEH képest eszközLENDŐ.
- d) A szolgabiráK, s a megyei többi hivatalok, s tisztviselők, a községekkel, s magánosokkal; — valamint a községi elöljárók, az egyes községi lakosokkal leendő érintkezéseikben az illetők nyelvét használni tartoznak, a mennyiben ezen nyelv a megyében használatban van.

3-ik §. Azon megyei tisztviselőknek, kik a megyénél közbizalom folytán jelenleg alkalmazva vannak, s a román nyelvet még tökéletesen nem bírják, megengedtetik, ezen végzés keltétől számítandó két év lefolyása alatt a megye központi hatóságával, úgy szinte maguk között magyar nyelven is érintkezni, azon kötelezettséggel, hogy ezen két év alatt a román nyelvet annyira sajátjokká tegyék, miszerint a megye központi hatóságaival, akkint érintkezhessenek, miként a román községekkel, s magánosokkal jelenleg érintkezni kötelezve vannak.

Ugyan ez értődvén a jövőre, az érintett két évi időszak alatt akár kinevezés, akár választás útján alkalmazandó, s a román nyelvet teljesen nem értő tisztviselőkre.

A megye állandó bizottmányától kibocsájtandó végzések, s rendeletek azonban ezeknek is hivatalos román nyelven adassanak ki.

3-ik §. Az ország egységének fentartása tekintetéből, e megye a felsőbb hatóságokkal, s többi megyéekkel, mellyeknek hivatalos nyelve nem a román, magyar nyelven érintkezend.

Ezen határozat a megye összes tisztviselőivel, s községekkel szükséges tudomás, és ahhoz való szoros alkalmazkodás végett nyomtatásban, — mellynek eszközlése a megyei jegyzői hivatalra bízatik, — közölni rendeltetvén.

Jegyzette Wlád Alajos s. k., főjegyző.

esosnak, alkalmasint attól tartván, hogy megyémnek emez intézkedése azon megyékre is, melyekben a nem-magyar elem a túlnyomó, járványként rájuk ragadand, az érintettem végzést mintául használhatandván; s a „Pesti Napló“ és a „Sürgöny“ csak azóta szólottak utólagosan e tárgyhoz s hoztak egy pár érdelemleges cikket az országgyűlésen elejtett nemzetiségi kérdésben, mióta a magyar királyi helytartó tanácsnak Krassómegye főnebbi határozatára vonatkozó intézvénye köztudomásra jutott.

Őszintén vallom meg, hogy engem a magyar időszi sajtó emez eljárása, jóllehet az igen sajtóságosan jellemző, meg nem lepett, sőt azt sok tekintetben méltánylom.

Mert hiszen a komolyabb színezetű, s higgadtabb természetű magyar napi lapoktól, minő a „Pesti Napló,“ „Sürgöny,“ „Magyarország,“ s „Magyar Sajtó,“ melyeknek vezetői igen jól ismerik a nemzetiségi szellemi harcznak horderejét, s a nemzetiségi ügynek „*noli me tangere*“-féle természetét, — nem is vártam tőlök azt, hogy a legégetőbb kérdés felett hebehurgya módon mondván ki véleményeiket, a fellett pálczát törjenek, s ezen tettük által a tetteleg főnálló főkormányzéseknek e tárgyban intézkedésére irányadólag befolylni akarni, vagy annak intézkedését praecoccupálni látszassanak, s ily tettük által azon esetre, ha a m. kir. helytartó tanács Krassómegye határozatát helybenhagyandotta, a magyar, — ellenkező esetben pedig a nem-magyar ajku honfiaknak szemrehányásokra s recriminációkra szolgáltatassanak alkalmat.

Azonban őszintén kell megvallanom azt is, hogy engem a „Pesti Naplónak“ — mely a tetteleg főnálló kormányzéseknek törvényeseknek el nem ismeri — folyó évi october 10-ki 233 számában megjelent cikke, — melyet a „Magyarország“ is, mind a mellett, hogy folyó évi september 10-ki számában egy a Krassómegyei végzés méltányosságát s alkotmányosságát kiemelő, s elismerő levelezést közlött volt, — szép csendesen minden commentár nélkül utánközölt — nagyon is meglepett; miután a „Pesti Napló“ a m. kir. helytartó tanácsról azt írja, hogy az a hatalom részéről *a törvény örül* van rendelve, s mint ilyen nem késett Krassómegyét *a főnálló törvények tiszteletére, s törvényellenes végzése önkényt visszavonására fölhívni.*

Különösen lepett meg ezen cikk, nem azért, mert a „Pesti Napló“ a m. kir. helytartó tanácsot jelen esetben a törvény örül föllállítva lenni állítja, minthogy a főnálló törvényeket minden tetteleges hatalomnak föntartani kötelessége, vagy legalább mindenben különbség nélkül kötelessége volna; hanem leginkább azért, mert a „Pesti Napló,“ mely eddig a nemzetiségi törekvéseket meg-

lehetős szabadelvűséggel, s fölvilágosodottsággal pártolá, a m. kir. helytartó tanácsnak érintettem intézvénye alkalmából azon ártatlan embereket, kik (horrendum dictu!) Aradmegye némely kizárólag román ajku községeiben a román nyelvet hivatalos nyelvképen decretálni merészelték, illetőleg annak decretálását indítványozák, mintha ezek szent István tisztos koronáját szétdarabolni akarnák, vagy pedig az ország közbátorsága ellen emelték volna fel bűnös fegyverüket, holott minden bűnük csak az, hogy a legnemesebb érzelemtől hevítve, olyasmit tettek, mi eddig sem volt eltöltva semminemű positiv törvény által, — *bujtogatóknak* nevezi, s Krassómegyének a nyelv tárgyában hozott határozatát *törvényellenesnek* nyilatkoztatja ki, a nélkül, hogy fáradságot vett volna magának a czikkiró, azon törvényeket, melyek a magyar nyelvnek a megyék közigazgatási és törvénykezési ágazataiban, s a községek belkörében hivatalosságát netalán megállapították, megérinteni.

Az tehát most a kérdés, hogy törvényellenes e Krassómegyének a nyelv tárgyában hozott határozata, vagy nem?

S én a m. kir. helytartó tanácsnak ez évi szeptember 25-én 55466 sz. a. c tárgyban kelt s Krassómegye közönségének megküldött kegyes intézvénye s a „Pesti Napló“ czikkirója, valamint mindazok ellenében, kik Krassómegye határozatát törvényellenesnek állítják, határozottan azt állítani merem, hogy az nem törvényellenes. Ugyanis:

Magyarországnak bármelyik, a műveltségnek csak némi mázával bíró lakosa tudja azt 1-ör, hogy e hon határai között, a főkormányzések, s a törvényhatóságoknak hivatalos nyelve egész 2. József Császár koráig a latin volt; 2-or, hogy 2-ik József tíz évi uralkodása alatt a latin nyelv helyett azon oknál fogva, mivel az érintett uralkodónak saját magyar tanácsosai is a magyar nyelvet alkalmatlannak állíták arra, hogy az az ország főkormányzéseknél s a törvényhatóságoknál hivatalos nyelvül alkalmaztassék, a német nyelv volt a hivatalos nyelv a beligazgatás minden ágazataiban; 3. hogy a magyar nemzetben saját nyelve s nemzetiisége iránti, később lelkesedéssé magasult érdekeltséget, vonzalmat, szeretetet, s a törökvést, azt az ország törvényhatóságainak, sőt kormányzéseinek s legfőbb birói hatóságainak nyelvvé emelni, csak II. Józsefnek érintett tette ébresztette föl s azt örökké el nem alvó lánggá növelte.

Ennek következménye lön, hogy II. József halála után az ország több tős-gyökeres magyar megyéi a magyar nyelvet fogadják el hivatalos nyelvül, melyeknek példáját később a többi me-

gyék is követvén, 1848-ik évben már az ország határain belől valamennyi megyének, sőt a sz. k. városoknak is hivatalos nyelve a magyar volt.

S vajjon törvény rendelete, vagy engedélye következtében történt-e meg ez?

Hogy ezen kérdésre határozottan felelhessek, szükség a dolgot megkülönböztetnem, s a törvényhatóságok szerkezetét a két alk-clemre, a közigazgatási s a törvénykezési szakokra osztályoznom.

A közigazgatási szakot illetőleg bátran kimondom, miszerint arra nézve, hogy a megyék és szabad királyi városok közigazgatásában a magyar nyelv legyen a hivatalos, *semminemű positiv törvény nincs*; s hogy a megyék s szabad királyi városok a magyar nyelvet hivatalos nyelvvül a közigazgatás körében egyedül csak *statutarius uton* fogadták el.

Ki ezt nem hiszi, vegyen magának fáradságot a magyar törvény-könyvet felütni, s az 1790/91. 16-ik, az 1792. 7-ik, 1805. 4-dik, 1830. 8-dik, 1836. 3-dik, 1840. 6-dik, 1844. 2-dik, az 1847/48. 16-dik törvényczikkelyeket, (egyéb a magyar nyelv használatára vonatkozó törvéyszikkeket a törvénykönyv nem tartalmazván) figyelemmel átolvasni, s szavaim igaz voltáról meg fog győződni avval: hogy maga az 1840-dik évi 6-dik t. czikk 4-dik §-a is csak annyit rendel, hogy a törvényhatóságok egymás között, az ország határain belől, a levelezést egyedül magyar nyelven tartoznak folytatni, s az 1848. 16-ik törvényczikk e. pontja csak azt rendeli, hogy a köz-tanácskozási nyelv mind a gyűléseken, mind a bizottmányokban, Magyarországra nézve egyedül a magyar, melyrendelet azonban az ország legtöbb vegyes ajku megyéiben hatályon kívül helyeztetett, a nélkül, hogy ez ellen valaki feljajdult volna!

A törvényhatóságok második alk-elemét, a törvénykezést illetőleg pedig az 1805. évi 4. t. cz. 3. §-a s az 1830. évi 8. t. cz. 3. §-a, melyek a törvénykezési nyelv hivatalos voltára vonatkoznak, nem parancsolók (praeceptiv), hanem csak engedőlegesek (permissiv) s e szerint a megyék és szabad királyi városok ezen ágazatban is inkább *statutarius uton* rendelkeztek a hivatalos nyelv tárgyában.

Már most bátor vagyok azon kérdést tenni, hogy miután nincs törvény, mely a törvényhatóságoknak a magyar nyelvnek a közigazgatási és törvénykezési szakokbani használatat parancsolná, s bármely más, e hazában divatozó nyelv használatát kizárná, lehet-e Krassómegyét jogosan egészben törvénytiszgesssel

vádolni, s annak folyó évi szeptember 4-én 748. sz. a. hozott végzését egyáltalában törvénytelennek kinyilatkoztatni?

Avagy lehet-e s tanácsos e Krassómegyének azon, a H. T. K. előbesz: 8-ik czime 2-ik §-sa, 10-ik czime 2-ik §-sa s a III. rész 2-ik czime 1-ső §-ában alapuló jogát, hogy világos parancsoló törvény nem létezésében, sőt a H. T. K. előb: 10. cz. 5. §-a szerint, törvény ellenére is, ha az, az előbbi 10. cz. 3. §-a megkivántatóságának, mely szerint a törvénynek *rationalisnak* kell lenni, — meg nem felel, — statutumokat saját körében hozhat, — eltagadni, és elvitatni, csak azért, mert az, történetesen épen a nyelv tárgyában hozott egy, a magyar ajkuak előtt nem épen kedves határozatot?

Akarom hinni, hogy nem

Kelt Lugoson 1861 évi oct. 28-án.

Wlád Alajos,
Krassómegye főjegyzője.

(„Sürgöny“ 1861 évi. 251-ik szám)

Jegyzet. A „Pesti Napló“ csillagászati mértékjegyü (≅) munkatársa, azon lapnak 1861 évi nov. 3-ról kelt 253/3519 számában, az én fenebbi „*védsszavamra*“ következőket válaszolt:

„Krassómegye főjegyzője, Wlád Alajos ur, vádol bennünket, hogy bujtogatóknak nevezték azon ártatlan embereket, kik Arad-megye némely kizárólag románajku községeiben a román nyelvet hivatalos nyelvvé merték decretálni!

Annál váratlanabb, ugymond Wlád, mivel a „P. Napló“ különben a nemzetiség ügyében „meglehető szabadelvűséggel és felvilágosodottsággal“ jár el.

Hogyan jöhetett oly következetlenségbe egy ily lap — kérdheti a „Sürgöny“ olvasója — hogy a községeket is gátolni akarja nyelvök használásában?

Ejh uraim, ne ferdítsük el egymás szavait!

Ha mi egy alkalommal sem szólalunk fel a nemzetiségi ügyben, a nélkül, hogy a nemzetiségi igények jogos voltát, az általunk „meglehető szabadelvűséggel és felvilágosodottsággal“ formulázott határok között el ne ismernők; ha minden alkalommal kifejezzük ez igények kielégítésének surgető szükségét, a törvényhozás egyik első teendőjének jelölvén azt ki; sőt Kővár vidéke derék románainak határozatát is helyeseltük; s Krassómegyét illetőleg visszantastók a „Sürgöny“ bécsi levelczője gyanusítását, minttha e megye végzész, a nyelvet illetőleg dacoromán törekvé-

sekkel állana kapcsolatban: annyi figyelmet legalább is várhatunk tőletek, hogy szándékainkat ne gyanusítsátok, s a miket mondunk, félre ne magyarázzátok!

Eszünk ágában sem volt egy községet azért vádolni, hogy saját nyelvén viszi belügyeit. De vajjon ennyi-e mindaz, a mi egyes aradi községekben történt? Van-e joga egy községnek határozni az egész járás nyelve fölött? Van-e joga meghatározni, minő nyelven irassanak a felsőbb rendeletek, sőt parancsok és resolútiók? Van-e joga a nem román nyelven kelt fensőbb rendeletektől megtagadni az engedelmisséget? Van-e joga lemondásra szólítani föl a szolgabíró? S minek nevezzük azon egyént, a ki a népet azzal ámitja, hogy az aradi várból parancsot kaptak, megkötni szolgabírájukat, ha közéjük megy? Minő czimmal tiszteljük meg azon román papot, a ki templomi ornatusban az oltárról hirdeti, hogy Bécsből megkapták a románok a szabadságot, de a magyarok elnyomják a népet, zsarnokoskodnak fölötte?

„Valótlan adatok!“ mondhatja Wlád ur, s — ha tudja — megczáfolhatja a lapok tudósításait, megczáfolhatja azon okiratot, mely e részben közzététetett; de ha nem czáfolja meg, engedje meg, hogy valódi nevén a törvényes engedelmisség fölmondásának s bujtogatásnak nevezhessük az érintett tényeket; engedje meg, kifejeznünk, hogy az ily bujtogatók többet ártanak a román nép ügyének, mint használnak.

A mi Wlád ur azon okoskodásait illeti, melyekkel a krassói végzés törvényességét igazolja: ezekre nézve már rövidebbek lehetünk.

Ó nem ismer törvényt, melylyel a krassói végzések ellentétben állának. Mi egyszerűen utalunk ugyanazon törvényre, a melynek alapján maga Krassó megye is rendezte magát.

Nem vitatjuk ez uttal, vajjon nem lett volna-e jobb, nem lett volna-e a jelen viszonyok közt, míg a törvényhozás rendelkezhetik, kielégítő a román nemzetiség érdekében is, azon uton maradni a nyelv dolgában, melyet maga Krassó is követett alakulásakor, s a melyen járdal maiglan Kővár vidéke. Nem vitatjuk, mennyiben ment túl az érintett megye statutarius jogán, midőn nem permissiv, hanem kényszerítő szabályt hozott, s a megye külső érintkezéseire is kiterjeszkedett. Csak egyszerűen hivatkozunk az idéztük törvényre.“

Az ezen válaszbán, az egyes, aradi községekben történetekre nézve foglaltt recriminációkat illetőleg annak idejében szükségtelennek tartám a viszonzácsolást azon oknál fogva, mert a t. czik író valótlán adatok közlése által vezetettett félre, s azok

valódiságát, jölehet azon magyar jog elv szcrint, hogy *asserenti incumbit proba*: bebizonyítani elmulasztotta, minél fogva nekem elég volt a pusztá tagadás, s illetőleg hallgatás. Most pedig azért tartom szükségtelennek a visszön választ, mert „*elmúlt esőnek nem kell köpenyeg.*“

Az érintett válaszban a Krassómezei végzés törvényességét illetőleg, a cikkíró által tett észrevételre vonatkozólag azonban szükségesnek vélem a viszönválaszt jelen alkalommal, és pedig azért, mert meglehet, sőt valószínű, hogy az alkotmányos életnek újbóli visszaállítása alkalmával, a cikkíró által előadott álokok újlag érvényesítettnei fognának.

A t. cikkíró ugyan is, azon okoskodásaimra, mellyekkel a krassói végzés törvényességét igazolom; egyszerűen utal ugyan azon törvényre (az az 1848-ki törvények XVI-ra) a melynek alapján — szerinte — Krassómeze is rendezte megát.

Hogy azonban a t. cikkírónak e tekintetbeni tévedését helyre igazítsam, az 1861 évi január 31-én Lugoson tartott főispányi értekezletnek, főispányi megbizás, s az értekezlet közohajtása folytán általam szerkesztett, s az azon évi február 27-én tartott bizottmányi gyűlésben meghitelesített jegyzőkönyv szavait idézendem.

A nevezett főispányi értekezleten ugyan is Szende Béla földbirtokos, egy szép műveltségű, szabadelvű-conservatív, s különösen ezen alkalommal, több, fölvilágosodottságát, s eszélyességét tanusító indítvány-pontjai által magát a mezei román nép irányában valóban nemesen viselt férfit, s később alk. 2-od alispány, többek között azt is indítványozván; *hogy nemcsak a mezei bizottmány választásánál, hanem egyáltalában mindenben, az 1848-ki törvény cikkelyek szolgáljanak vezérelvül.*

Annak „nagy figyelmet keltett, s bevégezte után a legnagyobb tetszés zajjal fogadott beszéde után, Méltóságos Dobra Sándor lugosi g. e. püspök az 1848 évi törvénycikkelyeknek, vezérelvül, s kiindulási ponttúl leendő *kizárólagos* elfogadása ellen, román nyelven felszólalván, beszédében előadá, miszerint ő, az 1848-ki törvénycikkeket a Magyarorszában, s a legujabban hozzá visszacsatoltt bánási megyékben lakózo román nemzetre nézve kártékonyoknak tartja, miután az 1848 évi V-teik 3 §-a szerint a törvényhozási nyelv, a XVI-teik e. pontja értelmében pedig a mezei közgyűlési s bizottmányi köztanácskozási nyelv egyedül a magyar levén, ez által nemcsak a román nemzetiség halálos dőfést kapna, hanem a különben elegendő, és kellő műveltségel bíró, s polgártársaiknak bizodalomával dicsekvő, azonban a magyar nyelvet nem értő román ajku egyéneknek hasonlíthatlanul nagyobb

része, a köztanácskozásból, s törvényhozásbai befolyástól megfosztatnának, mi nemcsak ő cs. k. ap. Felségének vele született igazság szeretetével, de a magyar nemzet méltányosságával sem egyeztethető össze, ugyan azért ő Mga., csak az 1860 évi october 20-án heletkezett legfelsőbb Diplomát, s az erre, ugyan azon napon kiadott legfelsőbb leiratokat tartja, és veheti kiindulási pontúl, s e tárgyban az öszves megyebeli, — ő cs. k. ap. Felségéhez, s a legfelsőbb uralkodó házhoz mindenkor tántoríthatlan hűséggel ragaszkodott, — román népnek érzelmét kifejezhetni véli. Ezen a jelenvolt tulnyomó többségű román hallgatók részéről tetszéssel, a többi hallgatóktól pedig zúgással, s a nem helyeslés jelével fogadott beszéd után f. t. Moldován István lugosi g. e. prépost, s f. t. Nagy Mihály lugosi g. e. kanonok román nyelven előadák miszerint az 1848 czikkeket, teljesen és tökeletesen ignorálni, és félrevetni nem lehet, annyival kevesbé, mert maga az 1860 évi october 20-ki legfelsőbb Diploma is azokra hivatkozik, s azoknak a legközelebbi országgyűlésen a jelenlegi, meg változott körülményekhez leendő átídomítását kilátásba helyezi, nevezett szónokok tehát Dobra Sándor Püspök ő Mga. beszédét oda értelmezik, miszerint az 1848 évi törvényeknek szelleme legyen ugyan irányadó a megye működéseiben, azonban azon változtatásokkal, mellyek nemcsak az oct. 20-ki s Dec. 27-ki l. f. leiratok, de a N. M. m. k. Httó Tanács által legujabban közzétett képviselő-választási Rendszabály is, a magyar nyelvnek, a megyei köztanácskozás termeiben leendő kizárólagos használatára nézve tartalmaznak.⁴⁴

S ezen utóbbi közvetítő indítvány értelmében *határozatot* (kihagyván a kihagyandókat) 2-or *hoggy Krassómegye működéseiben* irányadóul az 1848-ki törvényczikkek *szellemét* fogadja el.

Ezen kitűzött irányban haladott ezután Krassómegye, s különösen akkor, midőn az 1861 évi február 27-ki bizottmányi első ülésben a hivatalos nyelv tekintetében a következő határozatot hozá:

„Miután az 1848 előtti törvények a megyei bizottmányi s hivataloskodási nyelv tekintetében a nem magyar nemzetiségek javára kedvezőleg nem rendelkeznek, sőt az 1848 XVI. törv. cikk c. pontja bizottmányi ülések tanácskozási, s e szerint a megyei tisztviselők hivataloskodási nyelvül kizárólag a magyar nyelvet rendeli: e nagy fontosságú tárgyban csak az 1860 évi oct. 20-án legfelsőbb Diploma, valamint az azon napon báró Vay Miklós magyarország Cancellárjához intézett, ugy szinte, és főképpen az 1860 évi december 27-én kelt királyi legkegyelmesebb rendeletek vétethetnek zsinnormértékül, mellyek szerint a magyar nyelvnek

a bizottmányi köztanácskozásokbani kizárólagos alkalmazása megszüntetve lévén, a megye bizottmányi, s közhivataloskodási nyelv tekintetében, addig is mig e tárgy, mellytől az ország boldogsága, nyugalma, s fölvirágzása nagy mértékben feltételezettek, a küszöbön álló országgyűlésén eldöntetnék, következő alapelvek lesznek megtartandók:

1-ör. A bizottmányi tanácskozásokban a bizottmányi tagok bár mely e megyében divatozó nyelven felszólalhatnak.

2-or. A bizottmányi ülések jegyzőkönyvei magyar, és román nyelven teljes hitelességű alakban az illető jegyzők által külön külön lesznek vezetendők, kétség esetében a magyar szöveg birván döntő erővel.

3-or. A bizottmányi végzéseket az elnök magyar és román nyelven mondja ki.

4-en. A főbbkormánysszékekkel, minden külhatóságokkal s más megyei bizottmányokkal érintkezésben, valamint az e megyei hivatalnokok, egymással levelezésük közben, s az ezek által a megyei bizottmányhoz, valamint az alispánokhoz teendő jelentéseikben, a magyar nyelv használtassék.

5-ör. A megyei tisztviselők a községekkel, s magánosokkal érintkezésekben a vizsgálatokat s mindennemű ügyleteket, valamint minden hivatalos meghagyásokat s végzéseket magyar vagy román nyelven olyképpen intézzék, miként ezt a magánosok vagy községek kívánandják.

Melly határozatról az alispánok, a jegyzői hivatal, s az összes szolgabírák tudomás és ahhoz leendő szigorú alkalmazkodás végett értesíteni rendeltetnek.“

Ezen rendelkezések által — melyeknek opportunítását maga a cikkiró sem tagadja, sőt jóvá hagyni látszik, — az 1848 évi XVI czik e. pontja hatályon kívül tétetett, s ez nemcsak Krassó, Zaránd megyékben, s Kövár vidékében, hanem Temes, Arad, Bihar, Máramaros megyékben is hatályon kívül tétetett tetteleg, a román nyelvet — más megyékben pedig más nyelveket illetőleg, mert alig volt vegyes ajku lakosságú megye, hol a nem magyar ajkuak, a bizottmányi ülésekben saját nyelvüket ne használták volna, mi ellen legfelebb is csak a hig velejü, s orruk végénél tovább nem látó fanatikuskoknak lehetett kifogásuk, s dühöngtek, mert a józan eszű, s a körülményeket helyesen fel fogó magyar hazánkfiai, habár sokan alig eltitkolható bosszúsággal, sokan pedig készséggel, meghajoltak a kiderülhetlen szükségesség előtt, mellyet a democraticus elv következményének, s a helyesen felfogott állapot postulatumának ismerttek el.

Ha tehát Krassómegeye bizottmányának 1861 évi febr. 27-én hozott bizottmányi határozata a t. czikkiró által sem támadtatott meg, mert az, idő — és czélszerű volt, jó lehet általa az egyetlen egy világos, és a megyei hatóságok ügykezelését, illetőleg csak, is a bizottmányi tanácskozások, nyelve megalapítására vonatkozó törvényes rendelkezésnek határozottan praejudicáltt: mi okon vonja kétségbe Krassómegeye bizottmánya 1861 évi sept. 4-én tartott bizottmányi gyűlésében hozott, s nemcsak alkotmányosan de törvényesen indokolt végzésének törvényességét, miután, mikép „Védzavamban“ kimutattam, a nélkül hogy a czikkiró megczáfolta, vagy csak megczáfolni is törekedett volna azt mit én állítottam, — hogy t. i. nincs positiv törvény, melly a Krassómegeyei bizottmányt végzése hozatalától eltiltotta volna?

Egyébiránt szükségesnek vélem végre megjegyezni, hogy különösen, az 1848-ki V-teik 3 §-a és azon évi XVI-teik e. pontja, azon „lapides offensionis“ mellyek a különféle nemzetiségeket arra ösztönzik, hogy az 1848-ki törvényeknek teljes restitutióját, — bármilly jók, és szabadelvűek is legyenek azoknak legtöbbjei — ne kívánják, mert attól tartanak, hogy a birtokba jutottak, miután azok sem angyalok, s e szerint nem mentek az emberi gyarlóságtól, megemlékeztvén ama magyar jogelvről, hogy *beati possidentes*, a birtokon kívül maradtakat ad *calendas grecas* az az azon időpont bevéására utalnak, midőn az érintett törvényezikkek, rendes törvényhozási uton megváltoztatni fognak.

Persze hogy ez nem csak sajnós, hanem talán nem is lovgias gondolkozás mód, hanem hiába miután a különféle nemzeti-ségek is nem angyalokból, hanem gyarló emberekből állanak, észszerűbbnek vélik a kétkedést, mint a vak hiedelmet, s azt tartják, hogy jobb azt megtartaniok, mit maguknak a nemzetiségi ügyben, ha talán nem is a leg szigorúbb törvényesség útján kivívtak, vagy kivívni birnak, vagy nem éppen teljesen alkotmányos uton nyerttek, vagy nyerhetnek: mint sem arra várniok *mit ezután kaphatdnak* de csak a jó Isten tudná megmondani teljes bizonyossággal, hogy mikor!

VI.

Az „erdélyi román irodalmi egyesület.“

A román irodalom emelése, s a román nép mívelődése előmozdítása végett számosb erdélyi román író s tekintélyesb román férfiak által még mult évben tervezett „Erdélyi román irodalmi egyesület,“ miután alapszabályai legfelsőbb helyen megerősítettek, folyó évi nov. 4-én Szebenben tartatott közgyűlésében megalakult. Melly alkalommal *elnöknek baró Schaguga András* erdélyi g. n. e. püspök ő excellentiája, mint a ki ezen egyesület létrehozásában, illetőleg annak legfelsőbb helyeni megerősítése kieszközlésében legtevékenyebb részt vett, azonkívül, különösen az ezelőtt parlagon hevert keleti egyházi irodalmi téren, a román irodalomban magának számosb önálló, a keleti egyház szervezete és ő eredeti szellemének, (Sterka Sulucz Sándor, Gyula fejevári, Balázsfalván lakó görög cath. érseken kívül, kinek e tárgyra vonatkozó művei az 1862 évi „Amicul poporului“ czimű nagyszebeni román naptár 33 lapján elősoroltatnak,) legmélyebb buvárlatát tanusító művei által maradandó becsü nevet szerzett; *alelnökké*: a román-, olasz-, franczia-, latin-, hellen-, magyar-, német-, kaldeai-, syriai-, perzsa-, héber-, arab nyelvek tökéletes ismerctével bíró, s a legalaposabb, s széles tudományos készülségű (*vir vastissimae eruditionis*) balázsfalvi görög egyesült kanonok *Czipáriu Tímót*; — *főtítkárrá* pedig a „Gazetta Transilvaniei“ czimű, Brassóban megjelent s az összes román nép fölvilágosítására egy negyedszázad óta szerfelett nagyhatást gyakorlott, s még mai nap is legnagyobb befolyásu s tekintélyű lapnak alapítója s szerkesztője, jelenleg főmunkatársa, s a zernesti papírgyar igazgatója, *Baritz György*, egy tetőtől talpig becsületes, nemzete fölvirágzásáért s fölvilágosításáért szerfelett sokat fáradozott, s a 12 évi absolutisticus uralom alatt ezért folytonosan üldözött s rendőri felügyelet alatt állott, rendületlen jellemű, s a honban lakó testvér-nemzetek iránt is őszinte békülé-

keny vonzalommal viseltető, alapos tudományu s széles politikai ismeretekkel bíró szabad szellemű s független férfiú . . . és pedig az első tulnyomó szavazat-többsággel, a két utóbbi pedig egyhangulag választattak meg.

Az egylet áll 1-ször: alapító tagokból, kik egyszer mindenkorra 200 fót készpénzben lefizetnek; 2-szor: rendes tagokból, kik évenként 5 fót fizetnek; 3-szor: tiszteletbeli tagokból, kik magukat jeles tehetség, irodalmi, vagy egyéb a román nép művelődésére czélzó érdemek által tüntették ki. Ezenkívül egy másod-titkárból, egy könyvtárnokból, egy pénztárnokból, egy ellenőrből s egy 12 tagu bizottmányból, mely nemcsak az anyagi, de a szellemi teendőik feletti felügyelettel van megbizva, s a kitűzött kérdésekőd bejött pályaműveket megbírálja, s illőleg díjazza.

Az 1-ső és 2-dik osztálynak lehet tagja az osztrák birodalom bármelyik lakossa, vallás és nemzetiség különbsége nélkül; a 3-ik osztály tagjai azonban az évenként rendszeren egyszer, szükség esetében pedig többször is tartandó közgyűlésen választatnak, de ezek választásánál sincs tekintet nemzetiség és vallásra. A minthogy a jelen közgyűlésen az 1848/49-ik évekből ismeretes román hadfőnök, a hirneves Axentie Severu lelkes ajánlására gr. Csáky György, Kolozs megye alispánja, tekintettel az általa a román nép iránt minden alkalommal tanusított őszinte s önzéstelen rokonszenvre, különösen pedig az általa áldozatokban is kitüntetett hazafiságára, mely szerint a Kolozsvári román olvasó egyletnek 1000 fót. ezenkívül a birtokabeli erdő-szabályozás alkalmával a nagy-ahnási községnek 5000 hold erdőt s 1600 hold legelőt, valamint az egyház és iskola részére 120 lánecz erdőt, nem különben az egyház építésére épület fákat és tetemesb készpénz-mennyiséget stb. adományozott, — általános lelkesedéssel s szünni nem akaró öröm riadások között megválasztatott.

Ugy szinte a „Sürgöny“ vezére Kecskeméthy Aurel aláíroltnak ajánlatára, tekintettel annak kitünő tehetségére, valamint azon körülményre, hogy a „Sürgöny“ 238 számában „Nemzetiségi mozgalmak“ czim alatt közlött cikkében valódi magasb status-férfiui felfogást, s a hazai testvér nemzetiségek igényei iránt a szűkkeblűség korlátain fölül emelkedett nézeteket fejtett ki, ugy szinte a román politicalai lapokban megjelent s ezen nép igazságos vágyait, nézeteit, sérelmeit és panaszait visszatükröző magyar nyelvre lefordított főbb cikkeknek a „Sürgöny“ hasábjain készséggel helyet adott, egyhangulag tiszteletbeli tagul választott meg.

Mely tette által az egylet tagjai fényesen bironyították be azt, miszerint mindazon magyar honfitársaik iránt, kik velük valódi testvérek akarnak lenni, igaz és őszinte vonzalommal viselkednek, azokat kellőleg megbecsülni tudják, s ezer örömmel készek ilyenek irányában az elismerés és hála adóját tehetségükhez képest lefizetni.

Kelt Szebenben, 1861-ik évi novemberhó 5-én.

Wlad Alajos.

(„Sürgöny.“ 261 szám. 1861 év. Novemberhó 14-én.)

VII.

Válaszul L(udasi) urnak Bécsben.

I.

Midőn e lapok L. jegyü ügyes és tehetséges bécsi levelezőjének az 1861 évi „Sürgöny“ 240-ik számában a krassói ügyre nézve közlött mondókáját olvasám, mely szerint erdélyi szász testvéreinek azon része, mely nem akar vele testvér lenni, valami *pactum conventum*-félelet csinált bizonyos román főnökökkel, s hogy levelezőnek oláh testvérei ezen kicsi terven kívül még egy másik nagy tervet is készítettek, *mely nem volna egyéb s nem csekélyebb: román vajdaságnál, mely három millió lelket foglalna magában és a többi; —* eleinte bosszúság érzete fogott el a miatt, hogy egy különben oly higgadt s gyakorlati felfogásu egyén, minő az érintett levelező, oly minden összefüggés nélküli vádakkal lépett az olvasó közönség elé, azokat ezenfelül még egy nagy és combinált komoly tervnek keresztelvén el. Miután azonban még egy futó tekintetet vetettem levelezése első soraira, bosszuságom egy szánakozó mosolynak engedett helyt, hiszen ő csak *mondókát* közlött, a mondóka pedig az előtt, ki a magyar nyelvet igazán érti, nem jelent mást, mese-szerű elbeszélésnél, vagy az uton-utszáján hallott s felkapott híreknek minden mélyebb megfontolást nélkülöző előadásánál. Ugyanazért a *mondókát* feleletre sem tartám vala érdemesnek, ha a levelező azt újból föl nem melegíti.

A t. levelező a „Sürgöny“ 1861 évi 240 számában megjelent közleményében nem akarván az olvasót egyszerre szerfelett meglepni s megijeszteni, mint ügyes orvos cseppenként akarja a mérget, akarám mondani a keserü valóságot az olvasónak beadni, s először is egy kisebb tervről tesz említést, melyet állítólag a szászok azon része, mely nem akar a magyarral testvér lenni, szőtt volna bizonyos román főnökökkel, *pactum conventum* alakjában, „mely egyezkedésnek alapja azon territorialis kérdés legyen, melyet Szebenben (?) igen szeretnek pengetni, s mely szerint kicsináltatott, hogy az ugynevezett szász földnek azon részét,

melyen nagyobb tömbben laknak együtt az oláhok, a szászok átadják a jövődöbéli oláh vajdaságnak, s ugyancsak ezen egyezkedésnél fogva történt légyen, hogy a szász fő-hivatalok oláhoknak adattak át Ezen barátságának viszonzásául az oláhok, azaz: az alkudozó főnökök megígérték, miszerint: 1. támogatni fogják a szászokat azon törekvésükben, hogy bizonyos német helységek, melyek a szász földön kívül esnek, ehhez annectáltassanak, s 2. hogy a szász földön a német nyelvnek feltétlen uralmát háborgatni nem fogják, azaz föláldozzák azon számos oláht, kik szász földön laknak.“

Történt-e vagy nem a szász értelmiség egy része, s néhány román főnök között ilyforma egyezkedés? bizonyosan nem merem allitni, azonban igen sok okom van hinni, hogy ez légből kapott állítás; többi között, hogy én mult évi november elején Szébenben az erdélyi román irodalmi egylet alakulása alkalmával az erdélyi román értelmiség kitünőbbjeivel összejövén s megismerkedvén, ilyesmiről említést sem hallottam tétetni; pedig épen semmi okuk sem volt előttem titkolódnok, miután különben a legmelegebb bizalommal fogadtak, sőt fáklyás zenével is megtiszteltek; de a mennyire én a román értelmiség hangulatát megismertem, hamarább volna az képes és kész, azokkal, kik ellene irtó háborut kezdtek, s kiket csere fejében 1848/49 évben tüzzel vassal pusztított, mintsem a hideg, zárt természetű, gyanakvó, s agyafurt, volt harci bajtársával egyezkedni. Megpróbálták a román főnökök a szász értelmesbekkel az egyezkedést 1848-ban; meg is elégedtek a próbával, s azt mondják, hogy elég volt abból annyi!

Azt megengedem, hogy egy pár furfangos szász késznek nyilatkozott volna az ugynevezett szász földnek azon részét, melyet nagyobb tömbben laknak az oláhok, az oláh vajdaságnak (?) átadni; habár ekkor majdnem az egész ugynevezett szász földet át kellene adniok, a szász Sionnal: Szebennel együtt, miután Segesvárszéket, hol 8000, Megyesszéket, hol 4000, Nagy-Sinkszéket, hol 4200, s Köhalomszéket, hol 1500 lélekkel haladják meg a szászok a román népséget, kivéve, a többi szász-székekben a román elem határozottan tulnyomó többséget képez; de azt, hogy széles Erdélyországban találkozott volna csak egyetlen egy román egyén is, ki az ilyen ígéretet komolyan vette, elhitte, s arra valamit épített volna, s egy ily csere (!) fejében többi, a szász földön lakó véreit, Hermann utódainak feláldozni, s ez által saját nemzeti testét gyilkos kezekkel illetni merészelte volna, — ezt egyáltalában nem hiszem, s ismerve a számos, Ő cs. k. Apostoli Felségéhez az erdélyi románok által a nemzeti jogegyenlőségnek

a szász földön leendő életbeléptetése végett benyújtott kérvényeket, s a számos elnyomások feletti panaszleveleket, ily merényt egy román értelmesbről sem tettek fel.

Hogy pedig a szász főhivatalok az oláhoknak adattak volna át, az nagyon merész állítás, mert tudtomra eddig a szászok grófja, s a szász egyetem főhivatalnokai még mindig szászok, s hogy a szász földön lakó románok legujabb időben egypár királybirót s más néhány hivatalnokot kaptak, ez nem a szászokkal kötött *pactum conventum*nak, hanem Ő Felségéhez b. Salmen szász grófnak a szász székek tisztujításainál követett részrehajló, s a román lakosság jogos igényeit nélkülözött eljárása ellen benyújtott panaszlevelek, illetőleg a legfelsőbb kegyelemnek tulajdonítható.

Vizsgáljuk most az ugynevezett nagy tervet, mely levelező szerint nem csekélyebb egy román vajdaságnál, mely három millió lelket foglalna magában.

S ezt illetőleg bevallom, hogy van valami a dologban, csak hogy az, mi eddig e tárgyban már történt, nem a szászok egy részével kötött *pactum conventum* alapján, alattomos összeesküvés, s a titkolódzás leple alatt, hanem nyilvánosan, s Ő cs. k. Apostoli Felségének legmagasabb, s a bir. miniszteriumnak tudtával történt, s ugyanezért az illetőknek tettükért nincs okuk sem pirulni, sem rettegni.

Hogy azonban a magyar olvasó közönség ezen, előtte homályosan ismert episodot jobban megérthesse, s részrehajlatlanul megítélhesse, szükségesnek vélem e tárgyat, vagy levelező szerint: tervet a következő cikkben bővebben előadni.

(„Sürgöny.“ 1862 évi. 25-ik szám.)

II.

Midőn 1848 évi octoberben a bécsi miniszterium az összes birodalombeli nemzetiségek egyenjogúsága végtelen horderejű, s vérkeresztségen keresztülvitt elvét az egész világ hallatára legünnepélyesebben kikiáltotta s zászlójára írta, a magyar- s erdélyországi, s bánági román értelmiség két szellemi táborra oszlott.

Az egyik s pedig kisebb rész, mellyhez tartozni nekem is szerencsém vagy szerencsétlenségem volt, — az 1848-ki szabadelvű (nem pedig demokrata) magyar alkotmány korlátai között, alkotmányos úton s eszközökkel akará, s hívé nemzetiségi igényeit létesíthetni, s ennek folytán osztá a magyarsággal a közös sorsot a bal-szerencsében is, s türeéseiket, s szenvedéseiket tetézte még

a saját nemzetbelieik részéről reájuk ruházott „magyaron“ gúny-czim is.

A hasonlíthatlanul nagyobb rész azonban elkábíttatva a syreni ének varázs-hangjaitól, halelujáht, s hosannát kiáltott, s az igézően csengő szavakat kézpénz gyanánt vevén, nem vevé magának azon fáradtságot, hogy a történet könyvét felüssé, hanem felajánlá a bécsi miniszteriumnak közreműködését, természetesen azon feltétel alatt s azon biztos reményben, miszerint hasznos szolgálatainak jutalma leend, a kikiáltott egyenjogusági elvnek a román népre leendő kiterjesztése, s hogy ez rendszeres alakban eszközölthetessék, 12 kitünőbb román egyéniség, Schaguna püspökkel élükön, 1849 évi febr. 25-én Olmüczben Ó cs. k. Apostoli Felségéhez egy az ausztriai birodalombeli összes román nép egyetemére vonatkozó alap-kérvényt nyújtott be a román nép nevében, melyben 8 pontban előadák részletes kérelmeiket a román nemzet s nemzetiség biztosítása végett.

A kérelem-pontok ezek voltak:

1. Az ausztriai birodalombeli összes románoknak az osztrák uralkodó-ház alatti egy és önálló nemzeti testté leendő egyesítése; az általa lakott föld kiegészítő része maradván a birodalomnak.

2. Nemzeti önálló belkormányzat, közigazgatási s egyházi tekintetben.

3. Egy nemzeti gyülekezetnek mentől előbbi egybehívása, nemzetté leendő alakulhatás tekintetéből, s különösen

- a) egy nemzeti főnök választása végett, kit ő Felsége erősítsen s czimét határozza meg;
- b) egy közigazgatási tanácsnak megválasztása végett, mely *román tanács* nevezetet viseljen;
- c) egy önálló egyházi főnök megválasztása miatt, kit szinte Ó Felsége erősítne meg, s kinek alája leendnének rendelve a nemzet többi püspökei;
- d) a közigazgatásnak a román kerületek s községeken szervezése; s
- e) a tanodák rendezése, s a tanulmányi szükséges intézetek alapítása végett.

4. A román nyelvnek mint hivatalos nyelvnek leendő behozatala a románokat illető minden belügyekben.

5. Nemzeti gyülekezetnek évenkénti egybehívása.

6. A román nemzetnek népességi arányban leendő képvisellete a birodalmi gyűlésen.

7. A birodalmi miniszteriumnál egy nemzeti közeg állításék fel, a nemzeti ügyek képvisellete s elintézése végett.

8. Ő Felsége a *románok nagy fejedelme* czímet vegye fel a többi czímek közé, s viselni méltóztassék.

Ezen kérvényre Ő cs. k. Apostoli Felsége 1849 évi február 25-én Olmüczben kelt legfelsőbb válaszában kinyilatkoztatá, hogy örömmel vette a *derék román nemzet hűsége* s ragaszkodása iránti biztosítást, s hálával ismeré el azon terhes áldozatokat, melyeket az a trón s az összes birodalom érdekében hozott, s megígéré, hogy a *hűséges román nemzet kérvényét* érdemleges tárgyalás alá vétetendi, s legrövidebb idő alatt annak megelégedésére oldandja meg.

Az érintett román főnökök, kik maga Ő Felsége részéről mint a román nemzet bizalmi férfiai s képviselői tekintettek, ezenfelül ugyanazon nap nyújtottak át egy a mondott kérvényre vonatkozó emlékiratot a birodalmi miniszteriumnak, s miután a mártius 4-ki alkotmányban a román nemzet névleg sem volt megérintve, 1849 évi mártius 12-én Ő Felségéhez egy panaszkérvényt, melyben valamint az azon évi június 26-án, július 18-án, november 15-én, decemberben, 1850 évi januárban, mártius 11-én, 1850 évi december 30-án, december 31-én, 1851 évi január 16-án s február 19-én, 1860 évi november 7-én, december 10-én, 18-án, az Ő cs. k. Apostoli Felsége legkegyelmesebb engedelmével 1861 évi január 13—16-án Szebenben tartatott s az erdélyi román értelmiség virágából alkotott nemzeti tanácskozmány által, valamint az 1861 év folyamában több rendbeli, s a Magyar- és Erdélyország s a Bánság több részeiből alakult román küldöttségek által ugyancsak Ő cs. k. Apostoli Felségéhez benyújtott kérvényekben, a fönnebb érintett alapkérvényekben foglalt kérelmi pontoknak teljesítése kéretett, s Ő Felsége mindannyiszor a küldöttségeket a legnyájásb leereszkedéssel fogadni, s szelid szavakkal vigasztalni, s méltányos kérelmeik teljesítését legkegyelmesebben megígérni méltóztatott. Már pedig Ő cs. k. Apostoli Felségéről föl lehet és föl kell tennünk, hogy saját legmagasb uralkodó háza s birodalma érdekeit jobban képes ismerni s felfogni, mint a t. levelező, s ha saját legfelségesebb személye éles pillantási tehetőségével a román nemzet férfainál valami legkisebb separatisticus vágyat tapasztalt volna, vagy azok kívánatait az állam és trón ellen intézetteknek ismerte volna el, a bűnösök szigoru megbüntetését, nem pedig kérelmeik teljesítését ígérte volna meg.

Igaz ugyan, hogy azon sok kérelemnek semmi sikere sem mutatkozott; de annak nem a jólelkű s kegyes Fejedelem, vagy pedig a kérvényezők az okai, hanem az akkori birodalmi miniszterium, melly a magyar forradalom elnyomása után, a fennen hir-

detett nemzetiségek egyenjogúsága elvével homlokegyenest ütköző politikát követett, s az oszlopokat, melyek a vihar idejében a hatalom polczán fenntartották, azon hiedelemben, hogy többé nem leend reájuk szüksége, megvetéssel dobta el, sőt kigunyolta. A mór megtette szolgálatát, a mór elmehetett!

Azonban ezen, s különösen az államminiszterium által 1861 évben a hozzája zarándokolt román küldöttségek irányában tanusított, eget s földet ígérő, de végre is cserbenhagyó eljárása meg is termé üdvös gyümölcsét; mert azon román főnökök, kik ezelőtt rendesen az osztrák miniszterium felé vetették sovár pillantásaikat, valahányszor a nemzetiségi kérdésben valamit lendíteni akartak, belefáradva ezen sysiphusi munkába, megelégedvén a pusztá hitegetés maszlagávali táplálást, jövőre — reményilem — megkímélenedik a bécsi miniszter urak küszöbei koptatását. Legalább Mocsenyi Andrásról azt tudom, hogy nem rég Ő Felségénél kihallgatáson volt, de a miniszter uraknál nem alkalmatlankodott, s aligha fogja azok nyugalmát valaha háborgatni. *)

*) Az, mit ezelőtt más fél évvel, az, az előtt minden üdvet az államminiszteriumtól váró román értelmeseb, s vezetők egy részének, ahhozi meglazult, sőt egy időre megszakadt viszonyát illetőleg irttam, akkor kétségtelen való, és igazság volt.

A román értelmiségnek érintett része, látván miszerint az 1861 országgyűlésnek elosztatása után bekövetkezett időszakban, a román nyelv és nemzetiség előnyére alkotmányon kívüli úton az államminiszter ur részéről, mi lényeges engedmény vagy kedvezés sem eszközöltetett, habár ez kilátásba helyeztetett volt; — pillantását a magának mindjárt hivatalba lépte után, meglehetősen, önállóságot kivívni birtt, s erélyességet, nagy ügyességgel párosítani tudó Gróf Forgách Antal, magyar udvari főcancellárra veté, s a román nép s nemzetiség érdekében, ennek párofogását igénybe venni határozá el.

A kezdet, a román hierarchiának, a szerbtől leendő elválasztása tekintetéből, Ő cs. k. Apostoli Felségéhez újból benyújtott kérvény tárgyábani szószólásrai fölkéréssel tétetett meg, melylyet a „Sürgöny“ I. jegyű szellemdús bécsi levelezője, azon lap 1862 évi 64 számában következőleg ír le:

„Tegnap (azaz 1862 évi mártius 15-én) a magyar cancellária igen érdekes jelenetnek volt színhelye. Schaguna püspök ur ugyanis már a napokban tisztelkedett a cancellár urnál, de tegnap nagyobb román követség élén jelent meg ő nmltsága előtt. Ezen követségnek tagjai, a nevezett püspökön kívül voltak: Ivacskovics

Ennyi az, mit a levelező szerinti román vajdaság megalapítására vonatkozó nagy tervre nézve dióhéjba szorítva előadni mulhatlanul szükségesnek tartottam.

Ha a t. levelező ezen terven kívül egy másik, titkos eszkö-

aradi püspök, és Bendella archimandrita és bir. tanácsos Bukovinából. Továbbá Gozdu Manó, Paszku, volt országgyűlési tag s jelenleg krassómegyei főügyész; Babes udvari titkár a magyar cancelláriában s szintén volt képviselő; a két Mocsonyi testvér; Popovics Gergely, aradmegyei birtokos s váltójegyző; Udria Konstantin lugosi birtokos; Popovics Szervian, erdélyi kormányiszéki titkár; Popaszu, brassói esperes és Popea protosincellus (archidia-konus) Erdélyből; végtére Bukovinából Hormuzáky, bukovinai alkapitány (Landeshauptmann-Stellvertreter) Buchenthal és Vazilko lovag urak.

A követség célja vala, a magyar cancellária támogatását kikérni a románok azon óhajára nézve, hogy egyházi ügyeik a szerbekétől elkülönöztessenek.

A cancellár ur a fényes követséget ünnepélyesen, azaz: az alcancellár urnak és az összes tanácsosok jelenlétében fogadá.

Schaguna püspök ő méltósága a románok óhajait szónokilag hathatós, magyar beszédben adá elő. Kiemelé, mikép a románok nem valami új vívmányokat kívánnak, hanem csak ősi jogaiknak in integrum restitutióját keresik, és ezen kinyilatkoztatását bővebben támogató a történelem, egyház és a szükség érveivel; felemlítvén a többi közt, mikép a román nemzetnek már az austriai uralom alatt is három metropolitája volt.

Erre gróf Forgách ő nméltósága természetesen szintén magyar nyelven válaszolt s körülbelöl ezeket mondá: „Ha már magában örvendetes alkalom reám nézve, a román nemzetnek ennyi kitünő férfait üdvözölhetni, kétszerte örvendetesnek találom, hogy ezt a magyar cancellária összes tanácsosainak jelenlétében tehetém. Tekintsék ezt bizonyosságul arra nézve, hogy azon érzelme- ket, melyeket nyilvánítani szerencsém van, az összes magyar cancellária öszintén osztja. . . . A román nemzetnek az imént kije- lentett óhajait illetőleg, az egyházi viszonyokat nem ismerem ugyan eléggé alaposan, de azt tudom, hogy mindenekelőtt a vallás dol- gában áll a szentírásnak azon szava: „A mit nem akarsz, hogy neked cselekedjenek, azt te se cselekedd másnak.“ „Tudom to- vábbá, miként a politikai csend és béke feltételeihez tartozik az is, hogy a polgárok vallási érzületükben sértve vagy háborgatva ne legyenek. . . . A nagyon tisztelt követség teljesen meg lehet

zökkel, s alattomos utakon létesíteni czélzott tervről bir tudomással, akkor mint hü alattvalónak kötelessége, azt a hatalomnak beje-

tehát győződve, hogy azon felterjesztések, melyek ő Felségének ezen mágyar házából kerülnek ki, az imént nyilvánított elveket szentül megtartják s névszerint a román nemzet óhajaira nézve pártfogolni fognak mindent, minek pártfogolása a fennálló magyar törvényekkel összefér.“

Végül ő nméltósága felkéré a követség tagjait, hogy a román nemzetnek vigyék meg a magyar cancellária üdvözlését és tiszteletének kifejezését.

A cancellár urnak ezen jeles beszéde, melyből sajnálatomra csak a főeszmék vázlatát közölhetem, nagy hatással volt a követség tagjaira. A megelégedés, mellyel a követség tagjai a magyar cancelláriának őszinte, testvéries s magyar érzelmű kinyilatkoztatásait fogadják, igen nagy lehetett, mert bizonyos körök meg is botránykoztak rajta; miként azt azon ripők modor bizonyítja, mellyel az „Oest. Ztg.“ az egész jelenetről szól. Egyébiránt ezt korántsem azért mondjuk, hogy az „Oest. Ztg“-nak szemrehányásokat tegyünk; csak azon reánk nézve mindig örvendetes körülményt regisztráljuk, hogy a derék lap boszankodik.“

Ezen lépésnek, s a főcancellar különben is feltételes biztosításának azonban mai napig nem lett meg — legalább láthatólag, s észrevehetőleg — az óhajtott eredménye, minek okát legnagyobb részt abban vélem rejleni, hogy a magyar időszakai sajtó legtekintélyesebb közegei, mint a „Pesti Napló“, „Magyarország“, „Magyar Sajtó“ sőt a „Pesti Hirnök“ Szerkesztői mihelyt nesztét hallák annak, illetőleg olvasák azt, hogy mi járatban volt az érintett küldöttség Ő Felségénél, s a m. k. udv. cancellárianál, tüstént nagy zajt ütöttek s állíták, sőt bebizonyítani is ügyekvének — mi azonban nekik nem sikerült — hogy a román hierarchianak, a szerbekétöli elvalásztása a román nép műveltségére veszélyes (!!) mintha ennek megítélését reájuk biztta, s őket a román nép gyámnokságával ruházta volna fel valaki, — s hogy eme kérdés, csak a, természetesen azon módon, s alakban, mint ők akarják, Isten tudja mikor tartandó magyarországygyülésen oldathatik s döntethetik el jogérvényesen, jólehet maga a szerb hierarchia, s szerb világi értelmiség tekintélyesebb, s műveltebb része irodalmi közegei a „Serbski Devnik“, „Serbobran“ s „Ost und West“ utján kifejezett nézetei szerint, nem emelendett, s nem emelendne valami kifogást az ellen, ha ő cs. k. ap. Felsége, mint a magyar koronához tartozó állam feje, az 1791 évi 27-toik végszavaiban

lenteni, hogy a titkos összeesküdtek érdemlett büntetésüket vehesék; de oly súlyos vádakkal, minökkel már másod izben fellépett,

sértetlenül fenntartott királyi jogánál fogva, eme mind két félre nézve életkérdést, a m. k. udv. cancellária által, az országgyűlés hozzá járulása nélkül, vagy hogy mindenki lelkiismerete meg legyen nyugtatva, országgyűlési későbbi elfogadás fejében, elintéztette volna, miután valamint a román, szinte úgy a szerb nemzet értelmisége fájdalommal látja, miszerint ezen kérdés az *Eris almája*, melly a két nemzet közzé dobatva, mind kettőnek életnedvét, s erejét emészti fel, s a kölcsönös gyűlöletet, s elkeseredést százaszorosan fokozza!

Vagy talán ezen fegyvert (!!) mellyet azok használtak fel eddig, kik ellen az idézett lapok cikkirói menydörögtek, s átkot szórttak, nevezet urak akarnák kezükbe keríteni, ha valamikor a kormánypolera vergődhetnének, hogy egyiket, vagy másikat a torzsalkodó felek közzől, annak, részére leendő kedvezőbb eldöntése által megnyerhessék?

Biztos lehet azonban mindenki arról, hogy bár milly végtelen fontossággal bir is eme kérdés, mind a román g. n. egyesültekre, mind pedig a szerb népre: miután mind a két félnek be nőtt már a feje lágya, s elég tisztán, sőt élesen lát lelki szemeivel, magukat, egymásnak romlására, hitvány eszközökül felhasználtatni nem engedendik, hanem előbb vagy utóbb egymás között kiegyezkedendnek.

Nemtelen gyanusítás! mondandják az illetők, s örömet hiszem, és bevallom, hogy e vádat nem érdemlik meg, de hogy a román értelmiség nagy része, midőn elkeseredve látta, hogy azok, kik különben a passivitas sánczai közzé vették magukat, a negatio teréről, mint valami kigyó csipésre felpattanva, az érintett kérdéssel, hévvel, sőt szenvedéllyel foglalkozttak, s annak elodázását, helyt nem álló ürügy alatt, elegendő ok, s minden jog nélkül követeltték, az érintettek elleni ingerültségében illyes gyanút ápoltt, el nem palástolható tény, s azt, ki ezt kétli, az erdélyi s magyarországi román politikai lapok, nevezetesen a „Telegraful Român“ 1862 évi 24 és 25 számaiban ezen czim alatt „Petitiunea romanilor, si jurnalele magiare“ s a „Concordia“ s „Gazetta“ mult évi mártius végén, s april elején megjelent számaiban közlött czikkkel elolvasására, vagy elolvastatására, s megmagyaráztatására útalom.

Miután tehát, miként érintém, a román értelmiségnek tekintélyes része, a magyar kir. udv. cancellária utján, a hyerarchiái kérdés megoldását nem birtta keresztül vinni, s a magyar

a román értelmiségnek a fejedelem s haza iránti búságát gyanusítania büntetlenül nem szabad.

Ha a t. levelezőnek állítása támogatásául más jelentékenyebb bizonyítékai nincsenek, mint azok, melyeket az 1861 évi „Sürgöny“ 240. számában elősorolt, akkor jobb leendett hallgatnia, mert: *si tacuisset, philosophus mansisset.*

Avagy azt hiszi-e a t. levelező, hogy a Hunyad- s Alsó-fejér megyékben román főispánok nevezettek volna ki, — Zaránd Erdélyhez kapcsoltatott volna vissza, — s Krassómegyében meghagyatott volna hivatalos nyelvül a román; a román vajdaság ezen

időszaki sajtó által mind eme, mind pedig a nemzetiségi ügybeni ohajai sikeresítésével a magyarországyülésre utasított, mellyről az, nem tudható hogy mikor ülend öszve, s mikor, és milly érlemben oldandja meg ama gordiusi bogot: keble lánghevétől ösztönöztetve, s vallási, s nemzetiségi ügyének jövője iránti bizonytalansága, s a román nép irányában vállalt felelősség súlyos érzetétől kinozva; ismét fölkeresé a csász. államminiszteriumot, s miután ez, benne kedvencz terve, a birodalmi tanács kiegészítése tekintetében, nem csak Erdély, de Magyarország román nép lakta vidékein is, nem megvetendő, sőt annál buzgóbb tényezőt reményltni nyerhetni, ha annak, nemzetisége biztosítása tekintetében, habár csak mérsékelt engedményeket teend; azt, elválhatlan kapcsolattal kötötte magához az ő cs. k. ap. Felségéhez a szebeni román conferentia által a f. évben fölterjesztett hálaíratban erkölcsileg elvállalt kötelezettség által, az államminiszter maga részére a valószínű sikert biztosítván.

S valjon lehet-e a román értelmiség azon részét, melly így járt el, nyugodt lelkiismerettel elítélni, s azt következetlenséggel, türelmetlenséggel, vagy éppen alkotmány ellenes szellemmel vádolni?

Én, ki e tekintetben más eljárás pártolója vagyok, ki szeretettel ragaszkodom az alkotmányossághoz, s ki hiszem, hogy azt, mit a románok az Erdélyi országgyűlésen nyerni fognak, rendes alkotmányos úton is, habár talán később, de biztosabban megnyerhették volna; a körülményeknek gondos egybevetése, mérlegelése, s különösen a „Concordia“ f. évi 35-ik számában, „Congressulu romanu potea ellu da altu votu, de catu care l'a datu“ czim alatt közlött, s a magyar lapokban a „Romanok önigazolása,“ a német honi lapokban pedig „Rechtfertigung der Romanen“ czim alatt után közlött cikkben foglaltak, s elősoroltak tekintetbe vétele után, *azt nem tehetem.*

faktorok segítségével a zarándi csatornán át tüstént létesíthetett volna? Sok mindenféle kellene ehhez még!

Avagy talán a kérelmezési jogot akarja elvitatni, melyet még a mennyei birodalom császára és Dsinghiszkhán utódai is elismernek?

S micsoda oknál fogva bátorzkodott állítani t. levelező ur, hogy *Krassómegyének a nyelv tárgyában hozott határozata volt a fejtegetett terv értelmében a negyedik akna, mely a magyarság ellen fellobbantatott?*

Ez uram! nemtelen rágalom, mert Krassómegye román értelmisége, melyhez magam is tartozni szerencsés vagyok, nem valami kulterv értelmében, de saját ösztönét s meggyőződését követve cselekedett akkor, midőn 1861 évi február 27-én a megyei bizottmány első ülésében a román nyelv hivatalosságát indítványozá a megye belügyeire nézve; valamint akkor is, midőn m. é. sept. 4-én sikerült annak, egy volódi parlamentarizmus modorban folytatott hosszabb szellemi tusa fonalán, az eszmét a törvényesség legszigorubb megtartása mellett, alkotmányos uton, s alkotmányos eszközökkel keresztülvinni.

Ha a t. levelező ur fáradságot vett volna magának, Krassómegye bizottmánya érintett határozatát elolvasni, meggyőződhetett volna arról, hogy az, alkotmányosan van indokolva, s hogy az, a nem-román tisztviselők irányában is dicséretet érdemlő méltányosságot tartalmaz. Hogy pedig Krassómegye bizottmánya ezen határozat hozatalában semmi törvény által sem volt gátolva, is így törvényteleniséget nem követett, s nem is követhetett el, még eddig nem czáfolt okokkal bizonyítám be a „Sürgöny“ 1861 évi 251-ik számában megjelent „Védszavam“ban.

Végezetre legyen szabad még egypár szót ejtenem.

A t. levelező a „Sürgöny“ f. évi 13-ik számában megjelent közleményében előadja, mikép a „Sürgöny“ 1861. évi 240-ik számában levelében megmutatta, „hogy az erdélyi románok miként törekednek a magyarhoniakkal egyesülni, (lám, s mégis azt mondják rólok, hogy nem akarják az uniót!) Zaránd, Közép-Szolnok és Kövár (az előbbi czikben csak Zaránd részesítettet a közvetítő csatorna szerepében) segítségével kapcsolatba hozván az erdélyi oláh tömeget (?) az arad és biharmegyei, (a békési, csanádi, szabolcsi, szathmári, ugoicsai s marmarosiakról megfélemedkezett a levelező) továbbá a volt vajdaságbeli (talán a bánásbelieket érti) oláhokkal. Annak idejében azután ezen 2—3 millió lélekből álló tömeg (!) kezét nyujthat az új román királyságnak“, melynek háttérül a levelező által Oláhországból nyert hitelt érdemlő (?) leve-

lek szerint a bukaresti iskolákban használt földisme (geológiát vagy geographiát ért-e a levelező?) könyvek a Tiszát mondják.

Halljátok-e, te Zarándmegye, mely méhedben hordozád Horát, Kloskát, Krisánt, Balintot, Vladuczot, s Jankut, s mely szerint még a mult századból örökölt lázadási szellemednek engedve, a tiz évig téged boldogított német nyelv helyébe saját fiad kizárólagos többségének nyelvét: az oláht, hivatalos nyelvül, elfogadni elég vakmerő voltál, — mind annak ellenére hogy magyar-ajku kevés fiad inkább akarták a Bezirksamtokat a német nyelvvel, ennek praeceptoraival megtartani, mintsem egy ily bárbár nyelv uralmát elismerni; s ezenfelül azon hálátlanságot is elkövetted, hogy, jóllehet az 1836 évi magyar országgyűlésen hozott törvény értelmében, (mely ellen azonban az erdélyi országgyűlések mindig protestáltak, s te inter duos litigantes gajdoltál) Magyarországhoz tartoznál, még is vissza mertél kíváncozni Erdélyhez, s e tárgyban Ő Felségénél kéreleumel alkalmatlankodtál; — te Kővár-vidéke, mely ugyan a magyar nyelvet megtartottad álnokságból hivatalos nyelvnek, de az oláh nyelvvel is kaczerkoddál, — s végre te Közép-Szolnok megye, mely ugyan semmit sem tettél, de két testvéred között oly hallgatag voltál, mint egy óriás gondolat-jel; — ha *annak idejében* Románia határa csakugyan a Tiszaig czéloztatnék kiterjesztetni, s e miatt mi is felelősségre találnánk vétetni annak részéről, kinek ehez döntő beleszólása van, (mely időpontig azonban azon természetesen még sok viz fog lefolyni), akkor... reszketessek, mert mi bánási (vagy mint levelező írja: vajdasági) aradi, bihari sat. románok, reátok háritandunk minden galibát, bünt és hibát; mert ti akartok minket elcsábítani, ti festitek le nekünk a keleti képzelet legragyogóbb képeivel kiékesítve azon eldorádói boldogságot, mely Románia földalatti putriaiban honol, s azon földöntuli megelekedést s fejedelmi jólétet, melynek terhe alatt a Romániabeli paraszt majd leroskad; — ti rajzoltátok előnkbe ellenállhatatlan ékesszólással a Romániabeli csokojoknak generositását s bőkezűségét, melytől mint valami miasmától gőzölög a szabad Románia légköre; egy szóval, ti tárjátok fel előttünk a mesés szerencsét, mely ránk vár akkor, midőn mi mindnyájan, kik ily földfeletti javadalmakban nem részesülünk, 2—3 milliónyi tömeget képezve, — melynek párját a világ még a népvándorlások alkalmával sem látta, — egyszerre kezét nyujtandunk Románia királyának, s őt, mint szabad férfiakhoz illik, hason csúsza kérendjük, hogy ezen Eldorádónak határdombjait a Tisza partjai hoszszában hányassa fel.

Difficile est satyram non scribere.

A gyanusítás és különösen alaptalan gyanusítás, kedves le-
velező ur, gentleman kezébe sehogysem illő fegyver!

Kelt Lugoson, 1862. évi január 21-kén.

Wlád Alajos.

(„Sürgöny.“ 26 szám. 1862 év. Februárhó 1-én.)

Jegyzet. Eme kiméletlen válaszomra, illetőleg feleletemre
L(udasi) ur a „Sürgöny“ 1862. évi 28-ik számában következőleg
válaszoitt (replikázott).

„Wlád urnak hozzám intézett válaszáat nagy érdekkal ol-
vastam. Gúnyja illően mulattatott; szeretem a paprikát, magam
is azzal főzők mindent. A mi magát a tárgyat illeti, meglehet,
hogy Wlád urnak van igaza, meglehet hogy nem. Mindenek előtt
meg kell jegyezmem, hogy nem az oláh *nemzetnek*, hanem csak
egyves vezéreinek terveiről szólottam; hogy pedig ezen vezérek le-
galább is nem mind egy szálíg osztják Wlád ur becses vélemé-
nyeit, ez oly igazság, melyet én nem kevésbé fájlalok, mint al-
kamasint Wlád ur maga. Hogy épen ezen vélemény-különbségnél
fogva forraltathatnak tervek, melyekbe Wlád ur beavatva nincs,
azt bátran megengendheti, a nélkül, hogy ezáltal nemzetét com-
promittálná. Ha Wlád ur működésemet e lap mellett egy kis fi-
gyelemre méltatta, tán vette észre, hogy leveleim tárgyát nem az
utczán, sem a kávéházban, sem a salon-fecsegések tengeréből szok-
tam szedegetni. A dolgot azonban e helyt tovább feszegetnem
nem lehet. Ohajtom, hogy a sors valahol, — csak vársánczon ne,
hozzon össze Wlád urral s akkor bővebb felvilágosítással szivesen
szolgálók neki. Szívből kivannék szerencsét hazánknak is, az
oláh nemzetnek is, ha ez utóbbi Wlád urnak véleményeit kö-
vetné, és azért csak őszintén sajnálhatom, ha soraim oly derék
hazafit mint ő, megsérteni találtak. Ilyen férfiakkal czivódni
semmi kedvem sem volna, még akkor sem, ha nem úgy tet-
szének az ur Istennek, hogy bizonyos lapok éljenek, melyekkel
viaskodni el nem mulaszthatjuk.“

Mely ritka önmegtágadást, s önuralkodást lehellő sorokra
csak annyit visszönválaszolok (duplikázok), hogy a jelenleg,
folyamatban levő erdélyi országgyűlés a szellemdús félhivata-
los levelezőt meggyőzendí arról, hogy értesülései, bárhonnan
nyerte is azokat, nem voltak alaposak, s hogy nekem volt igazam
a'mennyiben azt állítottam, hogy a román értelmiség külön területet
nem követel a román nemzet részére, melynek arra semmi szük-
sége sincs, miután az, mindenütt hol lakik, compact tömegeket

képez, sőt egy külön terület annak kárára s bátrányára volna, s ezért azt egyetlen egy értelmes és józan eszű román intelligens sem kívánja, s azt okszerűen nem is kívánhatja a jelen körülmények között, melyek, az azon időbeliektől, midőn 1849. évi Február 25-én a főnebb előterjesztett kérvény nyújtatott ált ő Felső-gének, annyira különböznek s távolesnek, mint ég a földtől.

Akkor a forradalom teljes dissolutióba hozta volt a birodalom felét, s a hatalomtól függött annak olly alakot adni, a melyet kívánt, vagy a szövetséges népek igényelttek, s ezen okon kérelmezé a dynastia s birodalom ügyéhez hűven maradt, s azért harczolt román értelmiség s nép nagyrésze sokszor érintett kérvényeiben az egész austriai birodalombeli román népnek egy compact nemzettesté leendő egyesítését: ma azonban, az 1860 évi oct. 20-ki diploma, az 1861 évi dec. 27-ki l. f. kézirat, s az 1861 évi febr. 26-ki l. f. patens, s ő Felsőge több rendbeli legfelsőbb kéziratai folytán, mellyekben a Lajtán inneni, a magyar koronához tartozó országok határai között a demarcationalis vonalak s határok meg alapítottak, nem időszerű, sőt nem is lehetséges annak kívánása, mi 1849-ben időszerű s lehetségesnek tűnt fel.

Tempora mutantur, et nos mutamur in illis!

VIII.

C z á f o l a t

„a kath. clerus Krassóban“ című lugosi
levélre.

(Idők Tanuja 1863-ki 39-ik szám.)

Emberszólás nem igazmondás.

Magyar közmondás.

Mint a józan alkotmányos szabadságnak őszinte barátja, nagy előszeretettel viseltetem annak egyik leghatalmasabb tényezője s emeltyűje, a sajtó s különösen az időszaki sajtó iránt is. Tudom, hogy az hatalom, ismerem annak fény- s árnyoldalait. Tudom, hogy sokszor a legérzekenyebb s alig behegeszthető sebeket ejti, de tudom azt is, hogy azok legcélszerűbb gyógyítását szintén a sajtó képes majdnem egyedül eszközölni, s a megtámadott védelmére, s a rágalom lefegyverzésére is sokkal célravezetőbb s biztosabb eszköznek tartom a sajtó, különösen az időszaki sajtó terét, feltéve, hogy valamely lap vezetője elég lovagiassággal s becsületérzessel bír arra: hogy a megtámadottnak lapja hasábjait megnyissa: mint a törvény megtorló erejéhez s sanctiójához való folyamodást, vagy akár a kétes eredményü s ép azért nem igazságos, s azért nem is menthető, annál kevésbbé pártolható kockajáték természetü, s különösen, mi eléggé furcsának tünik fel, ép a jelen kivételes állapot uralma alatt, a sajtó emberei között lábra kapott párbaj utját.

Nagyszerű és magasztos a sajtó hivatása, de hogy ebbeli valódi boldogító rendeltetésének megfelelhessen, mulhatlanul szükséges és kívánatos volna, hogy az, ki annak szentélyébe behatolni, ki a sajtó által képviselt s kifejtett hatalom részese kíván lenni; leoldva saruit, szent borzalommal közeledjék a szent helyhez, hogy levetközve minden gyarlóságot és boszut, csak az igazság érdekében lépjen a küzdőterre, melyen azon megnyugtató meggyőződést érdemelhetni ki, melyet a becsülettel teljesített közreműködés önérzete ad a munkásnak, az írónak. A hivatlan, vagy kinek

magasabb cél, de legkivált az igazság felderítése nem lebeg szemel előtt, jobb ha a sajtó szentélyén kívül marad.

Eme gondolatok villantak föl agyamban, midőn az „Idők Tanuja“ folyó évi 39—937 számában „a katolikus clerus Krassóban“ című czikket olvastam.

A czikk maga, az irány mezején gyakorlatlan kézre mutat, s az, amellett, hogy a nyelvezet simaságát s a gondolatok s kifejezések tömörségét nélkülözi, darabossága mellett, még valótlanosságokat, sőt alaptalan gyanúsításokat is tartalmaz, melyeknek helyreigazítását a megtámadott iránti tiszteletem mellett, az igazság érdeke teszi kötelességemmé.

Azt írja ugyanis egy levelező Lugosról, hogy anynyi bizonyosnak mondatik, miszerént Krassó megye eddigi főispányi helytartója helyébe nem román, hanem magyarajku egyén van kijelölve, mindamellett, hogy a lugosi román lakosok egy, sok aláírással ellátott folyamodványt nyújtottak be a magyar királyi helytartótanácsához, hogy nekik nem magyar, hanem román főispány adassék, mely, levelező szerént *idétlen* (!) kérelmekért az illetők, bizonyos hir szerént, meg is rovattak!

Egy mustármag nagyságu valóság, egy szerecsendió-héja nagyságu valótlanóságba burkolva.

Miután e megye eddigi főispányi helytartója, Szerb Tivadar ur ő méltósága már bekövetkezett legfelsőbb kinevezése következtében Arad megye főispányi állomására léptettetett elő; bizonyos az is, hogy e megye kormányzó nélkül nem maradhatván, legközelebb Krassó megyébe is ki fog neveztetni vagy főispányi helyettes, vagy épen főispány.

Magyar vagy román leend-e ez? oly kérdés, melyre oly bizonyossággal, mint levelező teszi, válaszolni nem lehet, minthogy levelező sincs a legfelsőbb regio titkaiba beavatva. Ő azt hiszi, hogy magyar, én meg azt, hogy román leend Krassó megye újdon kinevezendő kormányzója. Majd elválík, kinek lesz igaza.

A lugosi román értelmiség nemzetisége iránti kötelességétől ösztönözötve, maga részéről megtette a lépéseket a végett, hogy óhajtása teljesíttessék, s e tetintetből ez évi januárhó elején egy számos aláírásokkal ellátott kérvényt terjesztett fel, nem a magyar királyi helytartótanácsához, hanem egyenesen ő Felsőségéhez, melyre meg is érkezett a válasz, de az nem olyan, milyet a levelező állít, hanem olyan, milyet ő császári királyi apostoli Felsőségének atyai szive, s románajku alattvalói iránt számtalan ízben tanusított legkegyelmesebb hajlama sugallott: kegyelmes és megnyugtató, — nem pedig dorgáló és megsemmisítő az.

Ugyanazért kénytelen vagyok a levelező abbeli állítását, hogy bizonyos hir szerint a kérelmezők megrovattak volna, alaptalan koholmánynak nyilvánítani.

Hogy ídétlen vagy pedig időszerű s érett volt-e a kérdéses kérvény? azt szerencsére nem a levelező ítéli meg érvényesen, s én azt hiszem, hogy a legközelebbi jövő, talán a ma vagy holnap, amellet bizonyítand, hogy az, nagyon is időszerű volt, amenynyiben a Krassómegeye élére állítandó kormányzó nemzetisége megalapításánál legfelsőbb helytt döntő befolyást gyakorlott. *Vederemo.*

De legsajátságosabb levelezőnek logicája és eszméi menete, mely szerint abból, hogy Krassómegeye főispányi helytartójául nem román, hanem magyar van kijelölve, valamint abból: hogy a lugosi román értelmiség egy románajku főispányi helytartó vagy főispány kinevezése végett fölterjesztett *ídétlen* kérelneért megrovatot, azt állítja: hogy „ebből igen könnyen lehet következtetni, hogy *Krassómegeye román lakosai előnyben részesítettnek*, az az, *hogy itt némi részrehajlás létezik*“ s hogy levelező állítása szerint, erről az olvasó közönséget meggyőzze, szükségesnek látja egy esetet említeni, melynél fogva szerénte bárki ítéletet könnyen hozhat, s előadja levelező, hogy Krassóban egy év óta több az időszerűnti lehető gyűlés tartatott, melyekre s különösen a febr. 10-ki gyűlésre a szokásosnál többen voltak hivatalosak, „különösen pedig a g. n. e. clerus, mely vidékről is meg vala hiva, szép mennyiségben volt képviselve, holott a római kath. clerus, valamint az előbbi ugy az utolsó gyűlésben is tökéletesen mellőztett,“ s miután emiatt keserűen panaszkodik, kinyilatkoztatja, hogy „ha az illetők (értsd az eddigi főispányi helytartót Szerb Tivadar urat) vádoltatni nem akarnak, akkor még nagyobb mulasztásnak részesei, mert a vallás képviselőjével, magát a *vallást* (?!) is hátérbe szorították.“

Sulyos vádak ezek, de valótlanok.

Ugyanis valótlan, és levelezőnek saját jobb tudomása és meggyőződése ellenére felhozott vád az, hogy Krassómegeye román lakosai előnyben részesítettnek. Birtokaránylag egyenlően viseli itt minden nemzetbeli a terheket, s bizony azért, mert valaki román, a financ nem könyörül azon.

Ami pedig a megyei hivatalokra alkalmazottakat illeti: az előny itt is a nem-románok részére üt ki, mert 96 tisztviselő közül csak 26 van román. Hogy pedig a községnek legtöbbjeiben a román nyelv ügykezelési nyelvül van elfogadva, s számtalan kérelem adatik be román nyelven a politikai hatósághoz és a törvényszékhez: az nem a volt főispányi helytartó részrehajlásának,

hanem a megyebeli román nép- és értelmiségnek, nemzeti nyelve iránti szeretetének, buzgalmának s életrevalóságának kifolyása, s ezen jogával élt volna az, s élne még akkor is, ha magyar lett volna, vagy leendne a megye kormányzója . . .

Előnyről tehát, vagy részrehajlásról e tekintetben szó sem lehet, sőt előnyben van a magyar elem, mert a hivataloskodás nyelve, szerfelett kevés megszorítással, a magyar, valamint a megyei tisztviselők túlnyomó része magyar, vagy maga-magát annak nevező.

Mi most a megyei tisztgyűlésekeni képviseltetést illeti, szintén valótlanok kell nyilatkoztatnom a levelező állításait.

Igaz ugyan az, hogy egy év lefolyta alatt több (mondj 4) tisztgyűlés, vagy mikép levelező magát kifejezi *ez időszereinti lehető gyűlés* tartatott. Azonban ezek közül csak a két utóbbi nyilvános s csak ezekre voltak *a szokásosnál (?) többen hivatalosok*, mert az első két tisztgyűlésben csak a megyei tisztviselők vettek részt.

Ez utóbbi két gyűlésre meg voltak hívva: a helybeli görög kath. prépost, és egy görög kath. kanonok, a helybeli g. n. e. esperes s a facseti g. n. e. esperes, több földbirtokos s egy pár polgár s honoratior.

Ezen meghívottak közül azonban csak a lugosi görög kath. prépost s egy kanonok, a két görög nem egyesült esperes s néhány honoratior jelentek meg.

Valótlan tehát az, hogy a g. n. e. clerus, mely vidékről is meg vala hívva, szép mennyiségben volt képviselve.

Valótlan továbbá az is, hogy a nevezett gyűléseken, a g. n. e. papság szerepelt volna első helyen, mert ezt a szerepet a g. kath. két kanonok vitte a gyűlésen.

Ugyanezért levelező nem csak lovagiatlanul, hanem igaztalanul s megrovást érdemlőleg gyanusította a volt főispányi helytartót avval: mintha az, azon oknál fogva, mert g. n. e. vallásu: a g. n. e. clerust ruházta s bátorította volna fel az első szerep vitelére, mert a g. n. e. clerus e megye területén, a jelenlegi körülmények között, mindamellett, hogy oly arányban áll mind a román mind a görög-katholikus clerushoz összevéve mind 600—60-hoz: alárendelt szerepre van kárhozthatva, s az érintett két gyűlésen csak két tagja által volt képviselve.

Igen, de azt írja a levelező, s leginkább hangoztatja, hogy a róm. katholikus clerus, valamint az előbbi, ugy az utolsó gyűlésen is tökéletesen mellőztetett.

Ez is csak félig igaz, mert hogy a másodikra sem lett volna

meghiva, nem való, mivel a február 10-i gyűlésre, miután itt helyben római kath. esperes vagy csak rendes lelkész sem létezik az oraviczai római kath. esperes, nt. Littahorszky ur hivatott meg, azonban nem jelent meg.

Miképen történhetett az, hogy az 1862 évi októberi első nyilvános gyűlésre a római kath. clerusból senki sem volt meghiva, nem tudom, de annak bizonyáságaul, hogy a főispányi helytartónak nem volt és nem is lehetett célja a római kath. clerusnak mellőzés általi megsértése, szolgálhat az, hogy a második nyilvános gyűlésre, a megyebeli római kath. clerus legérdemesbikét az oraviczai római kath. esperes urat meghivta.

Egyébiránt a volt megyei főispányi helyettesnek a nyilvános megyei tisztiszékek gyűléseire való meghívások tekintetében igen kényes állása volt, mert ha a meghívottak meg nem jelentek, — magát felsőbb helyt compromittálta, minthogy a meghívottak neveit felsőbb helyre felterjesztvén, a kormány azt tételezé fel, hogy a meghívottak nem csak jó, és loyális érzelműek, hanem a gyűlésen meg is jelenendnek, a vita alá kerülő tárgyak vitatásaiban részt vesznek, s eszerént a kormány magát egy biztos és higgadt állampolgárokból álló phalanxxal veheti körül, melynek segélyével a felfüggesztett alkotmányt a jelen idő körülményeihez s kívánalmaihoz alkalmazza, visszavivhassa a közelebbi országgyűlésen, ennek folytán a meghívottaknak a gyűlésről elmaradása csak kellemetlen compromissio szülője levén, nem csoda, hogy a főispányi helytartónak is igen difficilisnek kellett lennie a meghívások tárgyában.

Kelt Lugoson 1863 március 2-án.

Wlad Alajos.
krassómegyei tszéki ülnök.

(„Idők Tanuja.“ 54 szám. 1863 év. Márciushó 7-én.)

IX.

Végválasz.

Az „Idők Tanuja“ f. évi 65-dik számában t. Krucsz Vilmos minorita szerzetbeli áldozár és segédlelkész ur által, az „Idők Tanuja“ f. évi 54-ik számában megjelent „Cáfolat“-omra adott válaszára szükségtelennek vélném a viszonzválaszolást, ha nem melengetné keblemet az „*értsük meg egymást*“ nemes ösztöne.

Az „Idők Tanuja“ f. évi 39-ik számában megjelent lugosi levél névtelen szerzője ellenében keményebb modorban kellett vala szólnom, mert azon levél tartalma, éles kifejezései s a tényeknek nem elég hű közlése, s az azokra épített álkövetkeztetések ilyesmire kényszerítettek; a 65-ik számban megjelent válasz irányában azonban, miután szerzője nyílt sisakkal lépett a küzdőterre, a higgadság és férfias vitatkozás azon nemével járok el, melyet az, előbbi közleményének modorától eltérőleg, utóbbi válaszában tanusított, s ezért reménylem, hogy egymást jobban megértjük.

Az 54-ik számban megjelent czáfolatom bevezető sorai, melyeket a tisztelendő válaszoló ur *sentimentalis elbádatásnak* elnevezni sziveskedett, nem a t. válaszolónak első közleményében „a kath. clerusnak Krassóban lett mellözésére,“ hanem az első közleményben az emegyei tulnyomó román nép értelmisége érzelmei s kérévénye *idétlennel* lett bélyegzésére vonatkoznak, mert részemről nem ismerek nagyobb csapást e jobb sorsra érdemes hazára és ügyére nézve, mintha a jelenlegi korszakban, melyet úgy képzelek, mint a nagy-bőjtöt, mely arra van rendelve, hogy a gyarló ember magába térve, számot vessen magával s Istenével, erősen eltökélvén magában, az egyedül üdvezíteni képes jó utra való általtérést, — bármely más honpolgár, annál inkább pedig a sajtó építőmesterei (a szerkesztők) s annak közmunkásai (a levelezők és munkatársak) a nemzetiségek *noli me tangere* természetű, életre ébredt, s bizony azt alig, vagy csak a legnagyobb erőszakkal, s akkor is csak egy bizonyos időszakra, növésében megakasztható plántáját meggondolatlanul érintik, mi által, habár a rossz szándok

hiányzik is, az egyes meggondolatlan többet árt, mint megnyit száz jóindulatu egyén helyrehozhatna. Így p. o. a t. közlőnek első tudósításában foglalt egyetlen kifejezése az „*idétlen*“ szó, melyet a t. közlő első hevében csöppentett ki tollából, s melyet, miként hallom, maga is restell és sajnál, — mi csak szive nemeségéről és becsületességéről tesz tanubizonyságot — sokkal nagyobb keserűséget idézett elő az itteni román értelmiségben, mintsem azt egykönnyen elfelejthetné, vagy azt megbocsáthatna.

Higye el a t. közlő ur, hogy ha szigoruan csak a krassó-megyei róm. kath. clerusnak a tisztí gyűlésekre elmulasztott meghívása feletti fölajdulására szoritkozandott, alig talált volna valakit e megyében, ki neki e tekintetben igazat nem adandott.

Magam sem mentegettem a volt főispányi helytartó abbéli tettét, hogy az első nyilvános tisztí gyűlésre a megyei római katholikus clerusból senkit sem hívott meg, minthogy én ezt menthetlen s gyökeres népies magyarsággal élve *öreg* hibának tartottam s tartom, melyért azonban őt illeti a felelet, s hihetőleg meg is felelt felsőbb helyen, s én csak azt vontam kétségbe, mintha e mulasztás által a megyei római kath. clerus mellőzés általi megsértése s oknélküli provocatiója lett volna célja.

Eme mulasztásból azonban logikailag sehogy sem lehetett azt következtetni, hogy *ezáltal Krassómegye román lakosai előnyben részesítettek, s eszerént itt némi részrehajlás létezett*, mert hiszen kérem, amiatt, hogy egypár érdemes róm. kath. lelkész vagy esperes meg nem hivatván, meg nem jelentek a tisztiszéken, nem voltak a románok a tisztigyűlésen többségben, minthogy mikép czáfolatomban kimutattam, a megyei tisztikar tagjai közül csak 36 (26 sajtóhiba volt) román, s a tisztikaron kívül meghívottak tulnyomóan nemrománok voltak, eszerént e tekintetben részrehajlásról szó sem lehetett.

Mi pedig e lapok 65-ik számában, a lugosi gymnasium tan nyelvének megállapítása végett felsőbb rendelet folytán összehívott tanácskozmányra vonatkozólag mondatik, szintén nem vehető kétségtelen igaznak s valónak, annal kevésbbé pedig konstatirozza a *némi részrehajlási vádat*, s annal kevésbbé a volt főispányi helyettest illetőleg; mert a helybeli-gymnasium alapja kezelésénél, s a gazdasági ügyek elintézésével megbízott választmány elnöke nem a főispányi helyettes, hanem a másod alispány, ez pedig, miként én tudom, mind a régibb mind pedig az újabb alapító tagokat meghívta a kérdéses tanácskozmányra, s annak, — hogy a magyar alapítók közül igen kevesen, a románok pedig majdnem mindnyájan megjelentek, s eszerént tulnyomó többséget képeztek, —

legkevesebbé oka, mert nevezett alispány ur rászrehajlatlanul vezette a tanácskozmányt s arról, hogy a többség másképp határozott mint közlő ur és elvtársai ohajtották, nem tehetett.

Annak pedig, hogy az érintett tanácskozmányra a tisztelendő helybeli minorita-atyák közül, kiknek érdemeit a helybeli gymnasium körül az 1848-i időszak előtt örömet elismerem, egyik sem, valamint a különben igen jeles képzettségű gymnasiumi igazgatónt. Billmann Márton világi áldozár ur sem hivatott meg, oka alkalmasint abban rejlik, mert felsőbb helyről csak az alapító tagok megkérdezése rendeltetett el, jóllehet nem csak nem ártott volna nem csak a helybeli minorita szerzet tiszt. főnökét, és a gymnasiumi igazgatót, hanem akár valamenynyi helybeli gymnasialis tanár urakat is meghívni, s ezeknek informativum szavazatát kikérni; mert igen természetesen a döntő szavazat csak az alapítókat illetheti.

Egyébiránt kétségbe kell vonnom azt, hogy midőn a lugosi gymnasium alapított, a cél az lett volna, hogy az, magyar gymnasium legyen, mert akkor bizony egyetlen egy kath. gymnasium sem volt magyar, hanem latin.

Ellenmondok továbbá a válaszoló ur abbéli állításának, hogy a gymnasiumi tanácskozmányra meghívottak, illetőleg a megjelent románok között sok nem alapító vala jelen, mert a megjelentek mind alapítók, avval a különbséggel, hogy míg többen nevezetes öszvegeket irtak (a többiek között én is 200 frt. tőkét) a nagyobb rész kisebb alapítványi öszvegekkel járult 1856 évben a gymnasium alapjának fentartásához s növekedéséhez.

Egyébiránt, miután a lugosi kisgymnasium, nem álladalmi, hanem magánosok költségein felépített, s fentartott középtanoda, józan észszel, s méltányosan senki sem vonhatja kétségbe azt, hogy a tannyelv megállapításához, az alapítók hozzászólni, és döntőleg befolyjni jogosítva ne legyenek.

Ezen jogukat, melyet az absolutisticus kormány sem mert kétségbe vonni, elismerte a magyarországi magas kormány is, akkor midőn kihallgatásukat, s ennek alapján a tantárgyaknak magyar és román nyelveken, parallel osztályokban leendő előadását elrendelni méltóztatott.

S őszintén megvallom, hogy én nem látom okát a felsőbb rendeletnek életbeléptetése tekintetébeni késlekedésnek, mert ki a valóság előtt szemeit behunyni nem akarja, kénytelen leendő bevallani, hogy itt, hol a tanulók nagyobb része román, s a nem román ajkuak mind tudnak románul, holott az egész gymnasiumi tanuló ifjuság között alig van 15—20 magyarul jól, és értelmesen

beszélő ifju, a magyar nyelvet *par force* erőszakolni, s kizárólagos tannyelvül emelni, nem leket, de nem is volna tanácsos, magának a gymnasium további fenállása, és nagy gymnasiummá leendő emelése érdekében sem.

Ugyanis én azt tartom, mit minden okos és józaneszü s gyakorlati férfiú, hogy valamint a román ifjuságnak, mely magasb pályára törekszik, a diplomatikai magyar nyelvet megtanulnia szükséges, és azt esztelen fanatismusból ignorálnia saját jól felfogott érdekében nem lehet, és nem tanácsos: szintén úgy kényszerítve van a megyebeli magyar, német és izraelita ifjuság, saját haszna végett a román nyelv alapos megtanulására, s e tekintetben a nemzetiségi ellenszenv annál is esztelenebb fanatismussá fajul, melynek később maga adja meg az árát.

Ezt célozza tehát az érintettem felsőbb rendelet is, s én emellett voltam az 1861 évi sept. 4-i bizottmányi gyűlésben is, midőn egy költészettel foglalkozó, nem eléggé practicus tisztársam indítványa folytán, egy kizárólag román gymnasiumnak Lugoson leendő felállítása pendített meg, melyről én akkor jövedöltem meg, hogy belőle nem lesz semmi, mert ha nem vagyunk képesek egy kisgymnasiumot becsületesen s fentartani, annál kevésbbé fogunk kettőt létesíthetni.

A következőzés jóslatomat igazolta, mert a különben szép eszme, különösen miután a felekezetestesség mezejére tereltetett, megbukott, mielőtt még létesülhetett volna.

Ennek folytán az én meggyőződésem az, hogy ne forcirozza sem egyikünk, sem másikunk a dolgot, hanem induljunk azon uton, melyet felsőbb helyről kimutattak számunkra, s ha ezt tesszük, s erőnket egyesítjük, sikerülend nekünk rövid idő alatt egy kicsi és szegényes helyett, egy nagy és tisztességes, sőt talán díszes gymnasiumot megalapítunk, minek hasznát nem csak mi lugosi családapák, hanem az egész megye lakossága élvezhetendi, s akkor egy erőteljes és egymás iránt testvéri érzelmeket tápláló minden felekezetsbeli lelkészekből, községi tanítókból, tisztviselők-ből s hivatalnokokból álló értelmes osztály állandó elő, mely e megyének üdvét és boldogságát alapíthatandja meg.

Ezek után, eme különben is igen hosszúra nyújtott végválaszom bezárása előtt, a t. válaszoló urnak cikke folyamában előforduló többi állításait felelet nélkül hagyván — az e lapok értelmes és valódi műveltséggel bíró olvasóit illetvén különben is az afeletti ítélet, hogy melyikünknek van igaza — szükségesnek vélem még két körülményre nézve nyilatkozni és pedig:

a) a t. ur továbbá is megmarad abbéli állítása mellett, mely

szerént a lugosi román értelmiség által legfelsőbb helyre felterjesztett kérvényért megrovattak, mindazonáltal azon módosítással, hogy nem mindnyájan, hanem többen. Minthogy én a kérdéses kérvényt alá nem irtam, nem állithatom bizonyossággal, hogy többen meg nem rovattak volna, magam is úgy hallám, hogy a kérvényben aláírt tisztviselőknek felsőbb helyről, illetőleg a m. k. helytartó ő exeiája részéről ezen eljárás iránt a visszatetszés nyilvánított volt, de miután sem a kérvényt aláírt tisztviselőktől, sem pedig a volt főispányi helytartó urtól ezt nem halottam, hogy megtörtént volna, nem hiszem, hogy valami volna a dologban. Hogy pedig egy a legfelsőbb helyre terjesztett kérvény aláírói, miután az a jobbagyi hódolat korlátai között forgott, ezért rovatlak volna meg, a kérelmi jog elméletével nem egyeztethető meg, s azért nem is valószínű.

b) Egy általam magas műveltségeért s acéljellemeért nagyra becsült kitünő képzettségű, nemzetét lángolón szerető, de azért buzgó honfitól (Nagy Mihály lugosi g. kath. kanonok urtól) értesültem arról, miszerént e lapok f. évi 34-ik számában közölt czáfolatom végső szaka olyképen értelmeztetnék, mintha én némi árnyékot akarnék vetni a megyebeli római kath. clerus loyálisására azáltal, hogy azt irtam, miszerént a volt főispányi helytartónak difficilisnek kellett lennie a nyilvános tisztgyűlésekre való meghívásoknál, mert a meghívottaknak a gyűlésekről elmaradása csak kellemetlen compromissió szülője lehetett reá nézve, s ebből mintegy azt lehetne következtetni, hogy a megyei róm. kath. clerusnak, a megyei gyűlésre netalán meghívandott tagjairól föl lehetett volna tenni, hogy azok megjelenni, s eszerént loyálisukat tetteleg bebizonyítani nem fognák; mire nézve kinyilatkoztatom *ünnepélyesen, hogy én a magyarországi róm. kath. clerust általánosan közös magasabb tudományos képzettsége s kitünő szellemi tulajdonainál fogva, melyek azt az egész világ kath. clerusa első sorába emelték, s lángoló, ezerézeser tettekben nyilvánuló hazafiségaért, mely tekintetben vele csak a lengyel s némileg a francia kath. clerus vetélkedhetik, sokkal inkább és nagyobbra becsülöm s annak a trón érdekeit a haza üdvétől elválasztani nem is képes loyálisádról sokkal bensőbbben vagyok meggyőződve, mint sem ily nemtelen gyanúsításra csak gondolhattam volna is, s a kiválólag e megyebeli róm. kath. lelkészeket illetőleg személyesen levén szerencsém azokat ismerni, bátran mondhatom, hogy azok tudományos képzettsége és jelleme engem az egész clerusról kifejezett nézetemben csak megerősítenek, s azokat csak tisztelni tudom.*

Végre a t. válaszoló urnak, válasza végén tett abbeli nyilatkozatára: hogy engem mintául semmi tekintben nem veend, megjegyzem, hogy ezt tőle soha sem vártam, s nem is várhattam. Egészen eltérők a mi életpályáink. Maradjon meg mindenki a maga pályáján s a t. válaszoló ur nem tehet semmi okosabbat, mint ha Kempis Tamásnak Krisztus követéséről írott könyvében kifejtett örökbecsű tanait, s szerzete alapítójának életét és tanításait veendi mintaképeül.

Isten velünk!

Kelt Lugoson 1863 március 25-én.

Wlád Alajos.

J e g y z é s .

Eme gyűjteményben az előfizetési felhívásban érintettekhez hiven, csak azon, a magyar hirlapokban megjelent czikkeim vé-
tettek fel, mellyek közvetlen a román népre vonatkoznak, a többi,
nevezetessen:

1. A „Jelenkor“ 1848 évi folyamában májushóban saját
nevem alatt közlött, Krassómegyének 1848 évi aprilhavi Lugoson
tartott bizottmányi alakuló gyűlésére vonatkozó levelezés.

2. A „Kossuth Hirlapja“ 1848 évi novemberi két számá-
ban, „W. A. képviselő“-jel alatt, a „Marcius Tizenötödike“ czimű
lapban Belár Géza álnév alatt az 1848-i országgyűlés ellen inté-
zett kiméletlen, s eszélytelen czikben foglaltak czáfolatára vonat-
kozó feleletem.

3. A „Marcius Tizenötödike“ 1848 évi 183 vagy 184 szá-
mában, Gróf Teleky Sándornak, ezen lap 181 számában közlött
a román képviselőkhöz intézett nyílt levelére, saját nevem aláí-
rása mellett adott „Válasz“-om.

4. A „Figyelmező“ 1849 évi 556 lapján a forradalmi ban-
kók elégtése feletti merengésem, „Lugosi“ álnév alatt.

5. A „Pesti Napló“ 1850 évi 90 és 91-ik számaiban, a
XXIV magyar conservatív fő ur által: ő cs. k. ap. Felségéhez
1850-ik évben felterjesztett „Emlékirat“-ára vonatkozó vezér-
cikkek.

6. A „Pesti Napló“ 1850 évi 79, 104, 113, 116 s 192 szá-
maiban „Lugosi“ „Morion“ és „Adio“ álnevek alatt közlött, jobbára
a Névery Sándor cs. miniszteri biztos által eszközölsébe vett ideig-
lenes törvénykezési szervezet életbeléptetése körüli hiányok és
teendőkre, ugy szinte helyi természettel bíró ügyekre vonatkozó
levelezéseim, valamint a „Sürgöny“ f. évi számában közlött leve-
lem ephemer érdekűek levén; e gyűjteményben nem közöltetnek,

hanem a mai nap is érdekel bíró cikkek, a mennyiben azok nem a román népre közvetlen vonatkoznak, a „Függelék“-ben foglalnak helyet. Az érintett cikkeket azért véltem szükségesnek egyenkint megérinteni, ne hogy valaki szememre vethesse, hogy 1848 és 1849 évben olyanokat is irttam, mellyekért ma pirulnom kellene.

Azokért miket valaha irttam, nem levén semmi legkisebb okom sem szégyenkednem, sem a felelősségtől irtóznom, minthogy hirlapi cikkeim a mérsékeltség, s alapos átgondoltság jegyét viselik magukon, s erről a kétkedőt, mind az e gyűjteményben megjelentek, mind pedig a főnebb egyenkint elősoroltaknak elolvasása megnyugtatóndja.

Faint, illegible text at the top of the left page.

Second block of faint, illegible text on the left page.

Third block of faint, illegible text on the left page.

Országgyűlési Beszéd

Fourth block of faint, illegible text on the left page.

Fifth block of faint, illegible text on the left page.

Sixth block of faint, illegible text on the left page.

Seventh block of faint, illegible text at the bottom of the left page.

Faint, illegible text at the top of the right page.

Second block of faint, illegible text on the right page.

Third block of faint, illegible text on the right page.

B.

Országgyűlési Beszéd.

Fourth block of faint, illegible text on the right page.

Fifth block of faint, illegible text on the right page.

Sixth block of faint, illegible text on the right page.

Seventh block of faint, illegible text at the bottom of the right page.

I.

Az 1848-i évi országgyűlés képviselő
házában.

1.

**Boszinka Azent, Krassó-Szászkai ker. képviselő
igazolása tárgyában.**

(A IV. ülésben.)

Én a választást, és különösen a választásjoggali felruházhatást olyfenséges jognak tartom, mellyel valakit felruházhatni nem egy ministert, hanem a törvényhozást illeti; sőt a törvényhozásnak is a legnagyobb higadsággal és lelkinyugalommal kell, annak vagy megszorításához vagy kiterjesztéséhez járulni; ezen indoknál fogva nem pártolhatom azt, hogy a belügyminister a bányászoknak kérelmére elhatározta, miként ezek is szavazattal bírjanak. A törvényben — úgy hiszem — szó sincs, hogy szavazatok legyen, s a belügyminister egy rendeletben, mellyet Krassó-megyéhez küldött, még is azt mondja, hogy a bányavárosokat rendezett tanácscsal bíró városoknak kell venni, — habár azok Krassó-megyében avval éppen nem bírnak, — s ezen oknál fogva mind azok, kik 300 pengő forint értékű házzal bírnak, választóknak tekintessenek. (Felkiáltás: helyes!) Már én azt tartom, hogy a törvények magyarázására senkinek sincs joga, csak a törvényhozásnak; és ha a törvény tesz is rendelkezést, hogy a központi választmányok a belügyministeriumnak egy példányban megküldjék jegyzőkönyvüket, arról nem intézkedik, hogy a kétségeket, mellyek a központi választmánynál felmerülnének, a belügyminister oldja-e meg, vagy a törvényhozás. Ez oknál fogva sérelmesnek tartom belügyminister ur ezen eljárását, és kérem tisztelt képviselő társaimat, ne méltóztassanak figyelembe venni a petitíót mellyet a bányászok benyújtottak, mert ezeket csak a belügyminister ruházta fel választási joggal. (Többen kiáltják: jól tette.) Én úgy vagyok meggyőződve, hogy önökben sokkal szi-

lárdebb határozottságu a tisztelet, mellyel saját képviselői méltóságuknak tartoznak, semhogy ezen jogukat, mellyel a törvénynél fogva birnak, akár egy ministerrel, akár más valakivel, ki a törvényhozástól függ, megosztani akarnák. Ez véleményem, s ennek következtében kérem, méltóztassanak e választást megerősíteni. (Egy hang: van még más kifogás is!) Igen is, az mondatik, hogy capacitása nincs a megválasztottnak, ez nem áll! Egyébiránt oda is utasítottam e fiatal követ társamat, menjen a belügyministeri bureaubába, ott kikaphatja a választóknak a középponti választmány által beküldött névjegyzékét, ezt egész terjedelmében, vagy kivonatanban mutassa be a háznak, hogy kitűnjék, miként ő a boksáni kerület választói közé be van sorozva. Ha azonban e nehézséget talán nagyobbnak méltóztatnak tartani, tessék egy kevés várakozással lenni, míg e fiatal követtársam a szükségelt iratot bemutatja.

(Kor-elnök: Felolvastatott az 5-ik osztály véleménye, mellyben az egyikre nézve az mondatik, hogy 22 éves ember követ nem lehet, a másokra nézve pedig már ki volt mondva, hogy megválasztása érvénytelen.)

Nem tudok megbarátkozni ezen tanácskozási rendszerrel, miszerint egyikre szavazunk, másokra nem; ha a végzés tárgyalás közben kijelentetik, soha nem leszünk tisztában semmivel: felkérem tehát az elnököt, méltóztassék kinyilatkoztatni, hogy megsemmisítették-e Bozsinka Axentnek választása, vagy sem? s szavazás által a dolgot elintézni.

2.

A képviselő ház rendszabályai tárgyában.

(X-ik ülésben.)

Nem akarok visszaélni e valóban példás türelemmel, melylyet a nagyobb közönség mutat, azért a mennyire lehet röviden fogok szólani. Mind a mellett, hogy a tárgyat igen nagy fontosságúnak tartom, úgy annyira, hogy az előkerülendő tárgyak között nincs egy is nagyobb fontosságu, elég legyen előlegesen állításom alapjául Benthamre hivatkozni, ki szerint alkotmányos országban legtöbb függ a tanszabályi rend megállapításától, és például hozza fel Lengyelországot, arra nézve, hogy a hol rend megállapítva nincs, ott az alkotmánynak semmi eredménye sincs. Nem leszek hoszas, mert tegnap Zsembery, Besze és Nyári képviselő urak kimerítették véleményemet per extensum. Annyit kijelentek, hogy a francia modornak barátja nem vagyok, nem azért mivel

a francia centralisatio iránt rokonszenvvel nem viseltetem, hanem mivel nem akarok több retortát, mellyeken keresztül menjen a tanácskozás, és így az a közönségtől elvonassék. Másodszer nem akarom azért, mert a ház nem volna egyéb mint puszta szavazó test, de időt sem nyerünk ez által, mert az előleges tanácskozás után is, a ház elébe kerülnek a tárgyak és lesz tanácskozás pro contra. Véleményem szerint egyéb előleges tanácskozásokra szükség nem lesz, mert minden pártnak úgy is meg lesz a maga clubbja, mellyben tanácskozhatnak. Az angol rendszert szinte nem pártolhatom, mert a háromszori felolvasás igen hozadalmas, s mint Zsembery előadta a felsótáblát nélkülözhetővé teszi, pedig én azt, nem ugyan a mostani alakjában, de választás alapján fenntartani kívánom. Én tehát egy módosítványt terjesztek elő, melly szerint minden képviselő, ha véleményt, indítványt, vagy kérelmet vagy törvény-javaslatot terjeszt elő, azt a háznak a jegyzőkönyv hitelesítése után bejelenti, s a ház szavazat útján elhatározza, miként azon évi ülés folyama alatt felvétessék e a bejelentett tárgy vagy ne? ha a ház a főtvételt elhatározza, a tárgynak sürgetős voltahoz képest a tárgyfelvételének idejét is meghatározza, s a végzést az elkészítendő törvényjavaslattal együtt a ház kinyomatván, a tagok között kiosztatja; mire a tárgyalás ideje elkövetkezik, addig magán körökben, clubbokban a bejelentett tárgy fölött elegendő előleges értekezés történhetik. Ha ezen módosítvány elfogadtatik, mellette a felsőház is megmaradhat.

3.

A véstörvényjavaslat tárgyában.

(XXI. ülésben.)

Nem fogok önök béketürésével visszaélni, de lehetetlen, hogy e tárgyban, melly engemet közelebről érdekel fel ne szólaljak. (Zaj: szavazzunk! Elnök: Csendet kérek a háztól. — A zaj folyvást tart. Elnök csenget: a felirtak között szónok ur az utolsó. Halljuk!) Előre kinyilatkoztatom, hogy lehetőleg rövid leszek. Azt gondolom, mindenki megérdemli a háztól azon figyelmet, hogy kihallgattassék. A ki nem akar hallgatni vannak mellékkeremek is — vonuljon oda — (zaj). Nem fogok türelmökkel visszaélni, de nyilatkoznom kell, miután belügyminister ur — — (tartós zaj, Mihályi Gábor: De már ez még sincs rendén, hogy így tanácskozunk. — Elnök csenget: Csendet kérek a háztól.) Legközelebb belügyminister ur azt mondotta,

hogy különösen a bánági megyékre nézve azon intézkedés történt, sőt Arad és Pestre nézve is, hogy hadi törvényszék állított fel (zaj), s azzal indokolta szavait, miszerint Bácsban nem találkoztak egyének, kik elég erélyességgel birtak volna a rögtönítélőtörvényszékben részt venni, vagy annak ítéletét végrchajtani. (Folytonos Zaj.) Így nem tudok beszélni, és kinyilatkoztatom, hogy mindaddig le nem megyek a szószékről, míg a csend helyre nem áll. Én mindenkit kihallgattam: ezen méltányosságot magam irányában is követelem. (Zaj. Elnök csenget: még nem végezte be szónok ur beszédét. — Egy hang: Ugyan ne beszéljen már.) Nem tudom honnan merítette belügyminister ur azt, hogy a hadi törvényszék Krassó megyére is kiterjesztessék; én részemről azon előterjesztésből, mellyet minister ur a titkos ülésben tett, egészen mást következtettem volna Krassó megyére nézve, mivel ez eljárás bizodalmatlanságra mutat, nevezetesen arra, hogy Krassó megye népében nem biznak (zaj), már pedig éppen belügyminister ur volt az, a ki kijelentette, hogy Krassó megyében általános népfelkelést rendeltetett, s Kossuth hirlapjában van, miszerint ezen felkelés foganatba is vétetett, t. i. az emberek felkeltek és több ezren vannak a ráczok ellen induló félben. Azt tartom tehát, csak bizodalmatlanságot idéznénk az által elő, ha Krassó megyére nézve a hadi törvényszéket felállítanók, annyival inkább, mivel tartok attól, mint a ministerium is gyanítja, hogy olly egyének fognak a katonaság részéről a hadi törvényszékbe alkalmaztatni, kik a nép nyelvét nem értik, s ilyenkor, ha teszem azt, az auditor nem érti a nép nyelvét, tolmácsokra lesz szükség — — — (hoszas zaj) ha lármáznak, később fogom elvégezni beszédemet. (Zaj. Elnök csenget.) — — Megvallom, az illy hadi törvényszékektől jót nem várhatok, kivált ha visszaemlékezem a Karaffa s több efelé katonai dühöngőkre, midőn az eperjesi vértönvényszékek felállítottak s számtalan polgárok lemészároltattak. Felkérem azért a ministeriumot, intézkedjék e részben akint, hogy legalább Krassó megye iránt tegyen kivételt, mert különben csak bizodalmatlanság fog azáltal a megyében előidéztetni. (Szavazzunk.)

4.

Az urbériségi szőlő dézma megszüntetése folytán adandó kártalanítási törvényjavaslat tárgyában.

(XL. ülésben)

Lehetetlen el nem szomorodnom, hogy midőn illy érdekes, s közvetlenül a népet érdeklő tárgy van szünyegen, azon követ

urak, kik ézelőtt talán hajhászták a nép kegyét, hogy megváltassanak, illy keveset gondolnak a nép érdekével. (Zaj. Rendre.) Azt tartom azon nymbus, mellynek kell a törvényhozást környezni, igen sokat vesz az által, hogy ezen tárgy iránt részvétlenséget tanusít. Én igazat szólok, önök ne vegyék magukra kik itt vannak, hanem azok, kik midőn illy fontos tárgy kerül szőnyegre, távol vannak. Itt egyik képviselőtárs azt indítványozta, hogy a határozott szám szálitassék le. (Zaj.) Nem hibáztatom én azokat, kik mint biztosok távoztak, hanem hibáztatom azokat, kiknek kötelességük volna itt lenni.

5.

Csányi László kiáltványa tárgyában.

(CXXIV. ülésben. 1849 marc. 8-án.)

(Csányi László 1849 évi március elején Erdély lakosaihoz egy kiáltványt bocsájtván ki, mellyben a többi között következők foglaltattak:

Oláhok! győzelem után nyujtom nektek a béke olajágát (!) fogadjátok el ezt, különben a legszigorúbb büntetésre számolhattok, mert ezennel nyilvánítom, hogy az, ki az engedelmességre 8 nap alatt vissza nem térend, minden, akár hol találtató vagyonainak elvesztésén kívül, a testi büntetésnek vétkéhez mért fokozatában részesülend stb.)

Én egy proclamatio végett szóllalok fel, melly a Közlönynek mai számában jelent meg, mellyet Erdély népeihez Csányi László bocsájtott, ki magát országos biztosnak írja alá, (felkiáltások: az is). Engedelmet kérek, én különbséget látok az országos, és kormánybiztos nevezetek között, szerintem kormánybiztos az, kit a kormány, országos biztos pedig az, kit az országgyűlés nevez ki (kaczaj). Már pedig tudtommal Csányi Lászlót az országgyűlés nem nevezte ki biztosnak (zaj). Az említett proclamatióban nem kevesebb foglaltatik, mint a sokszor emlegetett testvériség elvének keserű satyrája. (Halljuk hát.) Nem akarok azon proclamatio egyes pontjaihoz szóllani, azokra talán a hirlapokban teszem meg észrevételeimet, (Legjobb is lesz) hanem egy olly tényre akarom a házat figyelmeztetni, melly a civilisationak, s az emberiség szent ügyének érdekébe vág. Legelőbb is Csányi azt mondja az oláhoknak, hogy térjenek meg, s több féléket előhord nekik, utóljára avval fenyegetvén őket, hogy a kik, 8 nap alatt meg nem térnek, testi büntetésben fognak részesíttetni. (Nagyon

helyesen, úgy kell.) Én felfogom önök ingerültségének okát, mely az erdélyi oláhok által állítólag elkövetett, s véleményem szerint szerfelett nagyítva előadott kegyetlenségek feletti bosszúságukból ered, s megbocsátom önöknek felindulását midőn e tárgyról beszéllek, (Nevetés.) Nem is akarok a bűnnek pártolására felszólalni, mert keblem is fogékony a szelidebb érzelmek befogadására (zaj) s kívánom hogy a ki bűnös lakoljon, de ne a civilisatiónak rovására. (Csak úgy a mint lakolhat.) Furcsa, önök mindég azal állnak elő, hogy Ausztria méltánytalanul, s embertelenül bánik azon vidékekkel, mellyeket elfoglal, s milly szomorú sors vár reánk, ha az országot megtalálná hódítani; (talán nem igaz?) de mit mondanak hozzá, hogy Csányi a főrradalom által képviselt szabadság részére bottal akarja megnyerni az oláhokat, testi büntetéssel fenyegetvén azokat ha bizonyos idő alatt meg nem térnek? (Semmit sem, zaj.) Uraim! én is azon népnek tagja vagyok, s ámbár sajnálkozom azon szerencsétlen vidékeken, kötelességemnek éreztem mint azon népnek képviselője ez ellen szót emelni. (Nem igaz, mert az ország képviselője.) Miután látom hogy nem akarnak meghallgatni, nem szólok többet (helyes). Dixi et salvavi animam meam. (Hosszantartó zaj.)

Jegyzet. Az 1848-ik évi pesti, s 1849-ik évi debreczeni országgyűléseken tartott többi beszédeim, e gyűjteménybe azon okból nem vétettek fel, mivel egy teljes számú „Közlöny“ példányra sehol-sem akadhattam, s így azokat megszerezni nem bírtam, pedig, miután azokat — jólehet a radical szabadelvű pártárralhoz tartoztam — a mérsékeltség szelleme, a románt jellemző eszélyes óvatosság, s az akkoron széltiben használt végzet-szerű (fatalis) kifejezéseknek, előre látó gondos kikerülése lengi ált, és a legfelsőbb uralkodó család, vagy a birodalom fennállása ellen semmi sértőt sem foglalnak: mai nap is közölhetők volnának.

II.

Az 1861 évi Pesti országgyűlésen.

1.

Bábes Vincze, Krassó-Szászkai képviselő igazolása tárgyában.

(XXII. ülésben. Május 14-én)

Még azon esetben is, ha világos törvény rendelkezése volna arra nézve, hogy a választó bizonyos helyen lakják, nem lehet Bábes Vincze igazolását elvetni, még pedig azon oknál fogva, mivel ő bebizonyította, — mit különben senki sem vont kétségbe, hogy ápril 6-ra óta Pesten lakik. E részben szükségesnek vélem azon felvilágosítást adni, miszerint Krassó megyében a követválasztási joggal bírók összeírására a bizottmány március 28-án kezdte működését, és azt 14 napig folytatván, az összeírás ápril 11 vagy 12-én fejeztetett be. Bábes ur tehát ápril 6-tól mint pesti lakos Magyarországon lakván, miután magyar ügyvédi oklevele Krassó megyében eleve kihirdetve volt, választási jogától, meg nem fosztathatik, annál inkább nem, még ha Bécsben lakott volna is, mivel ő mint a jekönyv vége is tanusítja, egyhangulag választott meg. De ha szintén Bécsben lakott volna is, előttem szólótt Mihályi Gábor és Faur János képviselő társaim nézeteik szerint is, őt idegennek, s nem e honbelinek tekinteni, s venni nem lehet, mert ő nem idegen, hanem magyarországi szolgálatban volt Bécsben. (Felkiáltások: nem áll!) Ugyan is a legfőbb törvényszék magyarországi osztályánál volt mint titoknok alkalmazásban. (Zaj.) Már uraim akár tetszik, akár nem, azt ignorálni vagy elvitatni nem lehet, hogy ez nem úgy volt faktisch, és hogy a magyarországi jog ügyek elintézése 11 éven keresztül nem azon legfőbb törvényszék magyar osztálya körébe tartozott, hiszen *önök* a képviselő urak között is sokan vannak olyanok, kik saját, vagy az általuk képviselt ügyekben, azon legfőbb törvényszékhez fordultak, ugyan ezért annak tetteleges létezését, és viszonyainkra kihatását tagadni nem lehet, valamint azt sem, hogy azon idő alatt Magyarországot is tetteleg képviselte (zaj). Az, hogy a törvény

nem volna megtartva nem szolgál indokul Bábes ellen, mert arra, hogy a választottnak bizonyos helyen kell lakni, nincs törvény, miként ezt Mihályi Gábor ur is érinté. Azonban uraim az igazat megvallva nem ezen ellenvetésekben rejlik oka az ingerültségnek, melly ellene uralkodik, hanem ez, azon gyanúsításból ered melyet a „Pester Lloyd“ Bábes megválasztása után, az ellen, az országban elterjesztett, hogy ő, t. i. reactionarius volna.

(Elnök: Bátor vagyok figyelmeztetni a képviselő urat, hogy e házban Bábes ur ellen semmi ingerültség nem uralkodik, hanem egyedül csak törvényes szempontok azok, mellyek itt előadattak. E figyelmeztetést — bocsánatok kérek hogy képviselő ur szavába vágtam — kötelességemnek tartottam megtenni.)

Én az ingerültséget nem azon értelemben vettem, mint elnök ur, s nem akartam, azon szót úgy értetni, mert általa inkább a szokatlan élnökségnek, s izgatottságnak kifejezését akartam adni, melly tagadhatlanul észlelhető nem csak e teremben, de azon kívül is, mellynek okául, mint mondám a „Pester Lloyd“ által az országban széljel szórt azon vádat tartom, mintha Bábes reactionarius és Krassómegyében a képviselő választásnál a reactio dolgozott volna, mellyeket koholmányoknak nyilatkoztatok ki, minthogy őt nem mint a reactio emberét, hanem mint nemzetéért elő, és az irodalom terén működött egyént választották meg képviselőnek, s én, ki a körülményeket teljesen ismerem, biztosítom önöket arról, hogy az, ki arra vállalkozik, hogy ide jöjjön, nem akar a reactioval tartani, mert sokkal kényelmesebb volna neki otthon élni, s alattomban izgatni, mint ide jöve, jövődjét kockáztatni.

2.

1861. Junius 1-én.

Tisztelt képviselő ház!

Azon szokatlanul számos, ékes, eszme- és tartalomdús beszédek által, mellyek az országosan tisztelt Deák Ferencz képviselő társunk indítványozta felirati javaslatot illetőleg e helyütt mindkét részről elmondattak, s mellyeknek néhány az angol parlament, s a francia kamarák szónoklati remekeivel versenyez; a tárgynak anyagi része oly bőven, oly sok oldalulag, s oly szakavatottan derített fel, illusztráltatott s vitatott meg: miszerint nekem nem maradt fenn egyéb, mint a szónoklat tarlózatján némi böngészetet tartanom. Nem igen háladatos e foglalkozás, de nem

árt azt, mit mások elmellőztek, vagy nem elegendőleg használtak fel, tüzetesen megvitatni; ennél fogva én a felirati javaslatnak azon passusát veszem értekezésem tárgyául, mely mellett az előttem szólóknak egy része csak elsurrant szónoklata közben, másik része megérinté ugyan, de mint egy *noli me tangere* féle plántához közelebb nyulni nem merészelt, s csak egy része nyilvánítá e tekintetbeni felvilágosodott s határozott nézeteit, a nélkül azonban, hogy magával a tárggyal huzamosb ideig foglalkozott volna; s ezen tárgy, uraim! a *nemzetiségek kérdése*; (minden oldalról: halljuk!) mely az indítványozott felirati javaslatban alkalmasint gyöngéd óvatosságból a leggyöngében van érintve, s melyről a Nyári Pál képviselő társunk által most felolvasott módosítványban épen semmi érintés sincs téve.

Mely körülmény nagyon is érezteti velem azon veszteséget, melyet annak halála okozott, kinek holnap tartjuk meg a requiemét, értem gróf Teleki Lászlót, miután a nemzetiségek kibékítése tárgyábani szabadelvü s felvilágosodott nézetei ez ügynek, e házban tulsúlyt biztosítottak volna. Pedig uraim bárki mit mondjon, ez az achilesi sark, ez a kérdések kérdése, melynek okos szerencsés vagy szerencsétlen megoldásától a legnagyobb részben feltételeztetik ezen jobb sorsra érdemes ország jövőjének, boldog- vagy boldogtalansága. E tárgyban multhatlanul szükséges, hogy addig is, míg a tisztelt ház vele tüzetesen foglalkoznék, constatirozzuk a helyzetet, s magunkat tájékozunk azon szempont iránt, melyből elintézésénél kiindulnunk kellend. (Halljuk!)

A tisztelt képviselőháznak egyik általános tiszteletében részesülő s kegyelt tagja, kit előttem szólott Ürményi József képviselőtársunk aranyszájúnak nevezett el, de én, tekintettel azon, a magyar nemzeti nagyság multján merengő, örömet és vigaszt csak abban találó borongós kedélyre, mely őt, s azon ragyogó keleties szó- és eszmeárt mely szónoklatát s iratait jellemzi, magyar Chateaubriandnak nevezném el, azt mondá a mult napokban e házban tartott beszédében, hogy a magyar nemzet azon „*hospesek*“ iránt, kiket e honba hozta az inség vagy reménykedés, több nagylelküséget mutatott, mint a földnek bármely más nemzete, s hogy azon betoluló népcsoportoknak autonom állást biztosita, sőt statut in statu engedményezett, s hogy ezek, ezen nagylelküséget azzal hálálták meg, hogy előbb a sajtó halk terén az osztrák censura saszármjai alatt, később a társadalmi téren, Magyarország alkotmányos institúcióinak védelme alatt, a közhatalomnak szemeláltára, *nemzeti törekvések* palástja alatt egész hálózatát szövék a magyar álladalmat lételeben megtámadó fondorlatoknak.

Én lelken mélyében vagyok meggyőződve s úgy hiszem mindenki, arról, miszerint ezen sulyos vádat azon nemzetre, melyből eredni szerencsés vagyok, értem a román nemzetet, alkalmazni nem lehet. (Kazinczy közbe szól: nem is értettem alatta az oláhokat.) Magam sem állítom azt, miszerint ön a román népet is ily sulyos váddal illete, vagy jogosan illethette, de mivel szónoklata közben, hospesekről szól, a román nép pedig az ország azon részein, melyen lakik, nem *hospes*, s mivel egy másik képviselő e házban nem régt tett nyilatkozata szerint a reactió teremtette elő a különféle e honban lakó nemzetiségeket, s azok csak a reactio kegyelése következtében követelnek nemzetiségi jogokat, mit én egyébiránt határozottan tagadok, szükségesnek véltem a Magyar-s Erdélyországban lakó román nemzetnek állami történetét dióhéjba szorítva, előadni. (Halljuk.)

Midőn 884. évben a harcias magyar nemzet Don folyó melletti hazájából a hármás bércz koszoruzta, s négy fő folyam öntözte Pannonia sik tercin, ezen tejjel s mézzel folyó s a természet minden gazdaságával megáldott Kanaánban megjelent, magának itt új hont foglalandó; a magyar történet Herodotja, Béla király névtelen jegyzőjének bizonyítása szerint, a Szamos, Tisza, Maros és Duna közötti tért, valamint Erdélyt román nép laká, mely azt, miután Traján római imperator által még 105-ik évben telepített le ezen vidékeken, több mint 700 év óta bírá, s 3 részre osztva, tulajdon fejedelmei alatt nemzeti államéletet élt, s ezen országocskák birtokába a magyar nemzet csak hosszas csaták után jutott, és ha mindjárt igaz is volna az, hogy a három részre osztott nép fejedelmeit legyőzte; az, hogy a román népet leigázta, s azt, miként azon időben szokásban volt, rabszolgáva tevén, előbbi intézményeitől, s a magyar álladalmi élet jötekonyságaiból kizárta volna, egyáltalában nem hihető, sőt egészen valószínűtlen, mert Ménmarót bihari fejedelem, miután leányát Árpád fiának Zoltánnak nőül adá, élete végeig, azaz még másfél évig maradt birtokában fejedelemségének, s csak az ő halála után szállott az vejére, Zoltánra.

Mi pedig Erdélyt illeti, erre nézve Béla király névtelen jegyzője, müve XXVII. fejezetében nyíltan bevallja: hogy *a föld lakói urok halálát látván, tulajdon maguk jószántából kezét adva, Tuhutum magyar fővezért urokká választották*, s azon helyen, melyet mai nap is Esküllőnek hívnak, hitöket esküvel esősíték, s az naptól fogva Tuhutum azon földet *békével s boldogan bírta*, sőt maradékai is szent István királyig birták. Miből kitetszik annak valósága, mit előbb álitottam, hogy a román nép le nem igázta-

tott, s hogy nemzeti s államélete meg nem semmisítettett, s csak a magyar intézményekkel öszhangzásba hozatott, mert különben fel nem lehet tenni, hogy egy magát vitézül védelmezett, de a harc kockájának változása miatt legyőzött nép, azon esetre, ha attól, mi neki legdrágább volt, nemzeti életétől s szabadságától fosztatott volna meg, mintegy két száz év lefolyása atatt, azaz Tuhutum s maradékai uralkodása alatt nem kísértette volna meg felkelés utján, fegyverrel kezében visszaszerezni előbbi szabadságát s nemzeti életét, s ekkor Tuhutum nem birta volna Erdélyt *békében és boldogan*. De továbbá kitetszik az is, hogy a magyar vezérek nem csak a kardforgatás és harcolás mesterségét értették, de ezenkívül oly kitünő államférfiai bölcseséggel s eszélylyel jártak el a legyőzöttek-, különösen a román nemzet irányában, miszerint irántuk a késő kor tiszteletteljes bámulattal telik el.

Hogy továbbá az Erdélyben lakó román nép azután is, hogy szent István király uralma s koronája alá jutott, sem vesztette el nemzeti önállását, sőt egyenesen mint nemzet vett részt az Erdélyben lakozó többi nemzetekkel, a magyar, székely és később II-ik Gejza alatt bevándorolt szász nemzettel az ország törvényhozásában s belkormányzatában, — egyéb e tárgyra vonatkozó okiratok elpusztulása s hiánya miatt elegendőleg vélem bebizonyíthatni, egy a kolosmonostori Boldogságos szűz Máriáról címzett convent által 1437-ik évben kiállított bizonyítvány foglalta okirat által, melyben az erdélyi román nép, mint a többi nemzetekkel tökéletesen egyenlő s mint ilyen, a törvényhozásba befolyt nemzet ismertetik el, s e szerint ezen időpontig nemzeti életet élt, és csak 1438-ik évi február 2-án sugallá a pokol Lépes Loránth erdélyi kath. püspöknek azon ördögi tanácsot, hogy testvére Lépes György erdélyi vajda közreműködésével az ugynevezett *Unio trium nationum* című vérlázító s az erdélyi román nemzetnek mint ilyennek tökéletes és teljes megsemmisítésére irányzott átkos emlékü frigyét létesítse.

Ezen időponttól kezdve az erdélyi román nemzet, köznéppé süllyesztve le, a legembertelenebb s alig hihető üldözéseknek, lealázásoknak és sanyargatásoknak lett martaléka.

Ezután hozattak az *aprobata*kban és *compilata*kban foglalt számos, a román népet állattá lealjasító végzések, melyek az erdélyi románok ellen nem mint egyesek, de mint nemzet ellen intézettek, mit azoknak szövege eléggé igazol.

Az ugynevezett *nemzeti fejedelmek* fájdalmas emlékezetű korszakában 1525-től kezdve egészen addig, míg Erdély az ausztriai ház birtokába jutott, nem csak az erdélyi román nép, de a pap-

ság, sőt maguk a püspökök is, a nevezett fejedelmek által a legembertelenebb módon üldöztettek, sőt kannibali módon kinezattak is, mit apácai Cserei János és más erdélyi magyar krónikairók is fájó szívvel, s pirulva azon barbárságon, bizonyítanak.

Azon időszaktól kezdve, midőn Erdély az osztrák ház uralma alá esett, az erdélyi román nép kinszenvedései, némileg, de nagyon csekély mértékben enyhültek, mert az osztrák kormány akkori feje Kolonics érsek, átlátva azt, hogy az Erdély népességének több mint felét tevő román nép sorsávali foglalkozás által, azt, mely az ausztriai uralkodó házat mint megváltóját üdvözlé és tekinté, egy hatalmas factorul és mindig kéznél levő eszközül használhatandja a nagy részt elégületlen, nyiltan zugolódo, s felkelésekre hajlandó magyar és székely nemzet fékentartására, a helyett, hogy minden befolyását felhasználva, az erdélyi román népnek megfosztott jogaiba leendő visszahelyezését kisértette volna meg, tartva a többi nemzeteknek e miatt kítőrendő elégületlenségétől és addig kizárólág élvezett jogaik áruba bocsátása miatti vádtól, de talán nem is akarván a román népet, melyről a Diploma Leopoldinumban érintés sincs téve, önállóságra segitni, attól tartván, hogy így a biztos eszköz kezeiből kisiklanék: a román népnek sorsa enyhítését, s annak a többi együtt lakó nemzetek elleni felléptetését egy másik mellékes uton kisérté meg.

Ugyanis az erdélyi román népet a Gyulafejérvárt lakó érsek utján, a lelkészek által oda tudá vinni, miszerint az 1690. évben Gyulafejérvárt tartott egyházi egyetemes zsinaton, az erdélyi összes, valamint a Máramarosból s Magyarországnak többi részeiből is azon megjelent több ezernyi egyházi és világi küldöttek által, a román nép, mely az előtt a görög-nem-egyesült vallást követte, a római kath. egyházzal egyesülését decretálta, illetőleg elfogadta, mi által a román papság mint a recepta róm. kath. valláshoz tartozó, az alkotmány sáncaiba becsempésztetett, s ekképen megmentetett a robotolástól s más elviselhetlen terhektől, melyeknek súlya alatt addig görnyedezett.

Ezen államtény szerfelett nagy hálaára kötö le, a román népre különösen nagy befolyást gyakorló papságot az osztrák uralkodó ház iránt, s a nem nemes néposztály is, mely baromként viselé a rabszolgaság jármát, egy magasabb lényt, a gondviselés küldöttjét tekinté abban, mely öt százados rabságából megszabadítandja. Midőn azonban az osztrák kormány feje, mely akkor vaskarral igazgatá nem csak az örökös tartományokat, de Magyar- és Erdélyországot is, azon ürügy alatt, hogy a gyulafejérvári érsekből püspökké degradált román egyházfő és a román főbb papság nem

járatos a magasabb theológiában, az érintett püspök mellé jezsuitákat rendelt, s ezek világszerte ismert természetüket, a kormányzást minden áron kezeikbe keríteni akarni, itt sem tagadák meg, s nem csak a papság, de maga a püspök is csak báb volt azok kezében, az előbbi lelkesedés lehűlni, s a nagyszerű várakozások is csökkenni kezdettek, minek eredménye lett az, hogy igen sokan azok közül, kik azelőtt az egyesült vallásra áttértek volt, ettől elpártoltak, s lemondván mind azon előnyről, melyeket mint egyesültek élvezhettek volna, hogy a jezsuiták uralma alól megmenekülhessenek, a görög-nem-egyesült egyház kebelébe visszatértek, s abban maradékaik mai napig megmaradtak.

Ezen vallási epochalis mozgalomnak azonban az erdélyi román népre azon jó hatása volt, hogy a mellett, hogy néhány egyházi férfiú maguknak magasabb műveltséget szereztek tanulmányaik által, kik aztán a nép felvilágosítására nagy befolyást gyakoroltak: a nemzeti öntudat is, mely egy ily nagyszerű mozgalommal kézenfogva járt, felébredt az erdélyi román népben, s ez miután 1740-től egész 1780-dik évig folytonos forrongásban volt, 1784-dik évben Hora és Kloska zendülése által tetteg kitört, s habár ennek erőszakos elfojtása után nem csak az abban tetteg részt vettek irgalom nélkül kinzások között kivégeztettek, de sok ártatlan is bűnhődött, vagy legalább üldöztetett, s minden román kiméletlen gúny és megvetés tárgyául szolgált: mégis nem szűnt meg a nemzetiségi felébredt szellem parázsa a kedélyeket melengetni, sőt annak következménye lön azon *suplex libellus Valachorum Transilvaniae*, melyet 1791. évben az erdélyi mindkét felekezeti román püspök s több főpap önkezüleg aláírva, II. Leopoldhoz, mint Erdélyország nagyfejedelméhez benyújtottak, s melyben az említettem 1437. évről kelt okirat alapján esedeztek az iránt, hogy az Erdélyben lakozó román nép negyedik nemzetnek ismertessék és fogadtassék, s mindazon jogokban részesitessék, melyeket a többi három nemzet élvezett.

Ezen kérvényt II. Leopold az 1791-ki erdélyi országgyűléshez tette által tárgyalás és elintézés végett, ez azonban elég tapintatlan volt azt egy, a román nemzet iránt legnagyobb ellen-szenvvel viseltető szász irónak commentálás és czáfolás végett kiadni, s utoljára azt a legnagyobb indignatióval elvetni, sőt az azt aláírt püspököket fiscalis actióval fenyegetni. 1834. évben az erdélyi román nemzet használni akarván az akkori alkalmat, újból felterjesztette keserves panaszait, de legkisebb siker nélkül. Az 1837, 1842 és 1845—47-iki országgyűléseken is petitióáltak, de hasonlólag haszontalanul, míg 1848-ik évben Erdélynek Magyar-

országgyali egyesülése nélkülök kimondatván, az erdélyi román népre különösen a legnagyobb részben nehezedett terhek megszüntettek ugyan, de nemzetisége nem biztosított.

Ezeknek előrebocsátása után áttérek a bánági román nép történeti multja vázlatára.

Hogy Glád fejedelem, ki Béla király névtelen jegyzője szerint, a Maros folyótól a Haramvárig, tehát a később temesi bánágnak nevezett földterületen uralkodott, Zoard és Kadocsa magyar hadvezérekkel a Temesfolyó mellett vívott csata után, Keve várának átadása mellett nem fosztatott meg fejedelemségétől, s a bánágban lakott román nép nem igáztatott le, s annak nemzeti államélete nem semmisített meg; az magából Béla király névtelen jegyzőjének előadásából kivehető, mert trinti, miszerint Glád nemzetségéből származott sok idő múlva Acktum, kit miután saját vezére Csanad elárult, szent István legyőzött, mely körülmény világosan tanúsítja azt, hogy a Bánágnak Glád maradékai alatt szent István királyig autonomicus kormányzata volt, s csak ezen időben kebeleztetett be teljesen a haza nagy testébe. De hogy ezen időponttól kezdve is a bánágban lakott, s annak népessége legnagyobb részét tevő román népnek nemzeti beligazgatása volt, eléggé bizonyítja egy V. László magyar király által 1457. évben keresztelő János ünnepén Bécsben kiadott szabadéki okirata, melynek eredetije a gyula-, máskép károlyfejérvári káptalan levéltárában, egy hiteles átirata pedig a lugosi g. n. e. templom levéltárában létezik, mely szerint nevezett magyar király, Lugos, Sebes, Mehadia, Almás, Krassova, Berzava, Komjáth és Illadia kerületek összes román nemescinek, kenézeinek, s többi román lakosainak, az előbbeni magyar királyok által az Alduna védelmével járó szolgálattételeért engedett valamennyi szabadékait, kiváltságait s előjogait megerősíti, s azokat ujabbakkal megbővíti, és világosan meghatározván, azoknak az államhozi viszonyát szabályozza, melly okiratot később Izabella, Zápolya János király özvegye is megerősített, s Lugos városának irántai hűségeért, s lakosainak ügye védelmében tanúsított vitézségükért egy nemesi cimert engedményezett, valamint azon szabadalmat Báthory Gábor s más erdélyi fejedelmek is helybenhagyták s megerősítették, s melyeknek háborítlan élvezetében az érintett 8 kerületben lakozott román nép mindaddig meghagyatott és oltalmaztatott, míg a törökök a bánágból kiűzettek, s ez sub praetextu et titulo juris armorum az osztrák kormány uralma alá jutott, a mely időszakról kezdve előbb katonai, később pedig kincstári igazgatás alá került, de még ezen időszakban is birt a román nép előbbi kiváltságai némi

árnyékával, mert helységenként saját kenézei és kerületenként saját véreből származott oberknezek, s vidékenként praefektek által igazgattatott, mely utóbbi körülményt, egy a lugosi g. n. e. régiebb, s már omladozásban találtató templom tornyán olvasható latin felirat is igazol, s csak miután a Bánság, Mária Terézia alatt 1779-ben Magyarországhoz visszakapcsolatott, szüntettek meg a bánsági román nép kiváltságai, a törvény azon rendelete által, hogy Privilegia Walachorum tollantur. Ezen időtől kezdve a bánsági román kerületek nemzeti önkormányzatának nyomai teljesen eltűntek, s megyei hatóságok állítottak, melyek alatt egész 1848. év végeig állottak a bánsági románok, melynek kezelésébe azonban, miután a régiebb nemesi családok jobbára elpusztultak, vagy máshova vándoroltak, az 1848. év előtt uralkodott rendszernél fogva semmi befolyást sem gyakorolhattak.

Mind ezekből tehát kitűnik azon állításnak alaptalansága, hogy a román nemzetiségi törekvéseket csak a reactio idézte elő, mert ez nem egyéb, mint a felébredt nemzeti szellemnek törekvése: visszafoglalni a tért, melylyel birt, s mely őt történet-jogilag megilleti.

Én nem mondom azt, hogy a reactio nem igyekezett és nem vett részt a nemzetiségi törekvések gyámolításában, de ezt én csak olyannak tekintem, mint a siktengerre szállott hajó vitorlájába ütköző kedvező szelet, mely csak könnyíti az ohajtott révparthoz minél hamarábbi eljutást, s részemről kinyilatkoztatom, hogy nem hiszem azt, miszerint akadt volna az összes román nemzet kebeléből oly alávaló, ki tudva és kész-akarva aljasult volna le a reactio hitvány eszközeit, s azért, mert valaki nemzetiségi jogokat követel, azt a reactio bérenczének nem lehet megbélyegezni.

De különben is, én nem tudom megfogni gyarló eszemmel, hogy mi oka és célja volna valakinek a román vagy más nem-magyar nemzetek közül a reactiót segíteni elő, hiszen azon gyönyörű 12 évi időszak, melyet oly megragadólag hallottam itt ecsetelni, s egész meztelenségében feltüntetni, — a mellett, hogy anyagi szempontból tekintve ezen országot s annak lakosait, nemzetiség különbsége nélkül koldusbotra juttatta vagy legalább juttatni akarta, — sokkal nagyobb sebeket okozott a nem-magyar nemzetiségeken, mert a magyar legalább Magyarországon használta nyelvét, holott a román, szerb és szloven nemzetek nyakára csupán csak a gleiche Beknechtigung, akarám mondani: gleiche Berechtigung alapján, a német nyelv tolatott, s az általuk lakott vidékeken az alatt, hogy saját fiaik üldöztettek, idegen cseh, morva, polák, kut-

seber és Isten tudja miféle hivatalnokok sáska serege gazdálkodott, piszkolva, gúnyolva és zsarnokilag üldözve s nyomva mindenkit, ki a nemzetiségek pártolója- vagy épen elősegítője lenni merészkedett, s az új civilisátorok vasakarata előtt földig meghajolni nem akart.

Az 1848-ki eseményekről, melyek mindnyájunk előtt ismeretesekek, s a nemzetiségeknek egymás közötti véres fellépéséről, s annak okairól szólni nem akarok, mert nem akarom a hegedő sebet feltépni, kerülni akarván a kölcsönös recriminációkat, mire nézve elég legyen kimondanom, hogy *Illiacos intra muros peccatum est, et extra.*

Mélyen érzi és fájlalja a történeteket mindenki, nemzetiségek különbsége nélkül, s én megvallom, hogy hazafiúi örömmel tapasztaltam az egész vita folyama alatt azon készséget, eszélyességet és méltányosságot, melyet a nemzetiségek megnyugtatósa és kibékítésére nézve e háznak majdnem minden tagja tanusított, s remélem, hogy ha Isten is úgy akarja mint magunk, ezen kényes természetű, mindnyájunkra nézve legnagyobb horderejű ügyet az igazság, méltányosság és nemzetiségi jogegyenlőség alapján közös akarattal s egyetértéssel elintézendjük (általános helyeslés).

Az idő és alkalom itt van, ragadja és használja fel azt a tisztelt képviselőház, és akkor nincs erő, mely felettünk győzedelmeskedhetnék.

Ezek után áttérek a felirati javaslat alaki részére.

Én uraim a feliratot pártolom, s mivel többen vannak közöttünk, kik azon, hogy én, ki az 1848-ki és 1849-ki országgyűlésen mind végig jelen voltam, s ki politikai elveimet illetőleg 1848 és 1849-ben radical elvű voltam, vagyok, és leszek mindég, mind e mellett a feliratott pártolom, megütköznek, röviden előadom azon okot, mely engem erre bír. (Minden oldalról: halljuk!)

Ha e teremben, vagy bár hol másutt, jelenleg csak az 1848 és 1849-ki országgyűlésen mind végig jelen volt képviselők ülnének, s ezeket, mint az V-ik Ferdinánd magyar király által törvényesen egybehívott, és törvényesen soha fel nem osztatott országgyűlésnek tagjait, Palócy László korelnök hívta volna egybe, az időközben megakasztott országgyűlési tanácskozások folytatása végett: akkor uraim magam is azt vélném hogy már csupán következetességből is határozat által kellene az ország akaratát ki nyilatkoztatni, habár én a politikában a merő következetességet nem mindig találom célravezetőnek, s e tekintetben a hazai történet is több eltérési esetet jegyzett fel, a többi között az 1707 évben Ónodon tartott országgyűlésen is hozatott oly *határozat*,

minő 1849. évi április 14-én Debreczenben, és azért még is ugyanazon országgyűlésnek tagjai 1711. évben Szathmáron Pálffy tábornokkal I-ső József császár meghatalmozottjával, Károlyi Sándor közreműködése mellett alkudozásba bocsátkoztak s megkötötték a békét, mi által nem a haza átkát, hanem áldását érdemelték meg.

Miután azonban ezen képviselőház, nem az 1848-i s 1849-i képviselőház tagjaiból áll kizárólag, sőt ennek itt, jelen levő tagjai is, mint például magam is, nem 1848-ik évben történt megválasztásom folytán, hanem egy újabb, a Ferenc József austriai császár mint magyar király, alkotmányos királylyá leendő megkoronáztatása és egyéb teendők végett f. évi ápril 2-ra egybehívott országgyűlésre szükségelt képviselői választás, s illetőleg újabb mandatum következtében ülök s velem együtt mind a régebbi képviselőházi, mind a jelenleg először megjelent újabb tagok ülnek, s így mi, az 1848—49-ki országgyűlés tagjai, az előbbeni tért lábaink alól magunk engedjük kisiklani, (egy részről morgás, más részről halljuk) igen természetesen találom azt, hogy azt, ki a jelen országgyűlést egybehívta, ignorálnunk sem az illem, sem az eszély nem engedi, s ennek következtében az ország sérelmeit csak felirat útján fejezhetjük ki legcélszerűbben.

S ezen feliratot én, nem V-ik Ferdinándhoz, mint azt Zsarnay Imre s Kubinyi Ferenc képviselő társaim indítványozák, hanem egyenesen ahhoz, kinek meghívása következtében vagyunk itt, kinek beleegyezése nélkül itt nem tanácskozhatnánk, (lárma zugás,) s ki nem csak a tetteges hatalom élén áll, de az egész világ kormányai által mint az austriai birodalomnak, melynek legtekintélyeseb részét Magyarország teszi — uralkodója elismerve van, kívánom intéztetni. V-ik Ferdinándhoz nem akarom azért, mert ha igaz is az, hogy az 1848-i törvényeket ő adta és szentesítette meg, de más részről az is igaz, hogy ugyan csak ő Felsége volt az, ki 1848-i szeptember hóban az osztrák Doblhoff-Wessenbergféle ministerium által szerkesztett memorandumban, az 1848-i törvények lelkét, a pénz, hadügyi, külügyi s kereskedelmi tárcákat visszakövetel, s mivel az akkori országgyűlés ezt nem tette, ezt feloszlatta; az országgyűlés azonban ezen feloszlátási rendeletet törvénytelennek nyilatkoztatta ki, s tovább is együtt maradt, míg a harci események kedvezőtlen fordulata, a világosi katastrofa után a térről le nem szorította.

Ugyanazért habár én Ferdinand ő Felsége köztudomássá vált jóságára előtt egész hódolattal meghajlok is, de miután lemondott s nyugalomba lépett, lelépését a formák megsértéseért óvás-

nak a Ferenc József császár ő Felségéhez intézendő, feliratban leendő kifejezése mellett, egyszerűen tudomásul venni akarom, mert azt tartom, mit egy román példabeszéd: hogy nincs hálátlanabb feladat, mint oly kocsi után futkosni, a mely az utána futót megvárni nem akarja.

Végre Tisza Kálmán képviselő urnak azon állítására, hogy az országgyűlésnek kétségtelen joga van, a mikor szükségesnek véli, magától is összejönni, azt jegyzem meg, miszerint az indítványozó Deák Ferenc ur már az indítvány kíséretében előadott beszédében kifejtette, s példával bizonyította be, hogy 1790-dik évben az országos küldöttség bele akarta ugyan tétetni a diploma inauguraléba azt is, miként az országgyűlés minden 3-ik évben Pesten összejöjjön, még akkor is, ha egybe nem hivatnék, de azt az ország karai és rendei el nem fogadták, mert az országgyűlés egybehívása jogát fejedelmi jognak nyilatkoztatták ki.

Ezen okoknál fogva pártolom Deák Ferencnek indítványozott felirati javaslatát alakjára nézve feltétlenül, mi pedig annak anyagi részét illeti, fentartom magamnak a jogot, annak egyes megelégedésemet nem bíró pontjaira, a pontonkinti tárgyalás alkalmával észrevételeimet előadhatni.

3.

Popovics - Deseanu János Arad-Radnai képviselő igazolása tárgyában.

(XXXVIII. ülésben. Juni 6-án.)

Megvallom, hogy azon okiratok hallása után, mellyek itt Popovics János képviselő társunkra nézve felolvastattak, meg nem foghatom, mikép véleményezhet a bizottmány vizsgálatot. Azon vád ugyan is, mellyet ellene 25, e tárgyban érdekelt folyamodó előad, hogy t. i. az Aradtól, Szabadhelyen által Radnára vezető országútnak lánczokkali elzárása által, gátolva lettek volna, a választás helyén megjelenni, ama 170, a választás helyén tetteleg megjelent választó bizonyítványa által tökéletesen és teljesen megsemmisítettik.

Más ok pedig, nem foroghat fönn, miután az, hogy az illető, súlyos vétekről, csalásról vádoltatik, nincs bebizonyítva, s a ház alaptalan, vádakát nem vehet figyelembe. Azért kérem a képviselő házat, méltóztassék a kérdés alatti képviselőt igazoltnak tekinteni.

1861. évi június 8-án.

(Babes Vince, Bogdán Vince, Maniu Aurel, Popa György, Pap József, Buttyán Vazul, Paszku Fülöp, Popovics János és Wlád Alajos román ajku országgyűlési képviselők a Deák Ferenc által indítványozott felirati javaslat 8-dik szakaszában előforduló ezen kifejezéseknek „nem magyar szempontból, nem magyar érdekek szerint, nem hazai szempontból s nem hazai érdekek szerint“ el leendő felcserélése, és az egész szövegben előforduló „nemzet“ kifejezés helyett „ország“ nevezetnek leendő használata végett egy módosítványt tevéen le a képviselőház asztalára:)

Én igen jól tudom, s ismerem azon különbséget, mely a természeti vagy genetikus és a politikai nemzetiség között létezik, s mivel a politikai nemzetiség nem egyéb mint egy polyglott országban élő különféle népiségek politikai s történeti multjának, életének, s közös működésének s érdekének diplomatikai kifejezése, részemről nem találnék benne semmi megütközni valót, ha a módosítani javaslottuk kitételek megmaradnának, de a tegnapi napon e házban tett nyilatkozatok után, (Ragályi, Vertán,) melyek szerint az ez országban lakó nem magyar népiségek nemzeti léte kétségbe vonatván, azok, fajokká súlyesztettek le, a netaláni félreértések, s az ezekből eredhető kellemetlen következmények elhárítása tekintetéből, a javaslottuk s inkább neutralis természetű kifejezéseket ajánlani szükségesnek vélem mind én, mind azok kik a módosítványt aláírták.

Mi Kalauz Pál barátom azon aggodalmát illeti, hogy ha e szó „nemzet“ a szövegből kihagyatnék, s mással cseréltetnek fel, utoljára maga a „magyar“ nevezet is kétségbe vonatnék, valamint Klauzál Gábor azon nyilatkozatára, hogy ha mi kik ezen módosítványt ajánljuk, e mellett megmaradnánk, ez a külföld előtt ugy tünnék fel, mintha a nem magyar ajkuak e házban, a magyar nemzettől külön szakadni kinánnának, kinyilatkoztatom: hogy mi kik itt tulnyomó román ajku keruleteket képviselni szerencsések vagyunk, a magyar nemzet iránti tiszteletünknek, becsülésünknek, bizodalmunknak s ragaszkodásunknak elegendő tanuságát adtuk már az által, hogy magunkat ezen országgyűlésre képviselőkül megválasztattuk, illetőleg elváltásunkat elfogadtuk, s ide jöttünk, hogy az ország java, s az alkotmányosság visszaszerzésére magyar s más nem magyar testvéreinkkel közreműködünk, s ez által ezen jobb sorsra érdemes, vajmi számos nagy és súlyos csapásokat szenvedett ország boldogságát és felvirágzását előse-

gitsük, de más részről küldőink, s nemzetiségünk iránti tiszteletből, nemzeti érdekeinket minden alkalommal s minden tőlünk kiemelhető módon erélyesen és lelkiismeretesen pártolni s előmozdítani kötelesek vagyunk.

Biztosítjuk azonban a tisztelt házat arról, hogy mi azt mindig a méltányosság s igazságosság szempontjából kiindulva, s a szükséges mérséklet korlátai között teendjük.

5.

1861. évi június 11-én.

(Babes és több érintett román ajku képviselők a felirati javaslat 32-ik és 33-ik szakaszát illetőleg Erdélynek Magyarországgal egyesülésére vonatkozólag egy módosítványt adván be, s Vertán Endre biharmegyei magyar cséke kerületi képviselő, Mihályi Gábor Maramarosi képviselő ellenében szóllalván fel:)

„Teljesen osztozom előttem szóllott képviselő társamnak (Babes Vince) Erdélynek Magyarországgal egyesülését illető kifejezett nézeteiben, (melyek szerint az Unio ha törvényes volna is nem igazságos, mert az erdélyi 1,300,000 meghaladó román nép 1848. évi május 15-én a Balázsfalvi gyűlésen a feltétlen, s befolyása nélküli Unio ellen tiltakozott stb.) s csak Vertán Endre képviselő társamnak mai nap tett nyilatkozatára akarok röviden válaszolni:

— Én megengedem, hogy Vertán képviselő társamnak, a multkor s mai nap tett nyilatkozata e kerületbeli román választók érzelmeit tolmácsolá, s elismerem, miszerint választóit kivéve, senkinek sincs joga őt véleményének kinyilatkoztatásáért kérdőre vonni, vagy korholni; de miután Vertán képviselő társam valamint a mult alkalommal, ugy mai nap is előadván, hogy a román nép jó érzellemmel van a magyar nemzet s ügye iránt, s csak a selyem vagy finom posztó takarta keblekben honol az önérdék sugallta elégedetlenség, s a nemzetiség örve alatt, a magyar nemzet, s a közszabadság ügye ellen — Daco Romania létesítése mellett izgat, s igyekszik a népet, habár siker nélkül fölingerelni; kötelességemnek tartom, emez alaptalan gyanusítását, mennyiben ez az román nép értelmesb részét igyekszik fekete színben feltüntetni, visszautasítani.

A tisztelt képviselő úr azt mondá, miszerint szükséges, hogy a nép neveltessék, ebbe én is beleegyezem. Azt mondá továbbá, hogy szükséges az alsó rendü papság sorsát javítani; én abba is beleegyezem, és meg vagyok győződve, hogy midőn ezen nép anyagi sorsának javításáról szó leszen, azt Vertán képviselő úr is pártolni fogja minden esetre. De uraim nem csak testből, hanem

lelekből is áll az ember; nem csak testi, hanem lelki eledelekkel is él. Minden nemzetnél, különösen a legujabb időkben a nemzetiségi ösztönök és érzelmek felébredtek és felébresztettek, melyek tovább fejlődésre törekeshetnek; s e tekintetben azon tért, melyet nekik a törvényes korlátok engednek, fel fogják használni arra, hogy magokat tovább képezhessék. A szellemi kiképzés hatalmas factor a mind általánosan tudva van. Azon intelligentiának, melyre talán Vertán Endre képviselő úr alludálni akárt, akkor, midőn selyem és posztóban járó intelligentiáról szólt, valamint minden nemzet értelmiségének azon feladata van: hogy a nemzeti érzelmet és öntudatot mindenféleképen ébressze, a nemzeti nyelvet és szokásokat művelje és fenntartsa. S ezen tekintetben uraim igen dicséretes mestereikre találnak önökben, mert önök majd nem valamivel több, mint egy negyed század óta hatalmas lépésekkel mentek elő az irodalmi, társadalmi és politikai téren, önöktől, tanulta meg, a román nép, mikint kell a műveltség és alkotmányosság ösvényén előre menni. (Jól van!)

Azért kérem, ezen intelligentiát gyanúsítani, olyan váddal illetni, mint tisztelt Vertán úr, sem nem czélszerű sem nem ildomos és semmi esetre czélra nem vezet; de ez kétélű fegyver is. — Gondolom, emlékszik még Vertán úr arra, hogy 1849-ben Windischgrätz herczeg azt mondotta, hogy az 1848-iki törvényeket csak az ország söpredéke óhajtja, s a valódi intelligencia, az ország nagyobb birtokosai ellene vannak, ezekről pedig csakugyan lehetne mondani, hogy nem csak selyemben hanem hiborban járnak. S valljon eszélyesen cselekedett-e Windischgrätz herczeg, s tetszett-e a magyar értelmiségnek ama gyanusítás? s valjon nem éppen az ellenkező eredvényt szülte az?! Tehát ily kétélű fegyvert használni, nem csak czélravezetőnek nem találom, hanem még károsnak is tartom.

Mindenek előtt szükségünk van egyetértésre, mi azt jól tudjuk, és különösen mi a román nemzet képviselői megvagyunk arról győződve, hogy nekünk és a magyaroknak egyetérténünk kell; de ezen egyetértés uraim nem azon uton, s nem oly nyilatkozatok által fog elérteni, melyek a román intelligentiát gyanúsítják, melyek azt porba sujtják és letiporják, hanem tettek által fogjuk elérni és pedig oly tettek által, melyek a nemzetiségek kifejlesztésének alapján fognak intéztetni. Rövid idő mulva tárgyalás alá fog vétetni a nemzetiségi törvényjavaslat, akkor mindenki meg mutathatja, hogy miként érez. Addig pedig ajánlom és kérem önöket uraim! ne gyanúsítsuk egymást, mert a gyanusítás oly fegyver, mely csak átkot, de áldást nem hoz soha. (Helyes! Menjünk tovább!)

Az aradi „román nép-művelődési s irodalmi egyesület.”

1861 évi Májushó 13-án tartott alakuló gyűlésében tartott beszéd.

E társulat lelke, az igazgató tanácsnak tagjává lett megválasztatásom mélyen meghatott, s ezen kitüntetés által magam különösen megtiszteltnek érzem.

Mélyen vagyok a hála érzetétől áthatva, midőn oly benső örömmel tapasztalom, hogy a magyarországi román értelmiségnek e helyen megjelent színe és virága, forrón szeretett nemzetem érdekében 20 éven át bebizonyított tevékenységemnek az elismerés adóját adja meg, habár én ezt eddig teljesen meg nem érdemeltem, hanem annál inkább igyekvendem jövőben megérdemelni.

De büszke is vagyok arra, hogy oly igazgató tanács tagjául választattam meg, melynek elnöke Mocsonyi Antal ur, egy lovasias s határozott jellemű férfiú, a szegényebb román tanuló ifjúság részére évenként fizetendő nevezetesebb mennyiségű (2600 fr.) ösztöndíjak alapításáért, s nemzeti érzelmeiért a román nép általános tiszteletében részesülő Mocsonyi család egyik kitünő tagja, mint főigazgató; aligazgatója pedig Popovits Zsigmond ügyvéd, s volt országgyűlési képviselő társam, ki nemzete iránti szeretetét a hazafisággal, s a szabadelvű alkotmányosság iránti ragaszkodásával oly szerencsésen tudja és tudta egyesíteni, miszerint nemcsak saját véreinek őszinte ragaszkodását és bizalmát, de a nem-román e megyebeli lakosok, s különösen az értelmiség siszteletét és hajlamát bírta kivívni, — s e tekintetben biztos zálogául szolgál annak, hogy e társulat eredeti rendeltetését hiven őrzendi meg, s azon irányban fejlesztendi ki áldást ígérő tevékenységét mint másod-igazgató az igazgató tanács élén, melynek tagjai a magyarországi, volt bánági román nép legjobb hangzásu neveiből egy diszes keszort képeznek.

Ugyanazért uraim s véreim (fratiilor) csak sajnálhatom azt,

hogy én a nagybecsü megtiszteltetést, melyben részesítetttem, el nem fogadhatom, azon egyszerű okból, mivel én az igazgató tanács székhelyétől távol lakván, hivatalom s anyagi helyzetem mostohasága által gátolva vagyok az igazgató-tanács üléseiben tevékeny részt venni s így egy helyben lakó elől, ki a rendeltetésnek jobban megfelelhetne, működési tért, az ügy hátrányára elvonnám. (Egyhangy közbekiáltás: se remane, sunt in locu destuli, se treasca! maradjon, vannak helyben elegen, éljen!)

Ha tehát uraim önök úgy kívánják, elfogadom a kitüntetést, mint olyat, mely nekem szerfelett becses, s ez alkalommal bátor vagyok önök figyelmét néhány perczre igénybe venni, hogy feltárjam nézeteimet a társulat rendeltetését, működése irányát és hatáskörét illetőleg. (Se audimu; halljuk.) A parlamenti szabályok szerint a tanácskozó gyűlésekben ezt az szokta tenni, ki valamely indítvánnyal lép fel, s jelen esetben azoknak szakmájába vágok, kik e társulat létrehozásában játszották a főszerepet; mint az igazgató-tanács tagja azonban a létesítők engedelmével magam bátorodom fejtegetni e társulat működése horderejét. (Se audimu.)

Kevés egyén van az oly nagy számmal jelenlevők között, vagy talán egy sincs, ki előtt nagy hazánkfának Széchenyinek neve ismeretlen volna.

Midőn ezen lángeszű államférfiu a szunnyadó magyart álmából fölrázta, kettős irányban kezdé meg működését: az anyagi és szellemi téren, minthogy az ember anyagból és szellemből áll.

Azok, miket ő az anyagi téren létesített, oly nagyszerűek, miként azok alkotója előtt még az idegen is meghajlik; ott van a pesti lánczhíd, a dunagőzhajótársaság stb. mindannyi nagyszerű emlékei egy lángeszű hazafinak.

De habár ezek még a miveletlenben is könnyen ébresztik föl a csodálatot és bámulatot: Széchenyinek valódi nagysága s lángszelleme felől leginkább az tesz tanuságot a miveltebb s gondolkozó fő előtt, mit a szellemi téren, különösen az egyesületi szellem fölébresztése, s lankadatlan élesztése által eszközlött.

Ő volt ugyanis az, ki a kaszinók eszméjét először pendítette meg, s léptette életbe hazánkban, mert nagy lelke előtt ez tünt fel legalkalmasb eszköznek arra: hogy az azelőtt merő ellentétben álló külön kasztákat egymáshoz közeledésre bírja, s e czélnak a kaszinók teljesen meg is feleltek, s ezeknek volt legnagyobb befolyásuk azon közszellem kifejlődésére, mely magyar testvéreinknél $\frac{1}{4}$ század óta annyi sok jelesnek és dicsőnek volt szülőanyja.

A mi társulatunk uraim, szintén egy olyan kaszinó-féle rész-

ben, csak hogy más, magasb rendeltetése is van annak: a román irodalom pártolása s nemcsak a társulat tagjai, hanem a magyarországi román népnek mivelődése.

Hogy pedig egy ily társulat azon hatást érendi el, mely a társadalmi szögletenességek kölcsönös közeledés folytáni kiköszörülésében találja fel támpontját és megoldását, elegendő bizonyosságul s biztosítékul szolgál a társulat tegnapi és mai alakuló gyűlésének menete, mely szerint a méltóságos és általánosan tisztelve szeretett püspök ur elnöklete alatt a magyarországi román nép legvagyonosabb birtokosai a három Mocsonyi testvér, más állam-, megyei s városi tisztviselők, főbb s alsórendü mindkét felekezeti papság, ügyvédek s egyéb tisztességek, e mellett a földmivelő nép is, melyet Paszku Fülöp volt országgy. képviselő társam indítványára megéljeneztünk, tekintélyes számmal levén képviselve, a különböző vidékekről összesereglett s különböző osztályu társulati tagok egymáshoz legelőször közeledhetvén egy ily szorosán román jellemü gyülekezeten, érettségüknek oly kitünő bizonyítványát adák, miszerint előttük meg kell hajolniok mindazoknak, kik a román nép értelmeseit bujtogatásról vádolván, azt avval merték gyanusítani, hogy az nem ápol tiszta érzelmeket, hanem separatistikus érzelmeket táplál, melyeket a köznép nem oszt.

A társulat mai méltóságos és bármely más tanácskozó gyülekezetenek is csak becsületére válható alakja, modora s az érettség, mely a tanácskozás folyamában nyilatkozott, örökre elnémithatta s reménylem, el is némitandja azokat, kik a román nép és értelmesb férfiai között a konkolyt hinteni, s ez utóbbiak célját az előbbiekre érdekeivel ellentétbe helyezni akarták, vagy kívánatosnak tartották, s ugyanezért csak sajnálkozhatom a felett, hogy magyar testvéreink közül oly kevesen méltatták jelenlétükre e társulat ma alakuló gyűlését, mert meggyőződhetek volna arról, hogy midőn e társulat vezetőinek összes tagjai nemzetiségi jogukat érvényesíteni törekednek, másnak igazait és érzelmeit nem kívánják eltaposni s hogy csak önző, vagy rozlelkü gyanusító képes a román értelmiséget separatistikus czélokról vádolni.

Ezek azok uraim, miket a társulat irányát illetőleg mondani kötelességemnek tartottam.

Nagyszerü az; s az eredmény is az lehet s kell, hogy legyen.

S ugyanezért kinyilatkoztatom, hogy ha a társulat tagjai által fizetendő mérsékelt díjakat egészen is fölemészténék a társulat helyiségére s a hírlapok s könyvek megszerzésére fordítandó kiadások s nem maradna fenn öszveg a többi kitüzött czélok létesítésére, vagy segélyére fordítandó, mitől egyébiránt én nem

tartok, mert a részvényesek száma már is megközelíti a 800-at s az remélhetőleg csak növekedni, nem pedig fogyni fog — a szellemi haszon, mellyel ezen egyesület tagjainak kínálkozik, oly szerfelett nagy lehet és kell hogy legyen, miszerint annak fennállásáért mindent el kell követnünk, s azt teljes erőnkől gyámolítanunk, mert ez lesz, és kell lennie azon központnak, honnan a nemzeti szellemü műveltség minden irányban terjesztetni s a román nemzet fölvilágosítása minden irányban árasztatni fog.

Még egyet uraim s véreim.

A solid társalgás, melynek ébresztése, ápolása és terjesztése e társulat tagjainak egyik főfeladata, s melynek kétségtelen jeleit tegnap és ma oly nagy mértékben adák önök, lelkesitse s vezérleje önöket a társadalmi élet terén is.

Mi románok vagyunk, büszkék e névre, s azok is akarunk maradni.

A társadalomban s az alkotmányban nemzetünket megillető jogokat követelünk s követelni jogositva is vagyunk.

Hogy ezen törekvésünk sok magyar testvéreinknek nem tetszik, arról nem tehetünk.

A már egyszer fölébredt nemzeti szellemet senkinek sem áll hatalmában, legalább véglegesen vagy csak hosszú időre is elnyomni.

Biztosan is hiszem, hogy ez nem fog sikerülni senkinek.

Magunkbani s igazságos ügyünkbeni bizodalomunk azonban ne ragadjon el túlhévre, hogy elleneink hibájába essünk.

Magyar testvéreink irányában legyünk igazságosak s barátságos indulattal, mert ők testvéreink, kikkel 8 századon át jó és bal szerencsében éltünk egy fedél alatt s haszintén most jogaink végett közöttünk perlekednünk kell is, velük előbb utóbb kibékülnünk kell, mert ezt mind a nemes magyar nemzet, mind pedig saját helyesen felfogott érdekünk javasolja.

Követeljünk, s jogunk is van tőlük igazságot követelni; de követeléseinkben ragaszkodjunk azon mondathoz, hogy: fortiter in re, suaviter in modo.

Én részemről azt tartom, hogy azon szomszédommal, kivel egy helységben közelségben lakom, nagyobb érdekem van jó lábon állani, mint avval, ki a harmadik helységben vagy megyében lakik.

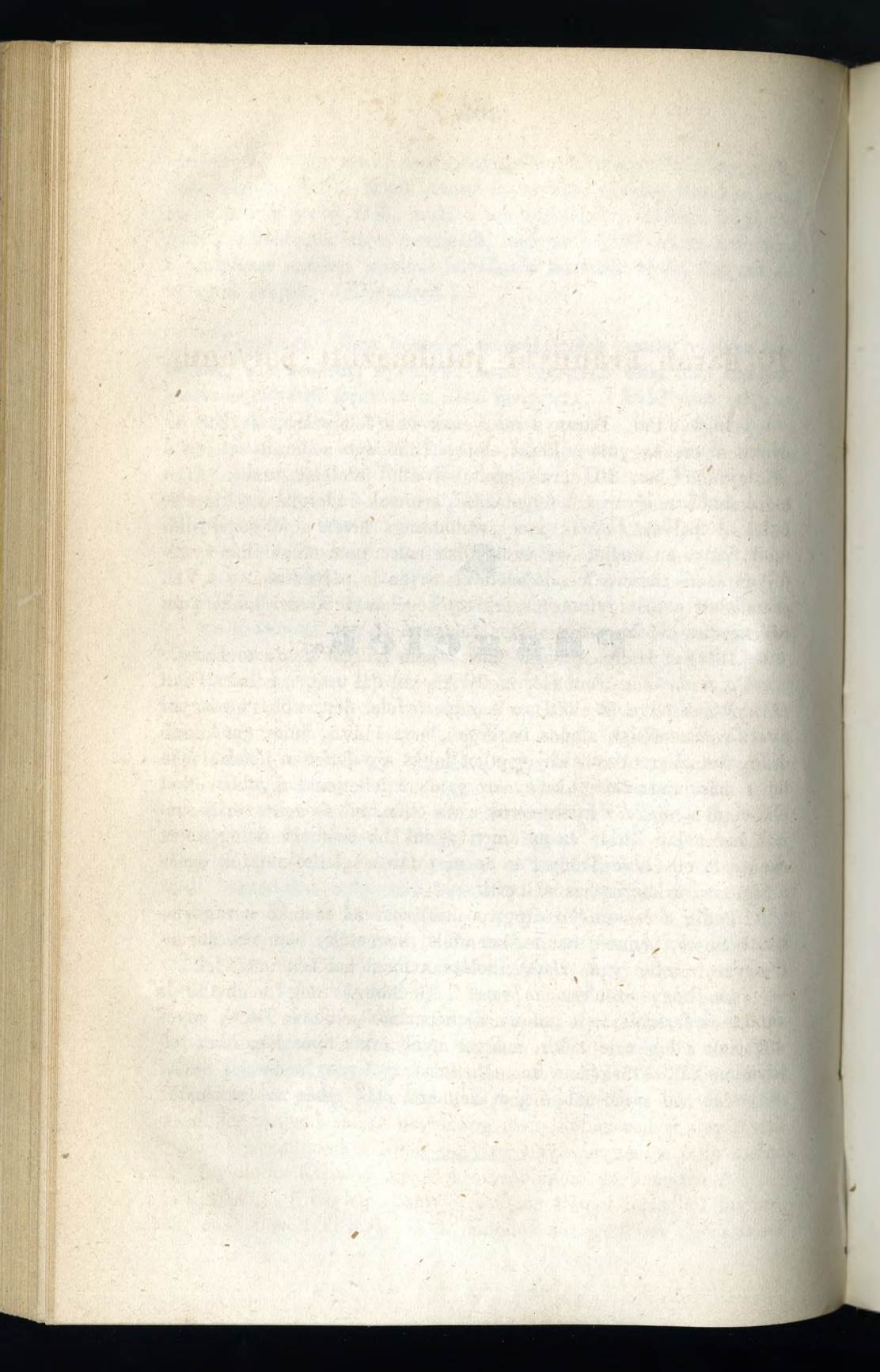
Igyekezzünk a román nemzetnek a felséges uralkodóház iránt minden alkalommal tanusított hűsége s ragaszkodása senki által kérdés alá nem vett és legkevésbé vehető érzelmeit kebeleinkben tovább is ápolni, a birodalom egységi érdekeit hazánk alkotmányos érdekeivel egybeforrasztani, testvéreinkkel, kiktől jogosan

megvárjuk, hogy igaz, nem pedig mostoha testvéreink legyenek, békességben élni, s akkor uraim és véreim, virágos leend e hon, mely őseink porait fedi, mely a mi tetemeinket méhébe fogja fogadni, s boldogok azon nemzetek, melyek e jobb sorsra érdemes, a természet minden javaival bővelkedő hazának téreit, hegyeit és völgyeit lakják. (Éljenzések.)

Jegyzet. Eme beszédet természetesen román nyelven tartottam, s a nevezett gyűlésről haza érkeztem után friss emlékezetem segítségével fordítottam által magyarra, s küldöttem meg az „Arad“ kiadójának Bettelheim Vilmos urnak, azon felhívással: hogy minekelőtte lapjában kiadná, közölje azt, az aradi román egyesület aligazgatójával Popovics Zsigmond, Deseanu Popovics János egyleti jegyző, s Jonescu Lázár egyleti ügyvéd urakkal, kiket felhatalmaztam érintett iratomban, hogy abból törüljék ki mind azt, miről vélik hogy nem volt elmondva általam, s ennek folytán jelen beszédem magyar fordításban, Popovics János és Jonescu Lázár urak által, — Popovics Zsigmond akkor távollevén, — censuráltatott meg, s hagyatott jóvá. Ezen kívül, minekelőtte elküldöttem volt eme beszédet, Nagy Mihály lugosi g. katk. kanonok urnak mint az érintett egyesület alelnökének, s Dr. Maniu Aurel lugosi ügyvéd urnak felolvastam, s ezek is oda nyilatkoztak előttem, hogy mind azon eszmék, mellyek abban foglaltatnak, általam előadattak, a minthogy egyetlen egy jelen volt egyén sem állíthatja tiszta lelkiismerettel, hogy az mást tartalmazna mint a mit mondtam, mert az eszmék, sőt a nevezetesebb kifejezések is hűven vannak visszaadva. Hogy nem éppen szóról szóra van fordítva az igaz lehet, s ezt magam is megengedem, mert én készült beszédek soha sem tartottam, s e szerint az eredetiről egyenesen le nem fordíthattam, s gyors író sem volt jelen, hogy az minden szót feljegyzett, s én azokat szórulszóra lefordíthattam volna. De valamint minden műfordításnál, úgy jelen esetben is arról van s lehet egyedül szó, hogy az eredetinek szelleme, zamata, és hű értelme, tükröztessek vissza, s e tekintetben semmi, és senki gáncsától sincs okom tartani, mert beszédeim conceptusának fejembeni meg fogalmazása után, az, mélyen vésődik emlémbé (memoria) ez pedig hála Istennek még eddig friss, hű, és tartós.

C.

Függelék.

10 darab arannyal jutalmazott pályamű.

Angyal Pál, Baranya megyének volt főügyésze, s 1848/49 években országgyűlési képviselője, 1856 évben június elején a „Hölgyfutár“-ban 10 darab aranyból álló jutalmat tűzven ki a legrosszabb magyar szó felfedezése, s annak indokolása tekintetéből, s a pályázat egyik megkívántatósága levén a jeligével allátandó pályamű mellet egy ezüst forintnak a nemzeti színház nyugdíj intézete részére leendő melléklete: én is pályáztam, s a VII. szám alatt a „Hölgyfutár“ szerkesztőségéhez 1856 évi július 2-án beérkezett rövidke pályaművem következő:

Jelige: Hallgass vagy fizess? nem hallgatok, de te fizess.

„Azon monstrum szó, melly Angyal Pál urat, a néhai „Pesti Hirlap“-nak özönviz előtti szellemdús levelezőjét, mint a magyar nyelv rendszerének alapos ismerőjét, arra indítá, hogy tiz darab arany jutalmat tűzzön ki egyetlen hibás szó fölfedezőjének, nem lehet más mint: *bennünket*; mert valóban lehetlen nagyobb vétket elkövetni a magyar nyelv természete ellen, mint ezen szörny szónak használata által, és ez annyival inkább szomorú dolog, mert ezen szó, elkezdve Toldy Ferenc m. t. társasági titoknoktól, egész a legutósó firkászig használtatik.

Pedig a *ben* utóljáró (postpositio) *egyedül* esetekben ragoztatik, bennem, benned, benne, bennünk, bennetek, bennük, mirendén van, minthogy az alapgondolatnak meglehetősen megfelel.

De hogy ezen szót: *bennünk* (in nobis) még declinálja is valaki és *bennünket* (in nobis nos) képezhessen belőle: erre, egyedül csak a híg velejű, s a magyar nyelvnek alapos ismeretét teljesen nélkülöző firkász vetemedhetik.

Anyival sajnosabb, hogy ezen szörny — szót a legkitünőbb literátorok is használják, nem gondolván azzal: hogy annak használata által a magyar nyelv szívébe döfik a tudatlanság kését.“

A pályaművek beküldésére kitűzött határidő elteltével, az Angyal Pál urtól kapott utasítás folytán a pályadíj, nekem íteltetett meg, minthogy én találtam el a pályázók között azon szót

mellyet a jutalom kitűző legrosszabbnak tartott. (Lásd a „Hölgyfutár“ 1856 évi 204 számát.)

Minthogy azonban Számwald Gyula a „Hölgyfutár“ kiadója, a szerkesztő Tóth Kálmán súlyos betegsége folytán, a pályázat ügye körül — Angyal Pál szerint — megbocsáthatlan hanyagsággal jártt el, s némfelyek nevezetesen Greguss Ágost azon gyanút táplálta, mintha az én pályaművem a határnap elmúltta után érkezett volna a „Hölgyfutár“ szerkesztőségéhez, a mikor már nyilvánossá lett az, hogy Angyal Pál mellyik magyar szavat tartja a legrosszabbnak; annak folytán Angyal Pál arra érzé magát indítatva, hogy a pályázati eljárás feletti fenntartott bírálói, s az ez ügyben hozandó határozati jogát b. Kemény Zsigmond, Hunfalvy Pál s Greguss Ágost urakra bizza, ez utóbbi azonban azon indokból, mert maga is pályázott, a bírálattól visszalépett.

B. Kemény Zsigmond, s Hunfalvy Pál urak pedig röviden oda nyilatkoztak, hogy a pályázati programm alappontjai megsértve nem voltak, az az hogy az értekezések 1856 évi julius 15-e előtt küldettek be.

E nyilatkozat után a „Hölgyfutár“ szerkesztősége 1856 évi sept. 24-ki 220-ai szám alatti lapjában azt mondá, hogy magától értetilk miszerint a jutalom díjj részemre, Angyal Pál ur által kiadandó. Ennek folytán Angyal Pál a díjjat a nevezett szerkesztőséghez felküldendő vala, midőn sept. 25-én a „Hölgyfutár“ 222-ik számában és a „Pesti Napló“ 441-ik számában Greguss Ágost urnak nyilatkozata jelent meg, mellyben — élvén, az Angyal Pál által reá, az ő, junius 10-e körül Angyal Pálhoz a „Pesti Napló“-ban intézett azon kérdésre: valjon mi történjék a kitűzött díjjal, ha bebizonyítható leend, hogy a hibás szóra a közönség már volt figyelmeztetve? az 1856 évi „Pesti Napló“ junius 24-i s rákövetkező napon a „Hölgyfutár“-ban megjelent feleletben ruházott joggal, mellyszerint felhatalmaztatott hogy ezen esetben az Angyal Pál által kitűzött díjjat, akár annak, kitől az első nyilvános figyelmeztetés származott, akár pedig a pályaművek mellett beküldött egy forintokkal együtt a nemzeti színház nyúgdíjj intézetének oda ítélhesse — oda szavazott, miszerint legyen bár a „*bennünket*“ és „*benneteket*“ akár hiba akár nem, engem a jutalom egyik esetben sem illet. Ez ellen én a „Pesti Napló“ 1856 évi 430—2013 számában, a következő

semmisségi panasz

irttam:

„Alulírott, Greguss Ágost urnak, az Angyal Pál által, a legrosszabb magyar szó felfedezésére kitűzött 10 darab arany juta-

lombdíj odaitélése érdemében hozott, s az ez évi „Pesti Napló“ 411-ik számában olvasható ítélete által, magát jogaiban megsértve érezvén, azon ítéletet, az alább olvasható okoknál, s lényeges kel-
léknek és formaságok megsértése miatt, semmisnek nyilatkoztatja ki, — mert:

1. Angyal Pál azon alkalommal, hogy az általa legrosszabbnak tartott szó fölfedezésére 10 darab arany jutalmat tűzött ki, kirekesztőleg magának tartá fön azon jogot: a díjt, saját belátása szerint, a nyertesnek oda ítélni. Ugyanezért eme jogát, másra érvényesen ált nem ruházhatta, minthogy a ténynyé vált jutalom-kitűzés, a valósággal végbement pályáznál fogva kétoldalu szerződéssé váltt, s e szerint Angyal Pál mint egyik, az öszves pályázók, mint másik szerződő fél beleegyezése nélkül, a pályaművek megbíralásával, illetőleg a jutalom odaitélésével, maga helyett, mást, érvényesen meg nem bízhatott. Annyival kevésbbé; mert

2. Angyal Pál maga bevallotta, miszerint az általa legrosszabbnak tartott magyar szót, melynek fölfedezésére 10 arany jutalmat tűzött, én találtam el, a jutalom kiadását, s illetőleg az egész ügy kezelését azonban Tóth Kálmán urtól a „Hölgyfutár“ szerkesztőtől azon egyedüli oknál fogva voná el; mert ez urat, a kezelés körüli némi hanyagsággal vádolá. Minthogy azonban, Hunfalvy Pál és Kemény Zsigmond uraknak az ez évi „Pesti Napló“ 410-ik számában közzétett nyilatkozata szerint, Tóth Kálmán, nevezett urak, mint Angyal Pál által delegált areopagiták által ártatlannak nyilvánított; s más részről, Tóth Kálmánnak a „Pesti Napló“ 409-ik számában megjelent nyilatkozata szerint, Angyal Pál késznek nyilatkozott a 10 — hibásan 40 arany jutalmat nekem azonnal kiszolgáltatni; mihelytt Tóth Kálmán adott szavát nyilvánosan ismétlendi az iránt, hogy az én pályázatom, hozzá július 15-dike előtt érkezett be, mit nevezett Tóth Kálmán nyilvánosan teljesített is a „Pesti Napló“ érintett számában: Igen természetes dolog, hogy az Angyal Pál által kitűzött 10 darab arany jutalom senkit mást nem illet, mint engemet, s hogy azt, Angyal Pálnak nekem annyival inkább kiadni a kell, mivel ez által nemcsak hogy magával következetlenségbe nem esik, hanem ez által, az egyedüli becsületes ut nyílik előtte, a méltatlanul gyanúsított Tóth Kálmán nyilvánosan megsértett becsületét nyilvánosan rehabilitálhatni. — De

3. Hallatlan dolog az, a jutalombdíj osztogatás történetében, hogy valamely pályadíj, a jelígés levelkék fölbontása után, majdnem három hónap mulva intéztessék, s ítéltessék el.

4. Minden érvényes ítéletnek kellőleg indokolva kell lennie, — Greguss Ágost ur ítélete azonban semmikép sincs indokolva,

minthogy az általa fölállított dilemma helytelen. Ugyanis Greguss Ágost ur, a híres, ha akarom vemhes, ha akarom nem vemhes féle közmondásra emlékeztető ítéletében, a következő dilemmát állítja fel:

Vagy helytelen ez az szó *bennünket*, vagy nem. Ha helytelen, akkor nem illet engem a jutalom, mert Gyergyay Ferencz a „magyar nyelv sajtóságairól“ irott, s néhány hónap előtt kiadott művében hamarabb figyelmeztette a magyar olvasó közönséget a *bennünket* szó helytelenségére, mint én. Mire én azt válaszolom: hogy ha Gyergyai ur még boldogult közös, ezredik ösdéd apánk Ádám idejében, figyelmeztette volna is a magyar olvasó közönséget, a *bennünket* szó helytelenségére, mégis tőlem az Arany Pál által kitüzött jutalmat el nem vitathatná, azon egyszerű oknál fogva: mert Angyal Pál jutalmára nem pályázott. Ha pedig nem helytelen szó — így folytatja tovább Greguss Ágost ur — ez a szó *bennünket*, a minthogy az ő véleménye szerint nem az, (ez tehát az egyedüli indok, *ergo stat pro ratione voluntas*) akkor *eo ipso* nem illet engem a jutalom.

Én Greguss Ágost ur egyetlen indokára, azaz, hogy az ő véleménye szerint e szó *bennünket* nem hiba, csak avval válaszolhatok, hogy én őt igen ügyes és tehetséges literatornak tartom, s czikkeit mindég tetszéssel olvastam, de őt nyelvészeti tekintetben tekintélynek el nem ismerhetem, minthogy én, magyar nyelvészeti kérdésekben egyedüli tekintélynek, kirekesztőleg csak a magyar tudós társaság nyelvtudományi osztályát tartom. S csak akkor, ha ez osztály, s annak tagjai között Czuczor és Fogarassy urak — mint, kiket a magyar tudós társaság, a „nagy szótár“ szerkesztésének óriási munkájával csak azon oknál fogva bizta meg, mert őket a magyar nyelv legalaposabb ismerőinek s tudósainak tekintette, — pártolandják a *bennünket* szót, s illetőleg annak helyességét okokkal vitatandják, s védelmezendik, csak akkor hiendem el, hogy a *bennünket* szó nem hibás.

Ezen okoknál fogva Angyal Pál bajtársamat barátilag, s a jog nevében kérem: miszerint mint becsületes ember ne restelje az egész dolgot, hanem Greguss Ágost urnak ítéletét vagyé tudomásul, s a 10 darab arany jutalmat rendelje nekem, — mint kit jogilag egyedül illet, — kiadatni.

Részemről szükségesnek látom még következő nyilatkozatokat tenni:

a) Én e folyó évi julius elején Pesten levén, hazajövetelem előtt egy órával, azaz julius 6-án délután 2 óraker irrtam a VII. sz. alatti rövidke értekezést, Nagy József, barátom, s Karácsonyi

Kristóf sógorom előtt, s ez utóbbit biztam meg a lepecsételt pályamű s jeligés levélnek, a „Hölgyfutár“ szerkesztőségénél leendő benyújtására.

b) Tóth Kálmánt s Számváld Gyulát, vagy pedig a „Hölgyfutár“ szerkesztőségének bármely tagját személyesen ismerni nincs szerencsém, velük soha semmi legkisebb összeköttetésben nem állottam, s így sem ők sem pedig én valami trafikálással nem vádoltathatunk.

c) Minthogy én hála istennek oly állapotban vagyok, hogy a 10 darab aranyat könnyen nélkülözhetem, ezennel kinyilatkoztatom, hogy én ezen 10 arany díjt, elejétől kezdve jótékony célra szántam, és pedig felét a nemzeti színház nyugdíjintézetének, felét pedig üdvezült Vörösmarty Mihály bajtársam gyermekeinek.

d) Annak okát, hogy miképen és honnan tudtam én azt, hogy melyik szót gondolja Angyal Pál bajtársam leghelytelenebb szónak, csak akkor fogom földeríteni, mikor Angyal Pál hibáját jóvátette.

Addig pedig legyen isten ótalma velünk.“ —

Az ezen panaszban Angyal Pálhoz indirecte intézett felhívás folytán, ez, a „Pesti Napló“ 1856 évi 475 és 476 számaiban közölt, terjedelmes, és az egész ügymenet lefolyását tartalmazó, s kiténő nyelvtani ismereteket tanúsító értekezésében felderítvén, és bebizonyítván azt, hogy a „*bennünket*“ szó csakugyan szarvas nyelvtani hiba, oda nyilatkozott, és az annak idejében a sajtó terén nagy élénkséget és zajt csinált ügyet eképp dönté el: „Greguss Ágost ur itéletének alapja e szerint megdöntve levén, nézetem szerint a díj csakugyan Wlád Alajos bajtársomat illeti, ki is minekutánna annak hová leendő fordításáról jó hazafihoz illő nagylelkűséggel rendelkezett volna, nem maradt egyéb teendőm, mint az általam jutalmul kitűzött 10 aranyat ide csatolva igen tisztelt szerkesztő urnak azon tiszteletteljes kérelemmel kézbesíteni, sziveskednék a rendelkezés értelme szerint ennek felét a nemzeti színház nyugdíjintézetének átküldeni, másik felét pedig Deák Ferencz ur (mint a Vörösmarty árvák gondnoká) rendelkezése alá bocsátani. —

E szerint Angyal Pál hibáját jóvá tevén, a semmiségi panaszban foglalt ígéretemhez képest, kötelelességemnek tartom én is felderíteni azon körülményt, hogy honnan és miképpen tudtam én azt, hogy melyik szót gondolja Angyal Pál bajtársam leghelytelenebb magyar szónak?

Az 1848 évi november hóban a „Mártius Tizenötödike“ czimű politikai lap egyik számában, Belár Géza álnév alatt a képviselő

ház ellen egy kimelet- s eszélytelen megtámadás közöltetvén: én nem türhetvén az olly oktalan, és igaztalan henczegést, miután más nem vállalkozott, egy szinte kiméletlen válaszban feleltem Belár Gézának, mellyben éppen Robespierrenek a jóléti bizottmányban tartott beszédeiből vett érvekkel bizonyítám be miszerint forradalmak idejében, a túlhajtók, a haza legnagyobb rosza- karói, s ellenségei. Ezen, a „Kossuth Hirlapja“-ban közlött fele- letemet, megjelentte után a követi Casinóban többek jelenlétében felolvasván, az azon alkalommal jelenvolt Angyal Pál képviselő társam, hallván hogy én egy helyütt e szót „bennünket“ különös hangnyomattal ejtettem ki, bosszúsággal szólla hozzám, hogy én, ki különben szabályszerűleg írok magyarul, miképp bírom hasz- nálni ezen a magyar nyelv természete elleni szót? s miután köl- csönös értekezés fonalán meggyőződtem arról, hogy az csakugyan szarvas hiba, megígérém neki, hogy azt többé használni nem fogom, a minthogy azóta soha sem is használtam.

Midön tehát olvastam Angyal Pál pályázatát, azonnal fölvil- lantt emlémben (memoria) annak, a 1848-i nyilatkozata, s a juta- lom díjj megnyerése felől biztos voltam olly anyira: hogy ezt Tury Samu temesvári ügyvéd barátomnak, kinél a pályakérdést olvastam, s ki által a pályázatra 1856 évi junius hóban ösztönöz- tettem, ki is jelentém: hogy bizonyos vagyok arról hogy a jutal- mat én nyerem el, mit ő, állításom okát nem tudva, elbizakodás- nak nevezett s barátilag megkorholt azért. Később azonban ta- pasztalni volt kénytelen hogy igazat mondtam, de az okát máig nem hallotta tőlem.

A temesi Bánságról.

I.

Politikai-történeti tekintetben.

Azon darab földet, melyet éjszokról a Maros, nyugatról a Tisza, délről a Duna habjai mosnak, s keletről az erdélyi hegyek láncolata karol körül, s mellynek területe 443 geográfiai mérföldet tesz, a Krisztus urunk születése utáni 2-ik század elejeig a dák nép birlalá, a 106-ik évtől kezdve pedig, miután Traján római császár Decebál dák királyt seregével együtt megsemmisítette, római gyarmattá lett, s Dacia rippenis nevet kapott.

A K. sz. u. 268 évben góth, ezután vizigothok, osztrogothok, gepidák, vandalok, s 376 év körül hunnok, 425 év táján longobardok, 565 év körül avarok, 666 év táján bolgárok, 843 év után marahánok, csatalangolák, dúlták, s több kevesebb szerencsével, határozatlan tartamu ideig birták, s Nagy Károly a Frankok császára alatt Frankohorion, később pedig, az al-Duna mellett Belgrád és Orsova között a mai Uj-Palánka helyén létezett Haram (Horom) vártól, Ducatus Horomiensis nevezetek alatt fordul elő a régi történetíróknál.

A magyar nemzetnek a kilenczedik század vége felé Európába történt bejövetele alkalmával Béla Király névtelen jegyzője tanúsága szerint Glád nevű, állítólag bolgár fejedelem kormányzá, mint önálló tartományt, kivel Árpádnak a magyarok fővezérének parancsából, Zoard, Kadocsa, és Vojta magyar alvezérek, két heti csatározás után, békét kötöttek.

Temes folyó fővényes réve (vadum arenarum) — körülbelül a mai németbánsági végvidéki ezredben fekvő Tomásóvác közvetlen közelében — mellett egy véres ütközetet vívtak, mellynek eredménye lön, hogy a különben ügyes vezér, (strenuus dux) körül kerítettvén, kétségbe esett védelem után futásnak eredve, Keve várában (Castrum Keue) — mellynek helyén ma Kubin vagy Kuvin Szerb-bánsági végvidékezredbeli falu áll — vonta vissza magát, midőn azonban a nevezett magyar vezérek Keve vára ellen

harcolni kezdettek, harmad napra Glád vezér békét kezdte tőlök kérni, s a várat különféle ajándékokkal önkényt átadá, s Zoard, és Kadocsa, Vojtát e hirrel, az ajándékokkal, s a lakosoknak túszokul vett fiaival Árpád vezérhez vissza küldék, Vojta, s a másik két vezér által küldött követek pedig Árpád vezérhez megérkezvén, s a történeteket neki elbeszélvén; a vezér munkájokat megdicséré stb. (Lásd Béla király névtelen jegyzőjének könyve XLIV fejezetét.)

Hogy azonban Glád fejedelem, maga megadása s Keve várának átadása után, nem fosztatott meg a fejedelemségtől, s ennek államélete nem semmisített meg, hanem autonómiaja egész Szent István királyig megmaradt, s ezen időpontig saját, Glád nemzetségebeli, a magyarokhoz hűbérnöki (vazall) viszonyban állott fejedelmi által, saját törvényei s intézményei szerint kormányoztatott: kitünik onnan, mert maga Béla király névtelen jegyzője sem állítja, hogy Glád fejedelem országától megfosztatott, s megöletett volna; de különben is ugyanazon író beszéli s ismeri el, az érintett fejezetben, s azon kívül Acta S. Gerhardi Episcopi Chanadiensis, Gróf Bathyán Imre erdélyi róm. kath. püspök által 1790 évben Károly fehérvárti kinyomatott könyvében, hogy a Maros melletti, Morisena (Marosvár) nevű később Csanádnak elnevezett várbán székelő, s Glád nemzetségéből származó Ohtum, a Körös folyótól az erdélyi határig, s egész Viddinig, s Szerényig (Zeren) terjesztette volt ki birtokát, s hatalmát, s több katonával rendelkezvén mint maga a király, elbizakodva ezekbe, erejével és hatalmával büszkélkedett, István király iránt legkisebb tisztelettel sem viseltetett, sőt az annak részére a Maroson, s Tiszán szállított sőt saját adófizetői (tributarios) és őrei (custodes) által sarcz alá vétette, s Morisena várában a görög császártól nyert engedély folytán görög szerzetesek részére kolostort építtetett, miután azonban Csanád nevű vezére által, kit súlyos bűn miatt megöletni akart, hűtlenül elhagyatott, és ez által titkai, s hadi ereje s állása István királynál elárultatott, a Csanád vezérlete alatt a Tiszán áltkelt magyar sereg által, véres, félnapig tartott kétségbeeset csata után legyőzetett, s megöletett: azon ország melly a Duna, Tisza s Maros folyók, s az erdélyi havasok által kerítettik körül, Magyarországra teljesen bekebelezetett.

Ezekből tehát kiderül az, hogy hibáznak azon írók, kik azt állítják, hogy, Glád fejedelem legyőzése után; annak országa, Magyarországra bekebelezetett, s a Maros és Temes közötti föld Kund magyar vezérről Kund kapitánysága (Capitaneatus Cund) nevet viselt, s az által, s annak fiai Cusid és Cupian s Zoltán

fejedelem alatt Bulcs vezér, mint katonai parancsnokok által kormányoztatott, kire állítólag Achtum következett, mert azon eszélytelenséget nem lehet fölteni a magukat elég ildomosoknak (Kluge) bebizonyított magyar fejedelmekről (duces) hogy ha egyszer saját vérü vezérek igazgatása alá adták az érintett tartományt, később Achtumra, a legyőzött néhai Glád fejedelem utódára — kitől méltán tarthattak volna miszerint őse birodalma függetlenségét visszavívni törekedend — bizandották a meghódított ország kormányzatát, s ez által maguk adták volna maguk ellen a fegyvert annak kezébe. De különben is maguk azon irók, kik azt állítják hogy Kund vezér s a többiek parancsnoksága alá rendeltetett Glád fejedelem országa, nem tudják, hogy mikor szűnt meg az, Kund kapitánysága nevét viselni.

De azon állítás valószínűséggel sem bir, nemcsak azért, mert Árpád a magyarok fővezére a vezérei által elfoglalt ország részeket azok kormányzatára bizta, kik azok elfoglalásában főtényezők voltak, Kund pedig nem, hanem Zoard, Kadocsa és Vojta hódították meg Glád fejedelem tartományait, s e szerint csak ezeknek valamelyike bízott volna meg Árpád részéről a meghódított ország főparancsnokságával, miután az általa, miként a történetekből kitűnik, követett szabály alóli kivételnek, a nevezett vezérek irányában semmi oka sem forgott fenn, — hanem azért is, mert az teljesen megfoghatlan volna, hogy miképp és miért engedték meg büntetlenül Ohtonnak, hogy a Béla király névtelen jegyzője által érintett hatalomra szert tegyen, s nagyobb hadsereget összeszeressen s tartson mint maga István király, s országa határait a Körös folyótól egész Viddinig stb. kiterjessze?

Ugyanezért több mint valószínű, hogy a magyar fejedelmek (duces) megtartva a Glád fejedelem által önkényt átadott Keve várát, s néhány stratégiai pontot, a később temesi bánságnak nevezett tartományt Glád fejedelem egész életében, halála után pedig annak utódai mint hűbérnökök birták egész Szent István király koráig, a midőn Ohtum a görög császárokba bizokodva attól országait függetlenné tevé, mig Csanád árulása folytán országával életét is elvesztette.

Hogy Ohtumnak megöletése után, a Magyarországba bekeblezett országrész, minő igazgatási formát nyert s miképp kormányozták azt ezen időszak után? teljes bizonyossággal állítani nem lehet.

Hihető sőt bizonyosnak vehető, hogy a Magyarországbán Sz. István király által létesített megye rendszer, ezen országrészre is kiterjesztetett, hogy már maga Sz. István király által

megyékre, nevezetesen, Torontál, Temes, Krassó, Csanád, Haram és Keve megyékre osztatott fel, minthogy ezeknek nevezetei, ré-
gibb oklevelekben, a pápai tizedlajstromokban és Zsigmond királynak 1432 évben készült hadi lajstromában fordulnak elő, 1209 évben pedig II-ik András magyar király a Cserna és Olt folyók közötti területből a szörényi bániságot állította fel. —

Torontál megyének a mohácsi vész előtti fekvését, terjedelmét, és hatarait Bárány Ágoston „Torontál megye Hajdana“ című 1845 évben Budán, a m. k. Egyetem betűivel nyomtatott művében Behamb. Jos. Ferd. Notit. Hung. antiquo modernae p. 188 segítségével, s más hitelt érdemlő adatok nyomán, következőleg adja elő az 50 és 51 lapokon:

„Becse vára- s városánál kezdve a határokat, innen a Becskerek alatt folyó Tisza szolgált határul egész addig, hol ez a Dunába ömlik. Itt a Tisza torkolatát tevén pontúl, e vármegyei határvonal Bókaig, a természeti helyzetet is figyelembe véve, úgy gyűrűzött a Temes mellett: hogy az említett torkolathoz nem messze esett mai turuntali pusztá, a csentai, perlasvárosi, farkasdi, orlováti, bótosi s neuzinai határok, a régi Torontálvármegye területét tevén, azon túl Kevevármegye törvényhatósága — a mai németbánsági végvidék, — kezdődött. És mivel a pápai tizedlajstromban, Bóka, Módos, Csávos, mint torontáli, ellenben Kanak mint a temesi főesperességi helyek, de továbbá egy 1322-ki oklevélben, Gyér is Temesvármegyébe soroztatva említettnek; bizonyos: mikint a torontáli mesgye, Bóka és Kanak közt, az Ó-Berzava mellett, a módosi s csávosi határokon túl, a surjáni s tógyéri rónáig, az Ó-Birda mellékeig kigyózott; hihető levén az is: hogy azon időtájban, a Temes, az említett falvakon majd innen, majd túl is kalandozhatott.

Csávostól Ittebe a kanyaruló pont. Ittebe mint torontáli hely a pápai lajstromban említettik. Így hát alkalmasint a közbe eső fényi s párdányi földek Torontál vármegyében léteztek. Ittebétől új pontokat lehet ismét állítani: Bobdát és Németet. Hiteles iktatási levelek után bizonyos: hogy e helyek Temesvármegyében feküdtek. De való az is: hogy Zsomboly, és ha jól látunk, Gyertyános is torontáli helyek voltak. Így hát Ittebétől Gyertyánosnak Zsombolynak fordúlt a határirány. Zsombolytól Mokrint állítjuk pontúl. Mivel pedig Oroszi a pápai lajstromban, Echehida (Kikinda) pedig valamint szinte Szöllös is igen jeles oklevelekben, a mai Mokrinnak helyén feküdt Zenthellel torontáli határokhoz tartoztak, azt eredményezzük: hogy Zsombolytól a vármegyei határ, a mai kisjécsai, komlósi s valkányi határig terjedt. Tudván

azonban: hogy a Maros egyik ágát régente az Aranka tevé; ez pedig a mai Mokrin alatt zuhogott, természetesen ezen arankai széles mocsárok mellett kelle a torontáli határnak Mokrintól Padéig elvonulni: a padei tért mint Maroson túlit ide nem számlálván. Ezen tul ismét a Tisza tevén Torontálvármegye mesgyéjét, a határgyűrű T. Becsénél folyt össze.

E pontok közé határozatatek hajdan Torontálvármegye törvényhatósága. A netalán beszegellett falvakat kiemelni: ama kornak olly sűrű ködében lehetlen. Mit a határokról mondánk, igen kevés kivétellel mind hiteles adatokon épült; s ha e vármegye egykori falvai nem hamvadnak össze, Torontálvármegye határpontjait szinte tökélylyel határozhatnók meg. A mik az érintett pontokon kívül esnek, azon tájak, Keve- Temes- Csanádvármegyéhez tartoztak. Ezekből azon eredvény folyik: miszerint, először e vármegye, ha kiveszük azon pár négyszeg mértföldnyi területet, melly most, a németbánsági végvidékben nyúlik el, s hol a többek közt, a torontáli vár is állott, régi térének teljesen birtokában van; s másodsor: hogy a hajdani Torontál, körül belől csak fél annyi leheté mint most. Záradéku helyén van itt érinteni: hogy az Arankától szinte a Begéig mocsárok; a Bege és Temes közt a Tisza mellett „becskereki tó“ név alatt mély ingoványok bűzhödtek.“

Temesmegye régibb területét, és határait pedig, ugyan az, „Temesvármegye Emléke“ czimű 1848 évben Nagy-Becsckereken Pleitz Pál betüivel nyomatott munkájában ugyan azon hangya szorgalmu szerző, a 79, 80, 81, 82 és 83 lapokon következőleg jelöli meg:

„Igen terjedékeny határa volt hajdan Temesvármegyének. A Marosfolyó szép vidékeitől, a Karasig nyúlt az. Rakonczátlan folyók hasgaták keresztül búja hantjait, áldással átokkal halmozva azokat ollykor. A Maros végsánczúl szolgált éjszokról kanyaruló martjaival; a Bege, Temes, Borza, — ma Berzava — rohanó árjaikkal, kószálták az alsóbb tájakat keresztül, s úgy látszik: a török uralma alatt a fukar haszonlesés-szülte hanyagság, tova terjedett mocsárokat alakított, s ezek közt az alibunári tó egy része lopódzkodék a temesvármegyei hajdani határokra. Az öskorban úgy nevezett Maxons campusnak egy része, melly néptelen sivatag pusztájiról, százados erdőlepte, s több ezer szarvas- s dámvadtól pezsgett vadonairól volt nevezetes, a hajdani Temesvármegye térein is elnyúlt; s homoktorlatok sem hiányzának kebelében, mint a féktelen csavargott folyamok káros kifolyásai. És az annyi küzdelem színhelyét, az annyi borús nap gyászemlékeül

Temesvár alatt *csatatér* — *Vadum Arenarum* — nevezettel látjuk földíróinknál kijelölve. Itt sötétlék s talán a *Vadum Arenarum* helyén gyásztére az *újlécsi* — vagy talán inkább *újlaki* — mezőnek, minek nevét a törökcsatázások, s a pórhad véres harcjai óvák meg az örök feledéstől.

E vármegye tércin, mellynek Maros s Temes közti része *Temesköznek* neveztetett, három vonalban kigyóztak át az úgy nevezett (római) *avarsánczok* is. Az egyik közel a Marostól, Baraczház-Mercydorfon keresztül Bogdaig nyúlik, s itt a Bege bal partjától dél felé húzódva, az alibunári s ilancsai mocsároktól megszakasztatik, s ezeken túl itt ott már alig észrevehetőleg szinte a Dunáig terjed. A másik vonal a Marostól Guttenbrunnon, Fibi-sen, Csernegyházon keresztül egész Temesvár alá vonúl, s Mehá-lát s a Józsefvárost itt ott keresztülfutva, Freydorfon át a Temes-hez ér, azontúl Liget-, Zsebely-, a dettai rónák-, Sz. György-, Omor- s Moraviczának tart, s az alibunári mocsár keleti oldalánál végződik. A harmadik vonal a Marosnál Neudorfhoz közel bevén kezdetét, Greifenthalon keresztül, Remeténél éri el a Begét, Medves és Dragsina közt a Temest. Innen a Birda s Berzava felé húzódva, Versecznél a kövér televényben elvesz; de tovább Gaitasolnál ismét fölelevenülve, ott végződik: hol a Karasfolyó a Dunába ömlik.

Ezek bizonyosak, de nem ilyen a határgyűrű melly magába foglalá Temesvármegye hajdani városait s falvait. Egész hihetőséggel lehet ugyan állítani: hogy Temesvármegye határai, első szerkezete óta, a mohácsi vérnapiig nem változtak; mert erre a tatárjárást kivéve, alig adhatott volna más körülmény okot; ezen ok pedig nem föltételezi ama teljes feledést, melly a 164. éves törökbitorlás zavarait követé; azonban Temesvár első ostroma óta, már szinte háromszáz év röppent el, s az őskor oklevelei e tekintetben nem mindenkor kielégítők. Ezek daczára, oklevelek, természeti fokvés, s a valószínűség nyomán indúlva, e vármegye hajdani területét, következő karikába foglalnók:

Hiteles adatok után Lippa Temesvármegyében feküdt. Ez lesz első határpontunk. Innen mindenütt a Marosfolyót mondjuk és pedig bizton e vármegye hajdani mesgyéjének egész Német-Szt.-Péterig, mert a part melletti legközelebb eső helységekről is bírunk oklevelekkel. Sz. Pétertől Varjas a határhalom. Igen régi oklevél Csanádba sorozza e helyet. De innen Kis- és Nagy-Tó-szeget — a mai Heufeld s Mastort — állítjuk föl határpontúl. A két Tószeg ugyan is, hiteles oklevél után, temesi téren állt. Varjastól azonban a két Tószegig bizonytalan a határmesgye. Mi

azonban a pakáci puszta és Bogárost is a régi temesi területre helyezzük, a valószínűség ösvényén. Heufeldtől indulva, és Zsombolyt — a régít — Torontálnak hagyva, a mocsárok mellett Péterdnél — ma Clary — mint régi temesi falunál állapodunk meg, s a kécsai csenei telkeket ismét a régi Temesvármegyéhez számítva, Bobdát tűzzük ki mesgyeül, mint a melly ismét, hiteles okmányok után, hajdan Temesvármegyében keblesült. Innen a mocsárok mellett nagy kanyarúlattal, elébb Ittebét hajdan is torontáli falut, majd Gyért jelöljük ki határvonalul, mint bizonyos régi, temesi helyet, úgy azonban: hogy Csenét, Dinnyást, Sz. Mártont, Gyülvészt, Rudnát a pápai tizedlajstromok szerint, sőt Gádót is a régi temesi földekre fektetjük; Csávós hiteles oklevelek után, már Torontálba soroztatván. Gyértől Kanak ötlük előnkbe, mint a pápai lajstrom szerint temesi helység. Innen azonban a hely természeti fektét véve vonalul, a temesi határokat az ilancsai mocsár éjszaki részére, mindenütt a Berzavacsatornához támasztjuk, a mai Partosig, s innen kigyózva Kis-Gájig; e két falu telkeiben, sőt a folyón túl mindenütt, Kevevármegye hajdani rónáját látván szemünk előtt. Kis-Gájtól csak valószínűség istápolhatja a történetbúvárt Verseczig, melly helyet Temesvármegyébe sorozza az oklevél. Így hát Kis-Gájtól, az alibunári mocsár keleti oldalán délnek kanyarodva, Verseczig vezetnök a határdombokat; de már itt a valószínűség is elenyészik. Úgy látszik: egy csúcsot képez itt Temesvármegye hajdani alakja, s innen heglánczolat zárta el Temest Krassótól; mesgyéji ez oldalról bizonytalanok; azonban Versecztől Semlak — régente Mező-Somlyó — Szkúlya, majd Iktár, Rékas, az oklevél után kijelölt temesi falvak levén, az itt ott beszögelt földtért, az őskor sötét fátyolai közt, bizton meg nem határozható, Lippánál kapcsolnók össze a határgyűrűt; hanem mivel csallatlan oklevelek s a magyartörvénykönyv után bizonyos: *hogy a hajdanokban Sagya, Monostor, Bosar, Supan és Morsina, Temesvármegyében keblezett, de onnan úgy látszik, egy időre elvont oláhkerületek levén, ezek a vármegye felső részeiben feküdtek, önkint következik: hogy e vármegye határvonala, Rékastól a Bege jobb partján fölfelé, szinte az erdélyi határokig nyúlt, s a Marost érve, ugyancsak Lippánál folyt össze. De ez csak a mohácsi vészig áll; mert bizonyos: hogy a török-uralom alatt, a Maros bal partján fekvő terület nagyobb s kisebb távolságban, Aradvármegye hatósága alá hajolt azért: mert ez időben Temesvármegye helyhatósági jogai, húzamosb időre áldozának le.*

Szép rónáji mellett, messzeható mocsárok is büzhödének a temesvármegyei területen. Magasztos szirtei között, illatos völ-

gyek, mosolygó ligetekkel tündérkedtek itt ott; és még is csak embervérre, az álgyúk zordon dörgéseire, s a nehéz idők változott ostromaira emlékezteti a jámbor elmélkedőt e vidék.“

Ha most, Keve megye területét a jelenlegi szerbbánsági végvidéki ezrednek; — Harammegye területét pedig a jelenlegi németbánsági ezrednek kiterjedését, és fekvését határokul vesszük, a minthogy — a Bárány Ágoston által Torontál- és Temesmegyék régi határai leírásában foglalt módozattal, a mennyiben ott Keve megye határául a Berzava folyó Partos és Kis-Gáj községek bezárólag vétettek s e szerint az azokon túl fekvő falvak is — melyek ma Torontálmegyébe kebelezték — hajdan Keve megyéhez tartoztak, — bátran vehetjük, — s Csanádmegye területét Torontál- és Temesmegyéknek a Maros közelében fekvő, s a Maroson túl, hajdan innen, fekvő falvak, egy részéből alakítjuk össze képzeletileg: hátra volna még Krassó megyének régi határait kifürkészni, mi azonban a legnagyobb nehézséget szüli, mert erre nézve biztos, vagy csak hozzá vetőleges adataink is hiányoznak. Ugyan ezért én Krassó megye nevezetét inkább eszményinek (idealisanak) mint sem tárgyilagossáknak (realisanak) vagyok hajlandó venni. Ugyan is V-ik László magyar királynak 1457 évben, keresztelő János ünnepén Bécsben kiadott kiváltságos levele (literae privilegiales) szerint, mellynek eredetije a gyula-jelenleg károly fejevári káptalani levéltárban, egy ettől Lugos város tanácsa által eszközölt hiteles átirat pedig a lugosi g. n. e. templom iratai között őriztetik,*) a lugosi, (karan,) sebesi, mehadiai, almási, *krasso-*

*) Mellynek eredeti szövege a következő:

„Nos Ladislaus Dei gratia Hungariae, Bohemiae, Dalmatiae, Croatiae Rex etc. — etc. — Memoriae etc. — Quod nos tum ad humilimae supplicationis instantiam Fidelium nostrorum Michaelis Dees dicti de Tomöschl et Stefani filii Sisman de Bezias, per eos in ipsorum ac caeterorum Universorum Nobilium et Kinéziorum, nec non aliorum Valachorum de Districtibus: Logos, Sebes, Mehadia, Almas, Krassoffi, Borzaffi, Komiaty et Illed, vocatis nominibus et in personis nostrae propterea porrectae Majestatis, tum vero consideratis fidelitatis, et fidelium servitiorum, meritis, eorundum universorum Nobilium et Kinéziorum, ac caeterorum Valacorum, *quibus iidem non solum Praedecessoribus nostris, Regibus Hungariae, sed et nobis se gratos reddiderunt, et acceptos, et praesertim eo respectu, quod ipsi in confiniis Regni nostri collocati, in custodia et tuitione vadorum Danubii contra crebros, incursus Turcorum, ut pote qui ipsum Regnum nostrum in illa parte vel de-*

vai, berzavai, komjáthi, és illadiai, keletről az erdély és oláhországi hegyek, éjszokról a Maros, nyugatról a Temes, és délről

praedare vel homines ejusdem Regni nostri sine discretionem sexus et aetatis impune abducere in servitum consueverunt, personas, resque et bona sua fortunae casibus submittere, damnaque et incommoda, ac vulnera dira suscipere non formidant Volentes eiusdem gratitudinis vicem rependere, omnia et singula eorundem Valachorum et Kineziorum Privilegia super quibuscunque eorum Libertatibus, Praerogativis et Juribus confecta, ac si praesentibus Litteris nostris de verbo ad verbum inserta essent, *sub illis tamen conditionibus, oneribus et servitutibus quibus eadem emanatae et Praedecessores nostros Reges Hungariae ipsis concessa sunt, auctoritate Regia pro eisdem Nobilibus Valachis et Kinezis, caeterisque Valachis praesentibus scilicet et futuris perpetuo valitura roboramus, et confirmamus*, eosque et unumquemque eorum sicuti maiorem sic et minorem in omnibus huiusmodi eorum libertatibus, praerogativis et juribus manutenere et conservare promittimus. Et Nihilominus *ut ipsi nobiles valachi et Kinézii firmata inter se unione, dicta servitia nostra et Regni nostri in tuendo vado Danubii eo melius continuare possint!* Decrevimus a modo in posterum in praefatis 8 Districtibus nullo unquam tempore alicui extraneo possessiones et villas donare, nisi illis qui bene meritis propter eorundem servitia videbuntur. Et quod huiusmodi 8 Districtus ab invicem non seperabimus, nec aliquam ex eis alicui donabimus, sed St. Regni nostri coronae sicuti praedecessores nostri Reges, sic et nos quoque simul vinctos tenebimus; Imo praefatum Districtum Komiathy, qui per quondam Seren: Princip: Dnum Rom: Imperatorem ac Hungariae Regem avum nostrum carissimum quondam Joani de Hunyad alias ejusdem Regni nostri Hungariae Gubernatori impignoratus ac per Incolas eiusdem Districtus ab eodem redemptus esse perhibetur, praefatis 7 Districtibus iterum annectimus, decernemus a modo deinceps sicuti aliquem alium ex ipsis Districtibus, ita et ipsum Districtum Komiathy de corpore illorum Districtum esse, atque uno eodem Privilegio cum illis gaudere, Praeterea annuimus eisdem Nobilibus Valachis et Kinesis, *et nullus eos iudicet praeter comitem eorum pro tempore constitutum, cujus iudicio consenti si non fuerint, ad Iudicem Curiae nostrae et dehinc in nostrae Majestatis personalem praesentiam possint et valeant causas eorum provocare. Volumus insuper quod Comites eorum vel Vice-Comites pro tempore existentes, in exigendis Byrsagiis et Iudiciorum gravaminibus Equum leporarium, arma et aves convictorum, vel con-*

az Al-Duna által határolt, 8 úgynevezett oláh kerületek, saját Főispányuk, (Grófjuk, Comes) kormányzata alatt az Al-Duna védelmével járó szolgálattételért a Törökök ellen, kitünő kiváltságokkal ruháztattak fel, illetőleg azok százados élvezetében megerősítették, s egy saját Municipiumot képeztek és pedig régebbről óta, mert az érintett kiváltságlevélben nyíltan érintetik s ígértetik, hogy az említett 8 kerületet, a nevezett király, egymástól soha sem választandja, vagy szakasztandja el; hanem *miként ősei* azok egyesületét fenntartandja.

Minthogy pedig az érintett kerületek, a komjáthi kerületnek — mely jelenleg Temes megyében fekszik — s a Sebesi, Mehadiai s Almási kerületeknek — melyek a román bánsági végvidéki ezredhez tartoznak ma — kivételével, a jelenlegi Krassó-megye alkat részci: bizonyos, vagy legalább valószínűséggel bir, miszerint az elébb említett 8 oláh kerület képezése régebbről Krassó-megyét, mely hogy névleg létezett, — *miként főnebb érintém* — Zsigmond királynak hadi lajstroma, s más okiratok tanúsítják, s az, Verbőczy István által is a Magyarországi megyék között elősoroltatik.

vincendorum auferre non praesumant, nec aliter pro exactione hujusmodi Byrsagiorum, nisi sumpto secum Judice nobilium eorundem Valachorum exire valeant modo aliguali. Postremo eosdem Nobiles Valachos instar virorum Nobilium Regni nostri. Item Kenezios eorundem Valachorum ex omni solutione tributii tam nostri quam aliorum quorum cumque exemptos esse volumus, et supportatos et quod nullus omnino hominum res et bona eorum et Jobbagionum (!) ipsorum in quibusvis locis arestare seu prohibere facere, aut eosdem dictos eorum Jobbagiones ad cujusvis instantiam judicare etc. — sed si aliquis quidquam actionis v. quaestionis contra eosdem Valachos Nobiles et Kenezios aut annotatos ipsorum Jobbagiones v. alter eorum haberent v. habere sperarent, his id, contra praefatos ipsorum nobilium Valachorum Jobbagiones in praesentibus eorundem nobilium, adversus autem eosdem Nobiles Valachos et Kenezios coram praefatis comitibus eorum, pro tempore existentibus prosequantur, qui se in redenda justitia tepidi fuerint, in presentia Judicis Curiae nostrae, et si ibi iterum justitia eis deerit, in presentiam nostrae Majestatis juridice prosequantur etc. — etc. — In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentis Litteras nostras secreto sigillo nostro quo ut Rex Hungariae utimur impendi, communitas duximus concedendas. Datum Viennae in festo d: beati Joannis Baptistae A. D. 1457.“

De továbbá: nemcsak lehetséges, sőt több mint valószínű azon körülmény is, hogy a Bárány Ágoston által Temesmegye hajdani terjedelme, s határainak, főnebb közlött leírása vége felé érintett 5 oláh kerület, u. m.: Sagya, Monostor, Bosar (Bozsúr), Suppan s Morsina (Marzsina), is az érintett 8 kerület, s illetőleg Krassó megye területéhez tartoztak századokon által, még azon esetben is, ha elfogadhatónak tűnnék fel annak állítólag csálhatlan oklevelekre, s a magyar törvénykönyvre alapított azon állítása, hogy azok hajdan Temesmegyébe kebelezve voltak, s e szerint annak határai egész Erdélyig terjedtek.

A nevezett történet buvárnak azon állítása azonban nem helyes.

Ugyan is a magyar törvénykönyv, nevezetesen II. Lajos királynak I-ső, 1518 évben kelt végzeményének 32-ik törvény cikke csak a Sagya, Monosztor és Morsinai vidékekről (districtus) állítja: hogy azok Temesmegyéhez tartoztak (alias ad Comitatum Temesiensem pertinentes) s csak ezekről történik azon rendelkezés, hogy miután azok azon időben sem Erdély, — sem Magyarországhoz nem tartoztak; (qui in praesens nec Transilvaniae nec Hungariae deserviunt) ismét Temesmegyéhez kapcsoltsanak vissza, *si testimonium evidens de eo produci poterit*, azaz ha azon tény, hogy Temesmegyéhez tartoztak valaha, bebizonyíthatni fogna, és pedig a nevezett vidékek bekebelezése Temesmegyébe azért rendeltetett el: „quia de medio in habitatorum eorundem Districtuum plurima damna et pericula Regnicolis inferuntur.“

E helyütt tehát a Bozsuri és Suppáni kerületekről érintés sincs téve, s az egész törvénykönyvben másutt nem említetik az 5 kerület.

Minthogy pedig a hivatkozott törvény szövege is csak azon esetre rendeli el a megnevezett három kerületnek Temesmegyébe leendő bekebelezését, ha arra nézve, hogy ahoz tartoztak valaha, kétségtelen bizonyíték fogna elő állíthatatni: világos hogy azon oklevelek, mellyeket Bárány Ágoston csálhatlanoknak állít, nem léteztek, vagy legalább azok kétségtelen bizonyítéknak nem vehetők, s e szerint az, hogy az érintett 3 kerület valaha Temesmegyéhez tartozott; begyőzve nincs, mert ezen esetben, nem vétetett volna fel a törvény szövegébe a főnebbi fültételes záradék.

De az ellen szóll, különösen azon kerületeknek természeti fekvése is, ugyan is Monostor, Bozsúr, Suppán és Marzsina, melyek mai nap Krassó megyébe kebelezve találhatnak, s a facseti járásban fekszenek, abba olly szorosán bekelve vannak, miszerint azoknak valaha, Temesmegyéhez lett tartozása természetelle-

nesnek tűnik fel. Az 5-ik, vagy is, a Sagya nevű kerületet illetőleg pedig, miután annak mai nap nem áll fenn emléke, bátran fel lehet tenni, hogy az, a többi 4 kerülettel együtt egy tömeget képezett. — S ezek szerint mint mondám, ha szinte állana is az, hogy az érintett 5 oláh kerület 1518 év előtt Temesmegyéhez tartozott, mi pedig nem áll, vagy legalább nem kétségtelen tény: még akkor is bátran lehet állítani hogy azok többé Temesmegyéhez vissza nem kapcsolattak, mert az 1518 évtől 1525-ig terjedő rövid, bizonytalan, sőt kétségbeesési időszak legkevesebé volt alkalmas arra, hogy azon Statust in Statu képezett, s daczos 5 oláh kerületnek Temesmegyébe bekebelezése foganatosíthatott volna, s miután azok szabadalmi hasonlók voltak, vagy legalább lehetek az említett 8 oláh kerületekéhez, s ezen kívül, azoknak lakói egy vallásuak és nemzetiségűek voltak: a természet, s természettan szabályai folytán biztosan lehet következtetni, hogy a homogen elemek egymáshoz szitván, azok egybeolvadtak, mire azokat a fenyegető veszély nagysága, közös érdekeik, és saját léteük ösztönözhatték, s ösztönözték. —

A mohácsi szerencsétlen csata után, a törökök tömérdek számmal, feltartóztathatlanul rohanván Magyarországra, miután a becsei, becskereki, illadiai, nagylaki, solymosi, fellaki, avacsi, galádi, besenyei, csályai, bodorlaki, egresi, zádorlaki, alsó-eperjesi, (Lippa és Fazset között létezett) horogszegi és más több bántási erősségeket rohammal foglalták el, 1552 évi július 30-án pedig a Losonczy István által ritka hősi elszántsággal huzamosb ideig, majdnem két hónapig védelmezett, utoljára azonban, hadi szerek, s élcelem hiánya, de legkivált a Diego Mendoza parancsnoksága alatt a várban volt spanyol őrség fellázadása, s árulása következtében, Achmed török vezérrel kötött, de ez által a legaljasabb módon megszegett egyezség (capitulatio) folytán, a Magyarország kulcsául tekinthetett, temesvári Vár, s egyidejűleg evvel, az Aldana spanyol vezér által dicstelenül puszkapor által légbe röpitett, s felgyújtott, azután pedig feladott, illetőleg pusztán hagyott lippai vár, — s ezekre következő, a csanádi, szentmiklósi, csakovári, verseczi, és más a Marostól a Tiszáig fekvő erődök is a török birtokába kerültek, s e szerint a Maros, Tisza, s Duna közötti föld, az Erdély határaihoz tapadó lugosi, karansebesi, mehadiai stb. vidékek kivételével, török Sandschak (basaság) lön; Keve (Kevy és Kovin) és Haram (Horom) megyék, valamint a Szörényi bántáság is*) létezni megszűntek, s azok többé soha sem elevenítettek föl.

*) Némelly írók, nevezetesen a közhaszan Esmeretek tárában

Hasonlóképp megszűntek volt a mohácsi ütközet, illetőleg az érintettem bánági várak, és erődöknek a törökök általi elfoglalása után Torontál és Temes, sőt névleg Krassómegeye is, mint-hogy a lugosi, karansebesi, mehadiai, almási és többi érintett oláh kerületek, melyek a törököktől megkíméltettek (Lásd Schwicker „Geschichte des Temeser Banats“ 170 és 174 lapokon) a török Szultán által mint egy önálló Bácság Petrovics Péter, Izabella erdélyi fejedelemnő Zapolya János király és erdélyi fejedelem örvegyének egyik főembere és vezére parancsnoksága alá állítottak, — kit Izabella is azon Bácság élvezetében megerősített, — s azon Bácság egész 1658 évig a török Zultánok adózóivá süllyedt erdélyi fejedelmek hatósága alá tartoztak, kik hol lugosi, hol karansebesi bánokat neveztek ki, s azon bánság vidékének s a lippai vidék nagy részének kormányzatát azokra bízták, s mint ilyenek magukat Palatics György lugosi bán 1594-ben s 1619—1624 évig Magnus (Mare, Nagy) Pál lugosi bánok mint rettenthetlen hősök tüntették ki.

Fabri Pál, Schwicker „Geschichte des Temeser Banats“ 101 lapon Palma Notit. P. 1. p. 61 stb. azon véleményben vannak, hogy a Szörényi Bácság, melyet II. András általi felállítására után, mint peres földet, Oláhország fejedelmei többször foglaltak el, s a magyar királyok azoktól ismét vissza foglaltak, még Mátyás király idejében foglaltatott el a törököktől, s hogy az, 1478 évben Kinisny Pál temesi főhadi parancsnokra ruházta a szörényibán címét, és méltóságát az avval járó határőri kittünö előjogokkal, de más részéről a legterheesebb kötelezettséggel egybekapcsolt tisztet is, és hogy a „temesi bánóság“ nevezet ezen időből eredne: azonban sem egyik, sem másik állítás nem áll.

Ugyan is Mátyás után is, II. Ulászló király II., 1495 évről, III., 1498 évről és IV., 1500 évről kelt végzeményeinek végén mint szörényi Bán, Gerlischie, és Gerlisthye Jakab, ugyanannak V., 1504 és VI., 1507 évekről kelt végzeményei végén mint Szörényi bánok, Bélai Barnabás, és Gerlischtyei Jakab egyszerre, (mivel az 1507-i 5-ik czik 3. §-a szerint a végvidéki várak, közöttök Szörény — Zeuren — is, két parancsnokot kaptak, hogy az egyik mindég honn maradhasson) az 1514 végzemény végén pedig Zápolya János, és Bélai Barnabas vannak mint Szörényi bánok elősorolva, s végre II. Lajos királynak VI. és VII. 1525 évről kelt végzeményeinek 30-aike által a Szörényi bánásgról, nevezetesen 12 nemes család javára történik intézkedés. Az tehát csak a mohácsi vész után szűnt meg teljesen.

Ezen korra vezethető tehát vissza a „Bánát,“ „Bánság“ nevezet eredete, habár annak a „temesi Bánság“ (Temeser Banat, Banatus Temesiensis) általánossá vált használata később vette kezdetét, midőn t. i. a Bánság a törököktől visszavétetett, és az, az osztrák kormány hadi igazgatása alá jutott.

A lugosi és néha karansebesi nevet viselt Bánság, mely egy századon keresztül a törököktől megkíméltetett, s meglehetősen önállósággal birt, miután a lugosi Bán Palatics György egy vitéz, és nagyra vágyó férfiú, Báthor Zsigmond erdélyi fejedelemmel a török iga lerázása végett szövetségbe lépett szerencsétlen sikerrel, mert 1597 évben seregeik megsemmisítettek: Barcsay Ákosnak Erdély fejedelmévé lett kinevezése alkalmával, az a között, és a budai basa között 1656 évben kötött szerződés 1-ső pontja értelmében, minden falvaival és lakosaival megszűnt továbbá is Erdélyországhoz tartozni s nehogy az fejét ujlag felemelhesse, s a törökök ellen feltámadhasson, közvetlenül török uralom alá helyeztetett.

Hogy pedig, az érintett 8, illetőleg 13 oláh kerület, melyek V. László király főnebb érintett szabadalma értelmében önálló sajátkormányzattal, s kitünő előjogokkal birtak, ezen előjogokat, nemcsak régiebb időkben, de az 1514 évben kitört pórlázadás után, s később a lugosi Bánságnak egy századon keresztüli létezése időszakában is háborítlanul, s minden megcsonkítás nélkül élvezték, kitünik a következőkből:

a) Az érintett 13 oláh kerület öszves népessége, kiváltságolt, és szabad levén: annak semmi érdeke vagy szüksége nem volt a Dózsa-féle pórlázadásban bekeveredni, s abban részt venni.

b) Nem is tesz érintést erről valamely hitelt érdemlő történetirő.

Ellenkezőleg:

c) az említettem 1518 évi végz. 32-ik tczikkelye azt bizonyítja, miszerint az ott érintett 5 oláh kerület, melyek a többi 8 kerülettel egyenlő jogokkal s kiváltságokkal birtak, a pórlázadás után is szabadoknak s kiváltságoltaknak ismertettek el a törvényhozás által, s nem szabadalmaiknak megsemmisítése, hanem csak azoknak Temesmegyébe leendő bekebelezése czéloztatott, holott ha azok a pórlázadásban részt vettek volna, az azon időben a paraszt nép ellen kimondhatlan gyűlölettel, s megvetéssel eltelt nemesség, azokon is bosszuját kitölteni, s azok szabadalmaikat megsemmisíteni el nem mulasztandotta.

d) II. Ferdinand királynak IV, 1635 évről kelt végz. 40-ik, és I. Leopold királynak I. 1659 évről kelt végz. 90-ik és ugyan-

annak 1681 évi III. végz. 64-ik §-a, mellyek azt rendelik hogy „Privilegia et Statuta Valachorum in praedictum Regni, et Sacrae Coronae confirmata, cassantur“ nem az érintett, oláh kerületek kiváltságaira vonatkoznak, mint ezt Mocsnyi András és Babes Vinceze az általuk 1860 évben Bécsben közzétett „Die Sprachen- und Nationalitätenfrage in Oesterreich“ czimű röpirat 41 lapján megfontolatlanul állítják, s azok nyomán az 1861 évi országgyűlésen június 1-én tartott beszédemben én is, tévutra vezetettvén állítám: (Lásd e munka 93 lapját) hanem a Mohácsi szerencsétlen csata után III. Ferdinand királynak III., 1649 évről kelt végz. 31-ik törvéncikkelye szerint a horvátországi és slavoniai határvidékeken (in Sclavonicis et Croaticis confiniis) letelepedett, Ó-Szék községbeli oláhokra értendő, kik I. Leopold királynak I, 1659 évi végz. 92 czikke szerint, a horvátországi üresen hagyott, körös megyebeli Czunnovicz községtől egy mérföldnyi távolságban laktak, — mit az érintett törvéncikkek szövegén kívül, az azokkal összefüggésben levő 1659 évi 89, 91, és 1715 évi 113 czikkeket is kétségen kívül helyeznek.

e) Izabella, Zápolya János király és erdélyi fejedlem özvegyének, Gyulafejérvárt 1551 évi Krisztus urunk menybe menetele napján, kelt kiváltságlevele*) melly következőleg hangzik,

*) „Isabella Dei Gratia Regina Hungariae etc. etc. — memoriae etc. etc. — quod nos cum ad suplicationem certorum fidelium nostrorum, nostrae propterea Majestati, tum vero attentis et consideratis fide et fidelitate, fidelibusque servitiis fidelium nostrorum Egregiorum Nobilium Valachorum ac totius Universitatis oppidi nostri Lugos, quae ipsi sacrae imprimis Regni nostri Hungariae Coronae, deinde vero seren: Maj: Regiae, ac nobis filioque nostro Illustrissimo pro locorum et temporum varietate constanter exhibuerunt, et in posterum exhibere et impendere contendunt. Eisdem igitur, ipsorumque Haeredibus et posteritatibus universis haec armorum Insignia, videlicet „Lupum medium Coronae insidentem“, quae in principio seu Capita praesentium litterarum nostrarum, suis appropriatis coloribus arte pictoria depicta sunt, animo deliberato et ex Specialis gratiae nostrae plenitudine concedimus — ut ipsi, dictique universi haeredes et posteritates ipsorum armorum insignia more aliorum armis utentium a modo in posterum ubique in Praeliis, hastitudiis, Torneamentis, Duellis, ac aliis omnibus exercitiis nobilitaribus et Militaribus, nec non Sigillis, velis, cortinis, annulis et domibus in quarumlibet rerum et expeditionum generibus gestare, omnibusque et singulis gratiis, honoribus et li-

mellyet Báthory Gábor erdélyi fejedelem 1609 évi ápril 3-án, és II. Rákoczy György szinte erdélyi fejedelem 1654 évben, midőn még birtokában volt a fejedelmi hatalomnak, megerősítettek, nem csak Lugos városa nemeseinek, de az öszves lakosoknak hű szolgálataikért egy koronán ülő farkast tüntető nemesi czimert ajánlódézott.

f) Azt fel sem lehet tenni, hogy az erdélyi fejedelmek mulékony hatalmuk bizonytalansága érzetében egy századokon által harcshoz szokott, és abban megedzett népet kiváltságaitól megfosztani s azt ellenségévé tenni akarhatták volna; sőt annyi eszélyt fel lehet és kell tenni azokról, hogy azokat saját hatalmuk megerősítésére használták fel, a minthogy a történet, s az érintett kiváltságok arról tesznek tanúságot.

1658 évtől kezdve, mint a midőn a lugosi és karansebesi Bánság török kormányzat alá jutott közvetlenül, 1699 évig azaz a karloviczi békekötésig, tehát 41 éven által uralta a lugosi és karansebesi Bánság a törököt, s ez, Palatics bán ellene lett támadása miatt, magát azon vidék lakosságán bosszulta meg, a fölkelés legyőzésére behívott megszámlálhatlan tatár-csordák által tüzvel vassal pusztitván azon vidéket, s a hegyek és erdőkbe el nem rejtözött lakosok nagy részét kegyelem nélkül gyilkolván és gyilkoltatván, vagy rablánczra verve elhurczoltatván török és tatárországba.

A karloviczi béke után, a békepontok egyike értelmében Leopold császár és magyar király a lugosi és karansebesi várak, és vidékek (districtus) és néhány a temesi Bánság éjszaki, s nyugoti részeiben fekvő erődített helyeknek jutott birtokába, mit azonban a törökök nem szivelhettek, s különösen a Bánság keleti részén fekvő erődöket követelék vissza, minthogy azokra többi birtokuk bizonyysága tekintetéből mulhatlan szükségük volt, utoljára azonban ezen egyenetlenség, és elégedetlenség ollyképpen csillapittattott le: hogy a török kézben maradt temesvári, s osztrák

bertatibus, quibus subditi Regni nostri simili conditionis armis utentium quomodolibet consuetudine vel de jure utuntur et gaudent, frui et gaudere possint atque valeant, ut in ipsis ac Haeredibus ac posteritatibus ipsorum praedictis nostri nominis memoria et gratia maneat perenniter. In cujus rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes Litteras nostras sigillo nostro quo ut Regina Hungariae utimur, munitos eisdem duximus concedentes. Datae in Civitate nostra Alba Julia in Festo Ascensionis Dni Ci ejusdem 1551. —

kézre kerület aradi várakon kívül, a többi erődök, u. m. a becssei, becskereki, csanádi, kanizsai, lippai, *lugosi és karansebesi* földig romboltassanak le.

A cs. osztrák hadsereg szállván meg e szerint a lugosi és karansebesi bántágot, az, minden erejéből arra törekedett, hogy addig is míg az egész tartomány birtokába juthatna, sőt ezen czélnak előmozdítása tekintetéből a már birtokába szerzettet, magának biztosítsa.

E végből, — egyelőre különben sem lehetvén szó az akkori háborús s bizonytalan tartamu körülmények között másról, mint a meg szerzettnak szigoruan hadi lábbon és alapon leendő szervezéséről — rendelé el I. Leopold császár, és király a Száva, Tisza és Maros magyarországi partján és mentében, a horvát határ örvidek mintájára egy katonai telepekből álló csatárláncznak alakítását, melly a karloviczi békekötés alapján osztrák kézre került lugosi és karansebesi Bántág, s a tartomány nyugoti részén Torontálban elterülő helységekkel együtt a cs. kir. bécsi udvari hadi tanács igazgatása alá helyeztetett.

Az 1716 évi october 13-án Eugen herceg osztrák császári hadvezér között és Musztafa török basa, s temesvári várparancsnok között kötött egyezés mellett feladás (capitulatio) utján, a temesvári várnak osztrák részről történt birtokba vétele, — s különösen az 1718 évben, III. Károly császár és király s a fényes (akkor nagyon elhomályosodott) porta között Paszaroviczon kötött béke következtében az egész Duna, Tisza, Maros és Erdélyi hegyek közötti térség osztrák kézre kerülvén, s annak megtarthatása, s megtartása tekintetében a lángszellemű hadvezér, s hős katoná, a „nemes lovag“ Savoyai Eugen herceg a szükséges katonai rendelkezéseket meg tevén: azon kérdés megoldása fordult elő, hogy a törököktől visszahódított országrész, visszacsatoltassék-e Magyarországhoz, mellyhez négyszász éven által tartozott, vagy pedig attól elkülönítve, mint önálló tartomány sajátságos és a viszonyoknak megfelelő alaku igazgatással látassék el?

A magyarországyülés ugyan is, még 1715 évben 92-ik törv. cikkelye által VI. Károly római-németbirodalmi császár s magyar királytól (III.) a többi között a torontáli és szőrényi megyéknek mint a magyar szent koronához tartozóknak, ahhoz, mind politikai, mind törvénykezési tekintetben leendő visszakapcsolását, illetőleg bekebelezését, (Reincorporationem) kérelmezte, s a nevezett császár és király, az ország karainak, s Rendeinek eme kérelmét, a szent korona régi jogán alapúltnak (antiquo sacrae coronae juri innixam)

ismerte el; azonban tekintettel a politikai állapotnak a katonaitól leendő elkülönítéséből eredő különböző voltára, valamint az azon törvénczikkben érintett megyék határainak bizonytalan értelmezésére (Definitionem) és elkülönítésük nehézségeire, egy, azon tárgyban nevezendő küldöttség által eszközendő szemle és jelentése betérjésztéseig olyképpen ígérkezett rendelkezni, „ut publicae utilitati et Servitio Suo nihil deesse possit.“

Más részről a cs. birodalmi központi kormány sem volt közönyös azon elfoglalt szép országrész iránt, sőt messzeterjedő terveket ápolott annak elfoglalása, a magyar korona alól leendő elvonása, s külön tartományképpen leendő kormányzata tekintetében, leginkább németajku, s a császári kormány iránt ragaszkodásukat bebizonyított szerb telepítvényesekkel akarván azt osztrák gyarmattá alakítani, s azt fegyver-jog (jure armorum) alapján a birodalom nem magyar tartományai növedékének tekintvén, a többi örökös tartományok mintájára, német nyelvű s alaku tartománnyá áltidomítani, s e szerint nemcsak a birodalom déli határait biztosítani a török ellen, hanem általa, a magyar s erdélyi olygarchaknak könnyen zendülésre hajló heve ellen is egy katonailag szervezet s erődített eleven bástyát fölláltítani, s ez által annak birtokát a birodalom, s felséges habsburgi dynastia részére biztosítani.

Ugyanezért a cs. udvari főhadit tanácsnak sikerült Károly császárt és királyt, a törökök részéről fenyegető folytonos veszélyre utalás mellett arra bírni, miszerint, a Paszaroviczi béke által a törököktől teljesen megtisztított országrész, ne kebeleztessék vissza Magyarországra, hanem az, önállóan, és pedig egyelőre katonai parancsnokság által kormányoztassék. Minek folytán a hős Savoyai Eugen herczeg, mint a cs. udvari főhadit tanács elnöke, a császár és király engedélye, s felhatalmazása fonalán, a törököktől elfoglalt tartománynak katonai kormányzatát, s annak szervezetét, egy szinte lánglelkű államférfiu s szervezői ritka tulajdonokkal felruházott rettenthetlen hadvezérre, a bánságiak előtt halhatlan emlékű gróf Mercy Kladiusra biztta.

Magyarország, s az egész ausztriai birodalom eme dúsgazdag gabona tárházának ekkor szerfelett elszomorító volt a képe.

A töröknek majdnem 200 éven keresztül bárbar gazdálkodása, a tatársordák pusztításai, s az ezen időszakot megelőzőtt fél századon által változó szerencsével folytatott háborúk folytán a régebben virágzott falvak, egyházak, kolostorok, büszke várakok, és erődök romokban heverték, a lakosság a tartomány síkságán szerfelett gyér számu, a keleti rész népessége pedig elrémülve a szakadatlan sarczolások, s állati kegyetlenségektől, azon

tartomány hegyeibe; s az akkor közvetlenül Temesvárig elterülő erdők rengetegeibe vonta volt meg magát.

Egy illy elhagyatott, és szomorúan puszta országrész szervezése, a puszta helyeknek virágzó gyarmatokká leendő áltvárszolása oriási munkája, egy oriás szellem feladata volt.

S ezen százszorosan nehéz feladatot, Gróf Mercy Klaudius a temesi Bánság fő hadi parancsnoka 1720 évben, kezdvén meg munkáját 13 évi rövid időszak alatt, a legsúlyosabb körülmények között, dicsően oldotta meg.

Ugyan is legelőbb a harczok következtében jobbára a hegyek, és erdőségekbe elbújt ős lakosságot hívá vissza elhagyott telkeihez, s a gondjára bizott tartományt, Temesi Bánság (Temescher Banat) nevezettel látá el, annak beligazgatását egy tartományi igazgatóság (Landes-Administration) nevezetet viselő, katonai-kincstári jellegű, s mint illyen a bécsi cs. udv. főhadi tanácstól, s bécsi cs. udv. főkamarától függő, kormányzásokra bizván, melly több, részint valóságos katonai szolgálatban álló, részint más katonai s kincstári hivatalnokok közül választott, illetőleg kinevezett tanácsosokból, a szükséges segéd személyzettel állott, s annak elnöke a tartomány főhadi parancsnoka (landeskommandirende General), s a temesvári Várparancsnok első katonai tanácsosa volt, magát a tartományt pedig 12 vidékre (Districte) u. m. a temesvári, csanádi-szentmiklósi, csakovai, becskereki, pancsovai, verseczi, ujpálankai, lippai, lugosi, facseti, karansebesi, és orsova-mehediaalmási vidékekre osztotta fel.

Minden vidék (Districtus) élén egy főnök (Praefectus, nem pedig Verwalter) állott, egy al praefectussal, s a szükséges irodai, és kezelési személyzettel. Elejénte a nép nyelvét értő művelt egyének hja miatt egy belföldi szerb, vagy román főnök két három vidék igazgatásával is bizatott meg; mit tanusít a lugosi kisebb g. n. e. roskadozó templom tornyának homlokzatán olvasható általam onnan leírt következő latin felirat is: *Aedificata haec Ecclesia per me Joannem Ratz de Mehedia, supremum Praefectum inelytorum districtuum Lugos, Caransebes et Lippa A. D. 1726. Diee 19. Juny.*

Minden faluban volt egy bíró (Kinez) s több falvagnak egy főbírája (Oberkneze) s e szerint az alsóbb igazgatás a kiváltságos állás alatti s hihetőleg ős régi maradt.

A praefectusok, s illetőleg oberkinezek, és kinézek hatás körébe tartozván, a hadi dolgok kezelését kivéve, minden állományi, gazdasági, s törvénykezési tárgy, mellyek tekintetében is a temesvári főhadi parancsnokságnak voltak alávetve.

Hogy a helységek bírái (kinézei) és a kerületek főbírái (ober-

knezei) az illető nép kebeléből levén választva vagy jobban mondva kiválogatva, (mert alig hihető hogy a hadi kormányzat alatt választás divatozott volna,) magasabb műveltség hiányával voltak, s azok közül ritka volt a ki írni és olvasni tudott volna, s ennek folytán számadásaikat *Rováson* (Kerbholz) vezették: az igaz. Egyszerű természetűek voltak azok, s századokon által a szünteleni harcok, és pusztítások rettegéseinek levén kitéve, nem járhattak a híres külföldi Universitásokba, vagy a birodalmi tanintézetekbe hogy magukat kiképezhessék; de bármily egyszerű volt azok kezelése, megfelelt a célznak, s az akkori idők igényeinek, s tekintve annak egyszerűségét, és szerfeletti olcsóságát, talán jobban és célszerűbben, mint a temérdek irkafirkával járó bureaucratikus complicat szerkezet, melly nálunk is 10 évig miriad papirosíveket pusztított el.

A kinézek kiváltsága s kiténtetése abban állott, hogy házuknál tartották a botot, a lánczot, és hegedűt mint a hatalom primitiv jelképeit, házuk előtt állott a kaloda, s a kisebb kihágásokat megbüntették, s kisebb polgári ügyekben bíraskodtak, ezeken kívül hivataloskodásuk időtartama alatt mentek voltak a katona tartás terhéől, és az adózástól.

Az oberknezeknek pedig 120 f. évi fizetésük volt, melly az akkori pénzzükében, és pénzügyi viszonyok között felértt egy mostani szolgabíró fizetésével.

A temesi Bánságnak illyképpen politikai szervezete megalapítása után Gróf Mercy minden gondját, és fáradságát arra fordította, hogy a temesi Bánság sík vidékeit, a német birodalomból, s ausztriai örökös tartományokból ide édesgetett, s anyagilag is segélyezett gyarmatosokkal népesítse meg, az elhanyagolt földművelésnek új lendületet adjon, s az ipart és rendszeres kereskedést e tájon meghonosítsa, egyik legfőbb törekvése, és ügyekezete levén, az ezernyi holdföldeken elterülő, s a levegőt bűzhődtt dögleletes kigőzölgéseikkel eltöltő, különösen a jövővény gyarmatosok egészségére pusztítólag ható mocsárok kiszáritása is.

S valóban eme megfeszített törekvése eredménydúsan kezdett sikerülni, mert a régi helységek újból fölélesztettek, s benépesítettek, s az egész tartomány képe gyors felvirágkozás jeleit hordá magán, s ez irányban működtek következetesen Gróf Mercy Claudius bánsági főhadi parancsnoknak 1733 évben a Bánságból végképpen eltávozása után annak utódai B. Engelshofen, Gróf Neiperg, Báró Suchow, temesi Bánsági főhadi parancsnokok is, s habár azok Mercy geniével nem bírtak, de az általa kezdeményezettöket, vagy tervezetteket létesítették.

A gróf Mercy által Károly császár és magyar király legmagasabb rendelete fonalán a Temesi Bánságban létesített kormányzati rendszer, melyet, — jölehet az sem az alkotmányban nem alapült, sem pedig a Bánság ős lakói az érintett 13 oláh kerületbeli román nép részére a magyar királyok által engedélyezett kiváltságokat és csak a 40 évi közvetlen török uralom, s az arra következő 1699 évtől 1720-ig terjedett osztrák provisorisimum időszakában, tehát mint egy 72 évig hatályon kívül helyezett kiváltságolt állapotot nem vette figyelembe, s kiindulási pontúl — az akkori háborús viszonyok, a visszaszerzett keresztény tartomány megtarthatásának indokolt vágya, s annak a súlyos veszteségein elkeseredett s feldühödt pogány hitü ellenség megkisértett visszafoglalási törekvései ellenébeni védelmezés szükségessége, melyre nézve az egyedüli lehetőség csak katonai kormányzatban feküdt, ez nyujthatván az egyedüli kellő biztosítékot, de legkivált a Mercy által előidézett fényes siker, s a nevezett tartománynak sebes fölvirulása nemcsak menthetőnek tüntetik elő, de tekintve azon körülményt, hogy a ragyogó eredvény csak egy olly lángszellemü egyénnek egyöntetü intézkedései s tettei által volt olly rövid idő alatt előállítható, s hogy a temesi Bánság ha vissza foglalása után azonnal Magyarországba kebeleztetett s megyékre felosztatott volna, az igazgatás szerte ágazása mellett, olly óriási előmenetelt semmiképp sem teendhetett, sőt az anya országban divatozott sanyarú, földhöz ragasztó jobbágyság itteni behozatala a netalán ide kívánkozó telepítvényeseket vissza riasztandotta, a bennszüllötteket pedig az új uralkodás iránt elkeserítendette; államtani szempontból teljesen igazolható- s igazoltnak veendő, 1750 év végével tehát 30 éves fenn állása után megszüntettetett, illetőleg lényegesen áldomittatott.

Ugyan is boldogült emléktü Maria Therezia császárnő s magyar király legfelsőbb megbizása folytán, a temesi Bánságnak minden oldalról tanulmányozása, s annak gazdászati, s politikai igazgatására, s a lakosok vágyai és szükségei felderítésére vonatkozó javaslattétellel megbizott Báró Kämpf jelentése következőben nem látván még megérkezettnek azon időt, hogy Magyarország Karai és Rendeinek, az 1723 évi 20-ik; az 1729 évi 7-ik az 1741 évi 18-ik és 1751 évi 24-ik törvénycikkelyekben, a törököktől vissza foglalt részeknek Magyarországhoz leendő visszakapcsolása tárgyában kifejezett hő ohajtásaikra vonatkozólag adott kegyelmes ígéreteit valósíthassa; sőt a temesi Bánságban ennek a törököktől visszavétele után tett intézkedéseknek sikeresítése, s különösen a nagy mértékben oszkozólni czélzott gyarmatosítás

eredmény biztos előidézése szempontjából, a Gróf Mercy által életbeléptetett katonai kormányzati rendszert sem találván a megváltozott, vagy legalább nagy részt módosult körülmények között, elégségesnek, és célravezetőnek: nevezett fölséges uralkodónő, a trónja megmentése s fentartása körül kétségen kívül legnagyobb érdemmel bíró magyar nemzet iránti minden előszeretete mellett sem kapcsolható vissza még egy bizonyos tartamu ideig a temesi Bánságot Magyarországhoz, mit különben is sem a bennszülött lakosok, sem pedig a telepítvényesek nem óhajtottak, s nem óhajthattak akkoron, midőn mint érintém az anyaországban a jobbágy rabszolgai állapotban sínylett, holott a bánsági lakosok nevezetes kedvezményekben részesítettek, s anyagilag meglehetősen, sőt a magyarországi jobbágyokhoz képest hasonlíthatlanul nagyobb szabadságot élveztek; hanem állam tanácsa meghallgatása után 1751 évben elhatározá, a temesi Bánságnak addigi igazgatása módjának megváltoztatását, s az addigi katonai kormányzatnak, kincstári (kameralische, civile, provinciale) igazgatássá leendő áttidomítását.

Ezen logfelsőbb elhatározás folytán a Gróf Mercy által alkotott vidékek (Districte) közül csak azok maradtak továbbá is katonai igazgatás alatt, mellyekben nagyobb sereg csapatok léteztek állandóan, melly katonai uralom alatt maradt területhez tartoztak a Duna folyam mentében egész oláhországig nyúló pancsovai, új-palankai, mehadiai vidékek, s a karansebesinek mintegy 20 helységből álló része, valamint a beeskereki vidéknek a Tisza szomszédságában elterülő néhány falva, s ezen katonai területből alakítottat azután az 1741 évi 18-ik czikkely 5-ik §-a rendelkezése alapján is, a bánsági határőri végvidék, az 1764 és 1768 évek közötti időszakban, s a polgári területtől teljesen külön választatván: 1770 évben három, u. m. oláh (walachisch, ma, romanisch) illir (illirisch, ma szerb) és német (deutsch), telepítvényi ezredekre (Ansiedlungs-Regimenter) osztatott fel, s közvetlenül a cs. udv. főhadai tanácsnak rendeltetett alá.

A többi vidékek pedig egy országos kincstári „*k. k. Landes-Administration*“ nevezetű hatóság alá rendeltettek, melly hatóság egy elnökből (Praesident) és 6 tanácsosból a szükséges segéd személyzettel állott, annak alkotórészét képezvén a királyi pénztári (k. Cassa) Bank, erdőszeti (Forst) és építészeti (Bau) hivatalok, személyzeteikkel együtt.

Ugyancsak attól függöttek, a vidékek s az azok élére állított kincstári tisztartók (Verwalter) az alszemélyzettel, a királyi pénztárnokok, a gabona, és széna tizedek, vámok, és határvámok beszedői (Einnehmer) s ez utóbbiak még azon esetben is ha a

katonai területen voltak elhelyezve. Végre a pancsovai, kubini, új-palankai és az Orsova-melletti schupaneki vesztegzár intézetek, s hivatalnokaik.

A jogügyekre nézve Temesvártt egy tartományi törvényszék (Landesgericht) — és a g. n. e. hitüek egyházi s iskolai ügyeivel, egy, Báró Bartenstein elnöklete alatt Temesvárt alakított „Hof-deputazion in Banaticis et Illiricis“ bizottmány foglalkozván.

A tartományi igazgatóság végre, a cs. k. bécsi udvari főkamarának, mint közvetlen főbb hatóságnak volt alárendelve.

Az illy módon általakított igazgatási rendszer, a temesi Bánságnak polgári (civile, provinciale) részében 1751-ik évtől 1775-ig évig állott fenn, s a közigazgatási, törvénykezési, gazdasági, és adóbeli ügyeken kívül legkiválóbb figyelmet a tartomány népesítésére, s az új gyarmatosok anyagi jóléte megalapítására fordított, melly czélnak biztosabb s lehető legrövidebb idő alatt leendő elérhetése tekintetéből, a nevezett császárnőnek, s királynak 1766 évi Julius 22-én kelt legfelsőbb határozatával Bécsben létesített Gyarmatosítási Bizottmány (Colonial-Commission) volt a magyarországi, s különösen temesi Bánsági gyarmatosítás vezetésével megbízva, s a temesi Bánsági tartományi igazgatóság ettől nyere a kellő utasításokat, valamint az egész német birodalomból ide toborzott telepítvényeseket, kik nemcsak uti költséggel, hanem az 1763 évi Febr. 17-ki patens értelmében, minden család kész házzal, földdel, a szükséges igás marhákkal, takarmánnyal s gabonával egy egész évre, és szánto vető eszközökkel, vagy pedig ezek beszerzésére kész pénzzel látattak el, mellyet 3 éven által kisebb részletekben fizettek vissza, s ezeken kívül 6 évi adómentességet élveztek.

Hogy illy előnyök, s más kedvezmények, különösen a testi büntetéstől fölmentés mellett, de nevezetesen azon körülmény következtében, hogy négy kincstári főbb hivatalnok a több, régebben fennállott, s még el nem pusztult helységek nagyításával, s terjedelmük bővítésével, valamint több egészen újból épített helységek fölállításával voltak meg bizva, s ezek a bennszülöttek által építették a lakó házakat, melyekbe a gyarmatosoknak csak beköltözniök kellett; nem csoda hogy az 1765 évtől 1772 évig egészen újból épített 31, és nevezetesen bővített, s kijavított 27 helységbe 25 ezernél több legnagyobb részt német, azután francia, olasz, sőt spanyol gyarmatos telepedett le a temesi Bánságban, s még több vala ide betódulandó de 1770 évben tekintettel a Bánságba indított telepítvényesek uti s egyéb költségeik fedezésére évenként fordított 200,000 ftvi szerfelett nagy kiadásból az államra nehe-

zedő súlyos, és alig elviselhető teherre Sartory burgauai kasznár, ki a német birodalombeli gyarmatosok toborzására volt felhatalmazva, oda utasított: hogy lassan, s óvatosan járjon el a toborzásban, minthogy a gyarmatosok elég bőven lepték el a Bánságot.

Ennyi költségek, s olly nagy gondosság mellett, melyet a cs. kormány a beédesgetett idegen lakókra fordított, nem feledkezett meg az, a bennszülöttek anyagi jólétének megalapításáról sem, s ha bár az, mit e tekintetben tett, csak árnyékát képezi az elébbinek — mert például a bennszülöttek a testi büntetés alól elvonva nem voltak — nem lehet tagadni, hogy a bennszülöttek is hasonlíthatlanul kedvezőbb anyagi állást élveztek, mint magyar s erdély országi sorsosaik. Ugyan is az 1767 évi Május 13-án kelt legfelsőbb leirattal felhatalmaztatott a temesvári igazgatóság miszerint a belföldi telepítvényeseknek (nationale Ansiedler) is osztassanak ki fél, s negyed telkek, mint az a *német* gyarmatosokkal történt, s ennek folytán a bennszülöttek elegendő földek használatába jutottak, mellyektől ugyan kézi és ígás napszámokat voltak kötelesek teljesíteni, s a katona szállítások, s egyéb mérsékelt adózások terheit viselni; azoban ezek a temesi Bánságban, hol, a törököktől visszafoglalás után egyéb birtokos a kincstárnál nem létezett, ez pedig mindég a legenyhébb és legkegyesebb földesuraság volt, a számtalan földesuraknak martalékul vetett magyar és erdély országi jobbágyokéhoz képest olly csekélyek, s ennek folytán állapotuk olly türhető volt, miszerint az az előtt legnagyobb részben szabad és kiváltságolt oláh lakosok sem érezték égető hiányát és szükségét élébbi szabadalmas állásuknak, s legfölebb az idegen gyarmatosok túl kegyelése s az azok javára teljesített robotolások bosszanták őket, mit eléggé bizonyít azon körülmény hogy az 1738 évben a császár és török zultán között kitört háboru alkalmával, az addig a Bánságban megtelepedett, s a háború alatt innen el nem szökött német gyarmatosokat részint tüzzel vassal pusztították el, részint a törököknek rabszolgául eladták.

De a cs. osztrák kormány a karloviczi békekötés után fölállított érintetem határ örlánczolatbeli s a később szervezett bánsági végvidékekbeli, valamint a temesvári Bánságnak, a töröktől elfoglalása után alakított vidékekbeli román, magyar, szerb és német lakosok *szellemi* élete előmodításáról sem feledkezett meg, már 1703 évben hagyván meg: miképpen minden helységben egy teher, és adómentes telek szakasztassék ki, egy a *német* nyelvben jártas iskola mester részére. Minthogy azonban ezen parancs az akkori háborús és bizonytalan idők zavarában feledékenységre

ment, az 1764 évi Julius 24-én kelt császári resolutio által fölelevenítettett, s körülményesebben körülíratott, s meghatározottatott az e tekintetbeni teendő, mi egyébiránt elejénte legkivált a határörvidékiekre szökött mit a hivatkozott rendeletnek következő szavai bizonyítanak: „In jedem Dorf, oder wenigstens bei jeder Kompagnie soll ein Schulmeister von der *deutschen Nation* zur Beszerung dieses noch rohen Graniz-Volkes,“ stb. Később két évvel az az 1766 évi Junius 22-én azonban az érintett parancs a temesi bánsági Igazgatóságnak is megküldetett, meghagyatván, miszerint minden, egyházzal bíró falu iskolával s tanítóval láttassék el.

Ezen különben üdvös intézkedésnek azonban valamint a *német* tanítók alkalmazása iránti rendeletnek sem lett meg az óhajtott eredménye, és pedig sem a 18-ik század elején, sem közepén, a miért is a cs. k. udv. főhaditanács 1773 évben a temesvári főhadi parancsnoksághoz (General-Commando) intézett leiratában megrovandónak találta, a 3 *német* elemi tanodának a 24 *illir* ellenéheni aránytalanságát, pedig ennek oka leginkább abban rejlett, hogy *német* iskolamesterekre a temesi Bánságnak sem polgári kincstári, sem katonai kormányzat alatti részében nem lehetett szert tenni, s a mennyiben találkoztak ilyenek, sikerrel nem működhettek, mert a bennszülöttek nyelvét nem értették, de különben is az alapeszme, melyből a cs. kormány a bánságbeli elemi oktatás eszközzése alkalmából kiindult hibás és eltévesztett volt, mert bár melly nép is csak saját nyelvén oktathatik, s képeztetetik ki sikerrel. Igaz ugyan, hogy a román (oláh), szerb (rácz) és magyar nyelvek akkor még pólyáikban heverték, s tulajdonképpii irodalommal nem bírtak: de az elemi oktatás azon nyelveken is eszközöltethetett volna, és pedig minden esetre nagyobb és örvedetesebb eredménnyel, mint a bennszülöttek előtt idegen és ismeretlen nyelven. Ugyan ezért a mennyiben az érintett rendeletnek némi sikere mutatkozott, ez csak a német ajku gyarmatosoknál volt feltalálható, mi, leginkább a német helységekbeli róm. kath., a többi hitfelekezetek és bennszülött népiségek lelkészeinél sokkal műveltebb, és tudományosabban kiképzett plebanusok érdemeül volt felróható.

1775 évben, az 1751-ik évben életbeléptetett polgári-kincstári igazgatási rendszer ismét nevezetes változáson ment keresztül.

Ugyan is, az 1774 évben Gróf Clary helyébe kinevezett temesi Bánsági Elnök (Landes-Präsident) Báró Brigido József, egy széles ismeretekkel bíró, buzgó és becsületes férfiú, de e mellett megtestesült burocrata, legelső kötelességének tartván a kormány-

zatára bizott tartománynak, s a belföldi, s jövevény lakosok szel-lemének, a törvénykezésnek, s a gazdasági, politikai, s adózásbeli ügyeknek saját tapasztalatán s tanulmányozásán alapuló ismeretét: ezeknek kipuhatólása s érett megfontolása alapján, egy tervet dolgozott ki, az igazgatásnak gyorsabbá, s egyöntetűbbé leendő tétele tekintetéből, melly legfelsőbb helytt el is fogadtatott, s nevezett tartományi főnök által 1775 évben életbe is léptettetett.

E terv értelmében a cs. k. tartományi igazgatóság (k. k. Landes-Administrazion) elébbi alakjában hagyatott meg, a polgári kerületek azonban négyre szállítottak le: u. m. a csatádi, verseczi, temesvári és lugosi kerületekre.

Minden kerület élére egy kapitány (Kreishauptmann), egy segéddel (Adjunct), 2 biztossal (Kommissäre), egy tollnokkal (Aktuar) igtatóval, irnokokkal s gyakornokokkal neveztetett ki.

Minden kerület uradalmakra (Herrschaften) kellő számú helységekkel (Dorfschaften) volt felosztva.

Az uradalmak élén gazdasági hivatalnok (Verwalter) állott, kinek kötelessége volt az országfejedelmi adók s jövedelmek bevétele feletti számadásait a kerületi kapitánynak betérjeszteni, a befolytt pénzt a kincstári pénztárba beszállítani, a földmivelés állapotára felügyelni, a nyugtalan embereket, és bűnözőket (Verbrecher) a kerületi hivatalhoz (Kreisamt) beszállítani, mellynél egy bünfenyítő bíró volt felállítva a szükséges segéd személyzettel.

Ezen merev bureaucraticus rendszer azonban, melly minden municipalis és községi életerőt magába volt központosítandó, csak négy évig tartott. Mert 1779 évben, a dicsőséges emlékeztű nagy fejedelem asszony, mellynek neve, háladatos népei, s különösen a jobbágyi osztály sziveibe a hála és áldás láng betűivel marad bevésve, megemlékeznén a felséges atyja, s az ő, az ország Karainak és Rendeinek adott ígéreteiről, s miután országgyűlésen nem bírakivinni azt, mire a korszellem parancsszava, az ország érdeke, s ön anyai legnemesebb szivének szelid sugallata ösztönözték; a jobbágyok jogaik és kötelességeik törvényes meghatározására vonatkozó urbéri rendeleteit országgyűlésen kívül adta ki és léptette életbe 1767 évi Január 23-án Magyarországbán, s e szerint a temesi Bánsági jobbágy népnek az anyaországbai bekebelezés ellen táplált idegenkedése és ellenszenvének legfőbb oka elenyésztetve levén: a temesi Bánság polgári részének Magyarországhoz visszkapcsolását elrendelte, a katonai végvidék továbbá is elébbi alakjában, s a cs. főhadi tanácstóli függésében hagyatván, s a polgári területnek visszakapcsolását Gróf Niczky Kristóf, e tárgyban ki-nevezett királyi Biztos által foganatosította is, de a bánsági job-

bágy osztály iránti anyai kegyes gondoskodásának koronájául 1780 évben egy a magyarországitól eltérő urbért adott ki a volt temesi Bánság részére. A különbség ezen urbéri rendeletek között abban állván, hogy a bánsági, a jobbágyokra nézve a többinél kedvezőbb, mert a hosszas ideig török által birt, elpusztított, s elnéptelenült vidékekre kedvezéssel kelle idegen földről a művelő kezeket csalogatni, s a bennszülötteket kedvezmények adása által megnyerni az új állapot részére.

A temesi Bánság polgári területe e szerint Magyarországba kebelezettvén, az előbbi 50 éven által viselt nevezetét „Temesi Bánság“ „Banatulu Timisianu“ „Temescher Banat“ elveszté ugyan diplomatikai tekintetben, mivel azon terület, a régi megyék nevezetét viselő Torontál, Temes és Krassó megyékre osztatott fel, s ezekbe a megyei ügykezelés hozatott be: a „Bánát“ nevezet azonban soha többé nem holt ki sem a belföldi, sem a szoros értelemben vett magyarországi, s más népek ajkain, s a Bánsági nép mindég önelégülten, sőt büszkeséggel nevezte magát azután is „Bánatinak“ „Banatianu“ mert ezen nevezethez egy szabadabb állapot s kedvezmények érzete csatlódott, a magyarországi jobbágysággal szemben, mely az előbbinek állapotát irigylé.

A temesi Bánságnak Magyarországhoz lett visszakapcsolása után rendén lett volna hogy az ős lakóknak az oláhoknak, Magyarország régi királyaitól törvényes alakban és korlátok között adott, és kiérdemelt szabadalmaik, valamint a temesi Bánságban a törökök kiűzése után letelepedett rácz telepítvényeseknek császáriilag biztosított előjogok és kiváltságok fenntartassanak, mint-hogy azok sem a korona, sem az ország érdekével nem ellenkeztek. Ez azonban nem csak hogy nem történt meg, hanem az az előtt a netaláni régibb birtokos családoknak a folytonos háboruk folytán lett elpusztulások következtében kizárólag a kincstárra szállott községek legnagyobb része egymás után eladatott vegyes adományok után egyes birtokosoknak.

A Temes, Torontál és Krassóme gyékbe u jolag behozott megyei rendszer, a bennszülött román és később bejött szerb népre nézve, miután az, az akkori politikai viszonyok között csak a nemesi osztály egyeduráságát képezte: nem nyujtott kárpótlást azoknak előbbi szabadalmaikért, mert a bennszülött román nemesi családok részint elpusztultak volt, részint pedig nemességi irományaik elveszvé, a nemességi jogok élvezetéhez nem juthattak, s mint-hogy a beköltözött szerbek és németek közzöl sem találkoztak a visszakapcsolás idejében nemes emberek: a három megye tisztikarai

magyar és erdélyországi nemes egyénekből alakítottak, kik e czélből hivatnak ide, s e szerint a bánági rác, oláh és sváb nép a vissza-kapcsolás után, a megbecsülhetlen értékű megyei intézménynek csak terheit, de áldását, és kedvezményét nem élvezhették. A szerb nép azonban élelmetesebb levén a románnál, a román és szerb egyházak s hívek adományaiból alakult, „szerb nemzeti egyházi pénz alap“ segélybevétele, s a saját kebeléből kinevezett g. n. e. püspökök, és dús javadalmakkal ellátott archimandriták rokonai, az azoktól életökben kapott, vagy öröklött pénz öszvegeken maguknak nemesi birtokokat, és nemességet vásároltak adományozás utján, s ennek' folytán idő múltával a szerbajku nemesek mind a három megyében megszorodtak, s a közügyek elintézésébe lényegesen befolytak, miben nagy segélyükre voltak azon maczedoromán (czinczár oláh) családok is, mellyek nagyobb számban vevén a Bánágban nemesi birtokokat meg nemesedtek, s mellyeknek tagjai a szerbakkeli vallás közösség fonalán, magukat 1848 előtt szerbeknek adták ki, s ezeknek vallási és nemzeti érdekeit segítették elő, a helyett hogy mint a jeles Mocsonyi család 1848 év óta tevé, saját véreik élére állottak, s azok érdekében működtek volna!

A megyei rendszer az érintett három megyében egészen az 1848 év October haváig létezett, mindazonáltal azon lényeges az 1847/48-i pozsonyi országgyűlésen eszközölt változtatással, hogy a jobbágyok s földesurak közötti lübbéri viszony teljesen megszüntetett, s a nép az alkotmány sánczai közzé vétetvén fel az 1848 évi XVI czik alapján alkotott megyei bizottmányokban képviselve lön, s az országgyűlési képviselők választásába az igen tág és szabad elvű alapon nyugvó 1848 évi V czikk értelmében tömegesen folyt be. Ezen állapot azonban a hazában lakó testvér népek között kiütött véres viszálykodások folytán csak 1848 évi October haváig tartott. Ugyan is azon évi Oct. 2-án Ferdinánd ausztriai császár és magyar apostoli király által az azon évi Julius 2-ára Pestre egybehívott országgyűlés feloszlatatván: Báró Rukavina Bánági főhadi parancsnok rendelete folytán, Temesvárt a temesi Bánág három megyéire nézve, egy központi bizottmány (Comitee) alakított a különféle nemzetiségek nevezetesebb, a császári ügyhez hűknek mutatkozott (loyalen) embereiből. A Torontálmegyei szerbek pedig Beeskereken egy külön szerb bizottmányt (Odbor) alakítottak. A megyék élére kormánybiztosok állítottak, a tisztviselők azonban a megyei intézményi nevezetüket meg tartották.

1849 év April havában a magyar foradalmi hadsereg foglal-

ván el a bánsági román, szerb és német végvidékeket (Titel kivételével), valamint Krassó, Torontál és Temesmegyéket (a Temesvári és Aradi várak kivételével) Krassómege, s a három végvidéki ezred szervezetével, s ez utóbbiaknak megyékké leendő alakításával egy magyar forradalmi kormánybiztos volt meg bízva, s ez Krassómege tisztikarát össze is állította jobbára az 1848 évekből, s Krassómege bizottmányi üléseit Lugoson rendszeresen tartotta, — a végvidékeket azonban szervezni kifogyott az időből. Temes és Torontálmegyék élére az 1848 évben kinevezett főispányok állították a legnagyobb részben azon időbeli tisztikarokkal, s Temesmege kormányzata s bizottmányi központja, Temesvár császári kezekben levén, Uj-Aradra tétetett által. Torontálmege kormányzata és bizottmánya azonban Nagy-Becskereken székel.

A forradalomnak 1849 évi Augustus hóban az egyesült osztrák és orosz hadseregek által lett megsemmisítése után, a temesi Bánság ujlag elszakított Magyarországtól mellyhez 70 évig volt az előtt visszakapcsolva, és mint önálló tartomány kormányoztatott.

Az *első* legideiglenebb szervezet következő volt: A temesi Bánság, és az ahhoz kapcsolt Bácsmegeből és Slavonia rumai és illoki kerületéből alakított szerb vajdaság élén állott egy cs. tábornok tartomány főnök (Landeschef) nevezettel, kihez 1849 év végén egy Ministeri Biztos és több előadó a szükséges segéd személyzettel adattak. Az egyesített tartomány pedig két vidéki főbiztosságra (Districts-Obercommissariate) u. m. a temes-, krassói-, és torontál-bácskaira osztattak, mellyeknek élére vidéki főispánok (Districts-Obergespáne) nevezettek. A temes-krassói vidéki főbiztosság: Mocsonyi András alatt, állott a két hasonnemű megyékből, a verseczi kerület kivételével, mely, Torontál s Bácsmegekkel s az említett két slaviniai kerülettel együtt a Bács-torontáli vidéki főbiztossághoz Nikolics Izidorról az élén, tartozott. A katonai végvidéki ezredek az előtti alakjuk s állásukba állítottak vissza. A krassói, temesi, torontáli s bácsimegek, valamint a verseczi kerület élére kormánybiztosok (Regierungs-Commissäre) állítottak, ezek alátartozván a megyékben az alispányok stb. a megyei nevezeteket megtartott tisztviselők, — megyei bizottmányok alakításáról, miután az ország a forradalom következtében hadi állapotba tétetett s a lakosok a hadi törvényeknek, s hadi törvény-székeknek vetettek alája — szó sem lehetvén.

Ezen rendszer tartott 1849 évi Augustus 15-től egész 1850

évi September haváig változatlanul, ekkor a *második* ideiglenesnek (provisorische) vezetet szervezet, kezdődött.

A tartományi igazgatás (Landes-Verwaltung) megmaradt, de 1850 év Február hóban Mayerhoffer tábornoknak a tartományi főnökségtől feloldása, s máshová lett áttétele folytán, az igazgatás élén a cs. ministeri politikai biztos állott, s miután 1850 év September havában Névery cs. ministeribiztos által a törvénykezés a közigazgatástól teljesen elkülönített s Lugoson, Temesvárt, N.-Beeskereken, s Zomborban cs. k. tartományi törvényszékek (Landesgerichte), némelly tárgyakban első, különben másod folyamodásu bíróságok, s ezeken kívül minden megye járásaiban egy első folyamodásu cs. k. járásbíróság a szükséges segéd személyzettel állítottak fel: a közigazgatás a megyékben megyei főnökökre (Comitats-Vorstände) a szükséges segéd személyzettel bízott. Az alispányi, fő és aljegyzői, főügyeszi hivatalok, és nevezeteik megszüntetettek, s a járási főszolgabírók helyébe járási főbiztoságok (Bezirks-Obercommissariate) léptetettek, és a megkevesbitett járási szolgabírók járási biztoságoknak (Bezirks-Commissariate) neveztetek el. A járási fő és albiztosok mellé segítők (Adjunkten) adattak.

A politikai igazgató hatóság a cs. belügy ministeriumnak, a törvényszékek pedig a cs. igazságügy ministerium alá rendeltettek szervezetüket illetőleg; — mert a főlebbvitel a perekben a járásbíróságoktól elejente a tartományi, később pedig, — valamint a tartományi törvényszékektől a Temesvárt felállított cs. k. főtörvényszékre, s onnan a cs. k. bécsi legfőbb törvényszékhez történtek.

Ugyancsak azon ideiglenes állapot időtartama alatt kezdetett meg a birtokoknak telekkönyvezése, egy e czélból Temesvárt felállított cs. k. telekkönyvi igazgatóság (k. k. Grundbuchs-Direktion) vezetése mellett, úgynevezet Grundbuchs-Instruktorok felügyelete alatt állott egyének által, — továbbá létesített a Catastralis központi bizottmány vezetése alatt földbecslési biztosok és segítők (Catastral-Commissäre und Adjunkten) a földek és birtokok adó tekintetébeni osztályozása, és felbecslése végett — hozattak be a cs. k. pénzügy igazgatóságok a megyék székhelyein, adóhivatalok, valamint az 1850 évben behozott dohány egyedárúság s egyenetlen adók ellenőrzése tekintetéből a cs. k. pénzügyőrök (Finanzwächter), s végre mint a behozott politikai rendszer kiegszítője, a cs. k. csendőrségi intézmény a közbátorságra való felügyelés szempontjából.

Ezen ideiglenes szervezet tartott 1850 évi September hótól

1853 évi Majus haváig a midőn a *harmadik* véglegesnek állított szervezet léptettetett életbe.

Ezen szervezet szerint a Temesi Bánság és Szerb Vajdaság részére Temesvárt egy cs. k. helytartóság (Statthaltere) alakított, mellynek élén egy katonai kormányzó (Gouverneur) állott, s több tanácsosok (Statthaltere-Räthe), titoknokok (Secretäre), fogalmazók (Concipisten) stb. a segéd hivatalokkal, s hivatalnokokkal, s egy román, s egy szerb fordító, fogalmazói ranggal adattak alája.

Az egész tartomány öt cs. k. kerületre (Kreise) u. m. a lugosi, temesvári, becskerei, újvidéki és zombori kerületekre, ezek pedig cs. k. járásokra (Bezirke) osztattak fel.

A kerületek főnökei egyszersmind helytartósági tanácsosok levén „Kreisvorstand“ nevet viseltek, s ezekhez kerületi biztosok (Kreis-Commissäre), titoknok és segéd hivatalnokok adattak.

A járások főnökei, pedig „Bezirksvorstand“ nevezettel ruháztattak fel, és segédekkel, igtatókkal, s irnokokkal láttattak el.

A kerületek székhelyein cs. k. kerületi törvényszékek (k. k. Kreisgerichte) állítottak fel, mint némelly nagyobb fontosságú polgári és váltó, és valamennyi bűnügyekbeni első folyamodványi bíróságok, a temesvári azonban országos törvényszék (Landesgericht) nevet viselt. Ezeken kívül, minden kerület székhelyén úgynevezett cs. k. városilag kiküldött járás bíróságok (k. k. städtisch delegirte Bezirksgerichte) működtek.

A járási hivatalok (Bezirksamter) pedig a politikai és igazságkiszolgáltatás első organumai voltak, s ezektől az igazgatási ügyekben a felfolyamodás a kerületi főnökségekhez, s ezektől a helytartósághoz, ettől pedig a cs. Belügyministeriumhoz, — a peres és nem peres ügyekben pedig a cs. k. szerbbánságinak elkeresztelt temesvári főtörvényszékhez, s innen a cs. k. bécsi legfőbb törvényszékhez történtek a felfolyamodások s fölebevezények.

Még egyet kell meg említenem, és ez az elemi, közép és magasb oktatás gyökeres átalakítása. Melly czélből az elemi oktatás előmozdítása végett a temesvári helytartóságnál a vallás felekezetek s nemzetiségek részére külön előadó tanácsosok (Schulräthe) alkalmaztattak, a falusi elemi tanítók az előtti gyarló állapota nevezetesen javított, és biztosított, s minden faluban iskola létesített.

Ezen a legmoverebb központosításon alapúlt absolutistico-bureaucraticus rendszer tartott 1853 évtől 1860 évi October 20-ig a mikor is dicsőségesen uralkodó fejedelmünk I. Ferencz József cs. k. ap. ő Felsége azt, mint mind a legfelsőbb dynastia mind pedig

az állam, s az öszves népek érdekeire kártekonyat, és általánosan eljáráshoztatottat megszüntetni, s a magyar, erdély és horvátországokban az az előtti alkotmányos életnek némelly megszorításokkal életbe léptetését elrendelni, végre a temesi Bánságot és szerb Vajdaságot 1860 évi December 27-én kelt legfelsőbb leiratával Magyarországhoz visszakapcsolni s miután mind a román, mind pedig a szerb népek értelmiségének nagyobb része a magyarországhoz vissza kapcsolás ellen nyilatkozott volt, a szerb népnek a karloviczi congressuson hozott határozatai alapján, leendő kielégítését, — a román népnek megnyugtatósa tekintetéből pedig, az általa sűrű tömegekben lakott vidékeken, valamint a m. k. udv. Cancellariánál, m. k. Helytartó Tanácsnál, a k. hétszemélyes, s és k. ítélő Tábláknál annak kebeléből tisztviselők s magasb állam hivatalnokok alkalmazását legkegyelmesebben megígérni, és biztosítani méltóztatott.

A Temesi Bánságnak és Szerb Vajdaságnak Magyarországhoz lett visszakapcsolása után 1861 év elején Torontál, Temes és Krassómegyék újból megalakítottak s ezek a politikai, közigazgatási, és törvénykezési jogkörök birtokába helyeztetvén, (mert az adók behajtása, kezelése a továbbá is fenntartott cs. k. adóhivatalok, pénzügyigazgatóságok, tartományi igazgatóság jogköréhez relegáltatott,) az 1848 évi XVI cikk értelmében bizottmányok, és a tisztviselői karok megválasztattak, s a dolgok alkotmányos kerék vágásban mentek egész 1861 évi Nov. 5-éig a midőn ő cs. k. ap. Felsége miután az azon évi April 2-ára Budára össze hívott, de Pesten megtartott országgyűlésen a függő közjogi kérdések megoldása nem sikerült, s a megyék a különben nem törvényes uton kivetett adókat ildomtalanul megtagadták, s az alkotmánykivülileg behozott hadsereg kiegészítéséhez segéd kezeket nyújtani hajlandóknak nem mutatkoztak: a megyei bizottmányokat a temesi Bánságban is feloszlattatta, s miután ennek folytán a megyék tisztikarai egy általánossá vált politikai szédülési kórtól elragadtatva, tömegesen leköszöntek: a jelenlegi ideiglenes kormányzati rendszer hozatott be, melly hogy meddig tartand csak a jó Isten tudja, de bizva ő cs. k. ap. Felsége lovagias jellemébe, és bölcsességébe, reményleni lehet miszerint az alkotmányos állapot nem sokára visszaállíttatni, s a népeket egyedül boldogítani képes polgári szabadság elzártt kapuja, a szabad intézmények élvezete után sovárgó polgárok előtt feltárulni fog legközelebb.

Adná az Isten! és ő Felsége!!

A törvényszékek szaporításáról s rendezéséről.

I.

Nincs e hazában egyetlenegy értelmes s a műveltség csak némi mázával bíró ember is, ki előtt azon körülmény ismeretlen volna, hogy az 1860-ki évi oct. 20-ki legfelsőbb diplomának kiadása után, — habár az azon évi october 20-kán kibocsátott legfelsőbb kéziratok egyikében nyíltan és határozottan fenn voltak tartva a hazánkra sulyosodott német absolutistikus rendszer alatt hazánkba is behozott s életbeléptetett osztrák polgári, váltó- s büntetőtörvények s törvényes eljárás addig, míg azok törvényhozási uton érvényen kívül helyezetteti vagy átídomittatni fognának: a kedélyeket folytonos izgatottságban tartó ellenhatás (reactio) uralma alatti közvélemény (?) hangosan nyilvánított követelésének engedve, az ország köztiszteletben álló birájának sikerült Ő cs. kir. Apostoli Felségénél mult év elején kieszközölni egy a régibb magyar polgári, váltó s büntető törvényeknek s törvényes eljárásnak a változott idő s viszonyokhoz alkalmazása felett értekező gyülekezetnek tartását, melynek eredménye lettek az országgyűlés mindkét háza által kiségitőül elfogadott, Ő cs. cs. kir. Apostoli Felségének mult évi július 18-kán kelt legkegyelmesebb megerősítésével ellátott s a szorosabb értelemben vett Magyarországbán még a mult évben életbeléptetett *ideiglenes törvénykezési rendszabályok*.

Ezeknek birálatára sem terem, sem időm s alkalmam nem levén, azoknak sem netaláni érdemét kicsinyleni, sem a hiányok szem elé tüntetésével az olvasót fárasztani s elkedvetleníteni nem lehet szándokom, és az annyival kevesbé, mert azok törvény erejével bírnak, már pedig én, mint a jog embere, a fennálló törvények iránt tisztelettel viseltetem, s miután az alig egy év óta életbeléptetett id. törvénykezési rendszabályok fogyatkozásai Ő cs. kir. Apostoli Felségét arra indították, miszorint egy rendszeres

codificáló választmánynak az országbirája elnöklete alatti alakítását parancsolja meg, mely codificáló választmány remélhetőleg nem sokára megkezdendi óriási munkáját; még az olyan is, ki mint e sorok írója, azt tartja, hogy a világ előtt törvényszerzési képességünknek nem a legfényesebb bizonyítványát adtuk az országbirói értekezleti javallatnak feltétlen elfogadása által, — békés odaadással várhatja be a törvénytudományi képességünkön okozott európai hirü csorbának a legközelebbi országgyűlésen leendő kiköszörülését.

Hiányosok ama törvényes rendszabályok tagadhatlanul; de az értelmes biró, habár nem kis fáradsággal, le tudja s bírja győzni azon szám nélküli nehézségeket, melyek az igazságkiszolgáltatás göröngyös útjába vetődnek.

Van azonban egy oly hiány, mely a birót, ügyvédet, s a perlekedő feleket lehangolja, s keserü elégedetlenséget szült már eddigelé is, s mely, miutáu a törvények alaki alkalmazására vonatkozik, annyival inkább megérdemli, hogy elemezés és bonczolás alá vétessék, mivel ezen haladék nélkül lehetne és kellene segiteni.

S ezen hiány az érintett id. törv. rendszabályok I. r. 27. §-a c. alatti pontjára vonatkozik.

Ezen pont ugyanis a megyei törvényszékek állandóságát alapítja meg, a nélkül azonban, hogy abban az 1848 törvényczikk 3-ik §-áról, — melyszerint „*oly helységekre nézve, melyek rendezett első birósági hatóságu tanácscsal ellátva nincsenek, a megyék a szükséghez képest több törvényszékeket mint első biróságokat állíthatnak*“ — csak egy árva szócskával is említés tétetett volna.

Minek azután az lön következménye, hogy miután a megyék tisztviselői, az apagyilkosi büntény ragályosságától elszédítve, jobbnak látták a hazára nézve még azon csekély működési tért is feladni, mely habár nem is biztosítá az 1848-diki állapotot teljességében, de mindenesetre jobb leendett a semminél, vagy akár a jelenlegi állapotnál is; s ezen *eljárás következtében* a magyar kormány, mely az autonom megyék, városok, kerületek, s országgyűlés által mult évben követett hihivó s megfélemlítő politika folytán, a cs. kir. pénzügyi hatóságok által elrendelt, s katonai hatalom-karral eszközölt adóbehajtásokból begyűlt pénz felett nem rendelkezhetett, hanem a közigazgatás és törvénykezés fedezésére szükséges pénzösszeg előteremtése végett a birodalmi ministeriumhoz s különösen a cs. kir. pénzügyi ministerhez volt kénytelen fordulni, s a legszükségesebb összegeket is csak concertatio útján levén képes megszerezni, — minden megyére, Tornára szintugy

mint Baranyára, Pestre, Biharra vagy Bácsra nézve csak egy törvényszéket határozott, s léptetett életbe.

Ezen rendelkezés pedig eredményezte azon csüggeteg állapotot, mely szerint a megye székhelyétől, (az oda s visszautazást számítva,) 20—30 mfdnyire lakozó peres fél, ha $\frac{1}{4}$ hold szorgalom föld végett kénytelen beperelni ellenfelét, vagy pedig valaki a hitel üterét, a telekkönyveket kívánja megtekinteni, egy hetet kénytelen erre vesztegetni, nem is számítva fel az ebbeli utjával járó költségeket.

Ezen gyönyörűséges állapotnak pedig az a következménye, hogy az elkeseredett perlekedő fél, vagy a törvényszékre valami bűnygyben hitelesítésre berendelt, s okozott költségeire nézve „*Verlagskassa*“ hiányában ad *calendas graecas*, vagy ha a vádlott fölmentetik vagy vagyontalan, a nagy haranghoz utasított tanu, mint az Egyiptomból elszökött zsidónép visszasohajtozik a husosfazekak, s a hagyma után, s a szabadság valódi barátjainak rettentő bosszuságára dicséri azon időt, midőn ugyan nem volt szabadság, de legalább volt rend, volt hatóság közvetlen közelében, mely előtt legalább panaszát teheté, habár ennek sem igen érte meg sikerét.

Ezen segitni kell haladék nélkül.

Itt nem lehet, s nem szabad a perlekedő feleket a codificationalis választmány munkálatának a *jövő (!) országgyűlésen* leendő elfogadásaig türelemre utalni.

S ezen abnormis állapoton lehet, s kötelessége a kormánynak segiteni, a nélkül, hogy attól tartson, miszerint a *legközelebbi országgyűlésen* törvényszegés vódjával fogna megtámadtatni.

Mert a „*salus reipublicae supraema lex esto*“ jogelven kívül ott van az 1848-ik XI. tezik 3-ik §-a, mely megengedi, hogy a megyékben, a szükséghez képest, több törvényszék mint első bíróság álltathassék fel. Ezt tehát végrehajthatni.

S ha ezen törvény-adta joggal a megyék élni nem tudtak vagy elmulasztották, pótolassa ezt a kormány a megyék által.

Tehetségek tekintetében nem árva e különben is prókátorok országának elnevezett haza, s a disponibilis hivatalnokok, s más leköszönt, de leköszönésüket eddig megbánt megyei tisztviselők s ügyvédek sorából elő lehet a szükséges contingenst állítani.

Csak nem kellene ám evvel késni, mert ezen hiányon segitni a perlekedő felek irányábani imperatív szükség.

Igaz ugyan, hogy erre pénz és pedig meglehető sok pénz igényeltetik:

De az államháztartásban az igazságkiszolgáltatása levén az

egyedüli ág, mely a reá fordított költségeket annál busasábban szokta visszatéríteni, mennél több gond s költség fordítottatott reája: itt a pénzkimélés szempontja a legferdebb, s nem lehet eldöntő.

(„Sürgöny.“ 1862 évi. 231-ik szám.)

II.

Első cikkemben kimutatván azt, hogy az 1848 évi XI. törvényczikk 3-dik §-a a megyéknek megengedi, miszerint területeiken a törvényszékeket a kifejlett szükséghez képest szaporíthassák, s e szerint nem valami további engedélynek, hanem csak a fönnálló törvénynek a jelenlegi viszonyok közötti végrehajtása körül foroghatván fenn kérdés, a *szükség* iránt pedig szót vesztegetni feleslegesnek tartván, mert nem hihetem, hogy valaki állítani merné, vagy hihetné, hogy a fölosztatott cs. kir. országos s kerületi törvényszékektől s a cs. kir. járáshivataloktól mint bíróságoktól a jelenlegi megyetörvényszékekre öröségképen szállott ezernyi ezer pörös és nem pörös eljárásu hátralékoknak egyhamar leendő feldolgozását követelhetné, midőn azoknak a naponkint nagy számban beadatni szokott újabb ügyeket a régi restantiák kedvéért félrevetni nem lehet és nem volna tanácsos; mielőtt feladatom megfejtéséhez fognék, még csak egy kis színleges eltérést engedek meg magamnak.

Nem kétlem, miszerint találkoznak sokan, s talán a döntő körökben is, kik inkább előszeretettől, mintsem érvek nyomatkosságától vezéreltetve, a törvénykezés jelenlegi vajudó állapotán, melyért a törvényszékek tagjait igazságosan felelősekké tenni nem lehet, a megyei törvényszékek ülnökei számának szaporítása által reménylenek segíthetni.

Én azonban e nézetnek nem hódolhatok; nem csak azért, mert én a centralisatiónak sem a közigazgatásban, sem a törvénykezési téren feltétlen, sőt feltételes barátja sem vagyok, s a decentralisatiót mind a két téren, — bármennyire vessék is a központosítás hívei a municipalismusnak szemére a kisszerűséget, mellyel ez kinálkozik, holott a centralisatió szemkápráztató nagyságot tesz kilátásba, — a központosításnak már csak azért is eléje teszem, mert az jobban képes kielégíteni s ápolni a helyi érdekeket, s a különféle nemzetiségek igényeit is; hanem azért sem lehetek szószólója egy oly palliativ szernek, minő a törvényszéki ülnökök szaporítása volna, mert mikép Kanovich László ügyvéd ur a „Sürgöny“ f. évi 223-ik számában megjelent czikke végén igen helyesen megjegyzi: „A hivatalbeli személyzet szaporításának

is megvan a maga mértéke és azon hatása, melyen belől az a munka sebesbitésére válik, azontul pedig egy vezethetlen, czélszerűen nem használható (vagy legalább szerfelett nehezen használható) oly nagy lommá alakul, mely nem igazgatható, s nem vezethető“ (vagy legalább szerfelett nehezen igazgatható és vezethető).

S azután, minthogy az érintett nézet pártfogói is elismerik azt, hogy a meglevő erővel az óriási munkát elvégezni lehetetlen, s e tekintetből hajlandók a törvényszéki ülnökök számát tetemesen, tegyük fel még egyszer annyival, mint a jelenlegi szám, szaporítani: vajjon nem tanácsosabb, üdvösebb és célravezetőbb-e a meglevő, s hozzájuk sorolandó szellemi erőket apróbb, könnyebben, s minden esetre nagyobb biztossággal mozogható tömbek körül csoportosítva foglalkodtatni, mintsem azokat egy vaskos és ép ezért nehezen mozogható testületbe központosítani?

Teljes meggyőződésem szerint igen.

Ugyanezért én a megyékben nem egy, hanem ezeknek terjedelméhez képest több törvényszékek felállítását óhajtom, várom s reménylem.

Járjunk el mi azon ösvényen, melyen a nálunk műveltebb, s a jogtudományban is előhaladottabb nemzetek teljes biztossággal huzamosb idő óta járnak, s melyek alapelveinek egy része az 1848 évi XI. tczikk 3-ik §-ában nálunk is letéteztet.

Működünk közösen oda, hogy egy törvényszék helyett, a megyék terjedelméhez képest több állandó társas első folyamodásu bíróságok alakittassanak az idézett törvényczikkely alapján addig is, míg a codificationnak különben is nem egy pár nap alatt elkészíthető, s életbeléptetésre megérett műve elkészül.

Nincs okunk kételkedni azon, hogy a kormány ily törvény-szerű törekvéseinket meghiusítani akarhassa.

Vagy talán addig várjunk, míg az országgyűlés egybehívatik, s az 1848-ik törvények birtokába fogunk visszahelyeztetni in integrum??

Ezt a perlekedők százezerei aligha óhajtják, s megköszönnék.

Ugyanezért megyei több társas-bíróságok *for ever*.

Ezeknek alakítási módját pedig legközelebbi cikkemben lesznek bátor vázolni.

(„Sürgöny.“ 1862 évi. 232-ik szám.)

III.

A megyei társas-bíróságok alakítása módjáról szerény véleményem ez:

Minden megyében, egy 50—60 ezer lakosnyi járásban, s e szerint csaknem mindazon helyeken, hol ezelőtt két évvel járás-hivatalok mint bíróságok, az ugynevezett városilag kiküldött járás-bíróságok, kerületi és országos törvényszékek léteztek, állittassék fel egy állandó járási törvényszék mint első folyamodásu bíróság.

Egy ily törvényszék hatásköréhez tartozandván egyelőre a járásban lakók között ingóságokra nézve 200 fton felül, ingatlanokra nézve pedig általában indítandó peres ügyek; minden peres eljáráson kívüli, különösen pedig az árvahagyatékok tárgyalása, az örökösök közötti osztálytétel, s végre bűnügyekben a vizsgálat eszközése s az írásbeli eljárás alá nem eső bűnügyek elitélése.

A folyamodás és felelbbvitel egyenesen a kir. táblára törté-
nendvén.

Később pedig, miután az új codexek életbeléptetenni s remélhetőleg a kir. kerületi táblák s e. b. váltótszékek mint első bíróságok s a szolgabírák biráskodása világos adóssági keresetekben megszüntetenni fognak, az ekkép alakított járási társas-bíróságok jogkörébe esnének mindennemű peres és nem-peres ügyek, s a bűnügyek különbség nélkül.

Egy járási törvényszék létszáma pedig egyelőre a következő volna:

1. Egy elnök 1400 ft. fizetéssel, s a megyék székhelyén kívül lakók részére 200 ft. szálláspénzzel;
2. Egy ülnök 1200 ft. fizetéssel s 200 ft. szálláspénzzel;
3. Egy ülnök 1000 ft. fizetéssel s 200 ft. szálláspénzzel;
4. Egy törvényszéki segédbíró 600 ft. fizetéssel s 100 ft. szálláspénzzel;
5. Egy törvényszéki segédbíró 500 ft. fizetéssel s 100 ft. szálláspénzzel;
6. Egy törvényszéki jegyző 600 ft. fizetéssel;
7. Egy telekkönyvi vezető 700 ft. fizetéssel;
8. Egy telekkönyvi igtató 500 ft. fizetéssel;
9. Egy törvényszéki igtató s lajstromozó 500 ft. fizetéssel;
10. Egy tszéki kiadó 500 ft. fizetéssel;
11. Két irtok 400 ft. jával, 800 ft.;
12. Egy kézbesítő (törvényszolga), kit az irodában is lehesen alkalmazni, 300 ft. fizetéssel, ki — ha lehetséges, a törvényszék épületében lakhatnék.

Összesen tehát 9400 ft.

azaz kilencezer négyszáz forint.

Mihez hozzájárulna még 400 ft. szálláspénz a törvényszék helyiségeiért.

Irószerekre 200 ft.

Fűtésre s világitásra 200 ft.

Egy járási tvszék. összes költségei felragnának 10,200 ftra. oszt. ért.

S e szerint egy oly terjedelmű s népességű megyében, minő például Krassómegye, a czélszerűleg rendezett igazságszolgáltatás a 4 járási törvényszékre fordított költségek felszámításával kerülne 40,800 ftba, vagy pedig ide számítva két tiszti ügyésznek fizetését 2000 fttal, s a jelenlegi kerülmények között, midőn az írásbeli eljárásra utasított bűnügyek még a központi járási törvényszékeken volnának elítélendők, mert járási börtönök, hol a súlyosabb bűnökkel vádlottak a vizsgálat alatt eltartóztathatnának, nincsenek, ahhoz még két ülnököt 2400 fttal adva, kerülne összesen 45,200 ftba.

Sok pénz, az igaz.

De eltekintve attól, hogy az államnak legszentebb kötelessége gyors és czélszerű, s a perlekedő felek könnyebbségét eszközölő igazság szolgáltatásról gondoskodni; ezen törvényszékek tizszeresen behoznák a rájuk fordítandó költségeket; mert az ügykezelés egyszerűbb s gyorsabb levén, több bélyeg fogyna, s a hagyatékok hamarább tárgyalatván, az örökségi s vagyón-átruházási százalékok gyorsabban s nagy mennyiségben folynának be a kincstárba.

Lesznek sokan, kik megütközendnek a törvényszéki tisztviselők fizetésein, s azokat, különösen az elnökét, s ülnökeket sokalni fogják s a *Cicero pro domo sua* mondatot alkalmazandják reám.

Ezek megnyugtására elég legyen csak annyit válaszolnom, hogy arra, miszerint a bíró független legyen, nem elég csak annak a hivatalávali visszaélésen kívüli elmozdíthatlanságát decretálni, hanem szükség annak anyagi helyzetét is elviselhetővé tenni, s biztosítani, mert csak a jól fizetett tisztviselőtől lehet jó lélekismerettel követelni, hogy hivatalában pontosan és serényen járjon el.

Azon kívül a fizetések ugyanazok, melyek a felosztott cs. k. kerületi tvszékek tanácsnokaira nézve voltak megállapítva, s miután ezek sem különbek nem voltak mint a jelenlegi törvényszéki ülnökök, sem nagyobb hatáskörrel nem bírtak: a járási törvényszékek fizetéseit csekélyebbre szabni nem volna ildomos, mert az adó nem hogy kevesebb volna, de sőt felszökkenetetett.

A javaslatba hozott fizetések megalapításánál tekintettel voltam az előléptetés által eredményezett fokozatra, ez levén különben is a leghathatósb ösztön a munkásság ébresztésére.

Az elnök, ülnökök s tvszéki segédbíráknak szálláspénzt azért javaslok adatni, mert ezek, — a bíróságok székhelyein alig lehetvén egy oly nagy épületet találni, hol a szükséges bureaukat a fogalmazási tisztviselőkre, a kezelési személyzet helyiségein felül egyesíteni lehetne, — előadmányaikat honn dolgozzák ki.

Jelen czikkeimnek eszme-ébresztés levén fő célja, az általam javaslott törvénykezési szervezet nem dicsekhetik a tökélyességgel; de azt merem állítani, hogy abban a tökéletesítés magva benn van, s az ajánlott alapot szélesbitni vagy czélszerűbben alkotni könnyű feladat, mi különben is a illetők feladata.

(„Sürgöny.“ 1862 évi. 233-ik szám.)

IV.

Hat hónapja mult el, hogy az 1861-ki országgyűlés által kiségítőül elfogadott, ő cs. k. Ap. Felsege által pedig „ideiglenes törvénykezési szabályok“ nevezete alatt szentesített országbírói értekezlet javallata életbeléptetése után, mint Krassómegyei főjegyző, később pedig mint azon megyei tszéki helyettes elnök, s előadó bíró, e szerint hármás minőségben a törvénykezés terén egy év folyama alatt észlelt tapasztalataim némi eredményét a „Sürgöny“ mult évi 231, 232 és 233 számaiban „A megyei törvényszékek szaporításáról s szervezéséről“ értekezvén, egy a gyakorlatiságra épített indítványban közölni magam nemcsak hivatottnak, de a közjó érdekében kötelesnek is tartottam, miután szomoruan tapasztalám, hogy a nálamnál avatottabb, s kitünőbb gyakorlati jogtudósok az *arany hallgatást* eleibe tették az *ezüst beszédnek*.

Meglehet, hogy miután szemeim előtt csak az igazság, s a közjó előmozdása lebegett, s a politikai baklövések s előitéletek irányábani tömjénezés természetemmel meg nem egyezik s azok irányában kiméletes lenni nem tudok, nem elegendő gyöngédséggel jártam el feladatom megoldásában, s magam is hajlandó vagyok inkább a kiméletnélküli modornak, s a czikkeimben előforduló egy pár gyöngédtelen oldaldöfésnek, mintsem a tárgy jelentéktelenségének tulajdonítani azon körülményt, hogy a hazai politikai lapok, habár a „Sürgöny“ szerkesztőségének 2-ik cikkemnél tett jegyzete szerint a tárgy fejtegetése akkor is nagyon korszerűnek ismertetett el, — némi ignorálást kifejező hallgatással

mellőzték indítványomnak még csak megemlítését is, s csak a Magyarország java iránt barátságos indulattal viseltető két bécsi politikai nagy lap, a „Wanderer“ s a „Neueste Nachrichten“ voltak kegyesek, arról egy pár sorral említést tenni.

A magyar politikai sajtónak eme nem várt s meg nem érdemelt eljárása, — őszintén vallom meg — jobban lehangolt mint a „Törvénytörő Csarnok“ mult évi 90-ik számában Szokolay István urnak indítványom ellen csak amugy odavetve *alto supercilio* fitymálva tett, de czerencsére üres és alaptalan észrevételei.

Leveretésem oka nem személyes dicsvágyam ezen ignorálás általi megsértésében, mert hiszen elvem, hogy győzzön, a mi jobb, s magamat csalhatatlannak, vagy valami lángeszű tehetségnek nem tartom a törvénykezés terén, melyen 16 évig mint ügyvéd s két évig mint előadó bíró szerényebb körben működöm, s különben is valami eredeti eszmével föl nem léptem: hanem azon indokokban gyökeredzett, melyek a különösen szigoru 48-as szellemű lapok vezetőit a tespedés és mozdulatlanság apathiájára ösztönzik, még oly ügyekben is, melyekben — milyen különösen a törvénykezés szabályozása, — a mozdulatlanság, egy jobb jövőnek bekövetkezése reményében, egy oly borzasztó lassan ölü mérreg, mely az ország csontjaiból is lassan kiapasztja az életerőt, s a köz-inséget és nyomort csak tetézi. Avagy van-e csak egyetlen egy józan eszű, polgártársainak javát őszintén szíven hordó hazafi, ki ha szeméit a szomorú valóság előtt erőszakkal be nem hunyja, ne volna lelkében meggyőződve arról, hogy a törvénykezés rendezése, s különösen a törvénytörők szaporítása, és az újabb kor igényeihez leendő alkalmazása oly égető kérdéssé vált, miszerint annak, a meglevő törvényes alapokon leendő megoldása, szabályozása és átalakítása, addig is, míg ez rendes codificationalis uton megtörténhetnék, — mire alkalmasint még soká kellend várokozunk — a legparancsolóbb, és többé az ország legnagyobb kára és calamitása nélkül, büntelenül el nem halasztható szükséggé lett?

Tudom azt, hogy e tárgy is szoros kapcsolatban áll a közjogi kérdések megoldásával.

Azt is tudom, hogy a meglevő s törvényileg megalapított bíróságokat csak rendes törvényhozási uton lehet megszüntetni, módosítani, s szervezni.

S ezeket nem csak tudom, és érzem is, de mint az alkotmányosság őszinte s vészben és viharban megedzett barátja, óhajtom is.

Ámde lehet-e, tanácsos-e, s végre szabad-e egy ily roppant

fontosságu, a hatalmas főur s gazdag milliomos érdekeire szint-
 ugy mint a kolduséra egyiránt kiható kérdésnek ad *calendas gre-*
cas leendő elodázását kívánnunk, csak azért, mert a törvény be-
 tüljét megsérteni nem akarjuk?

Hiszen a betű öl.

S vajjon azt kívántam-e én, hogy a törvény megsértessék,
 vagy épen félredobassék?

Nem!

Én a törvényszékek szaporítását és szervezését kizárólag
 törvényes és a jelenlegi kivételes körülmények között is létesít-
 hető alkotmányos alapra fektettem, midőn az 1848-dik évi XI. tör-
 vényczikk utmutatása folytán indítványoztam s megyei törvény-
 székek szaporítását s szervezését, s még azt sem nyilvánítottam,
 hogy a kormány, — mely akár törvényes s legszigorubb törvé-
 nyesség szempontjából, akár nem, de megvan, s hazai, s annak
 létezését oktanul tagadni nem lehet, és nincs is érdekünkben, —
 tegye meg, hanem, hogy miután az autonom hatáskörű megyék
 jogukkal élni elmulasztották, tétesse meg azt, mit a törvény vilá-
 gosan megenged sőt rendel a megyékkel, habár meg voltam, s
 meg vagyok róla győződve, hogy egyetlen egy ildomos és a kö-
 rülményeket kellőleg számba vevő hazafi sem tartaná azt a kü-
 lönben is alig hiszem, hogy valaha egész teljében visszaállítható
 alkotmány lényeges megsértésének, a legnagyobb bajnak s szeren-
 csétlenségnek, ha Ő Felsége mint a hazai törvényhozásnak egyik,
 és pedig döntő befolyással bíró részese, uralkodó királyi jogainál
 fogva, magyarországi kormánya által szaporíttatná, szerveztetné s
 átalakíttatná a megyei, sőt a városi s kerületi törvényszékeket is,
 s nevezné, illetőleg neveztetné ki annak tagjait addig is, mig ez
 a rendes törvényhozási uton eszközölthetnék; miután a szaba-
 delvü gyakorlati hazai jogtudósoknak tekintélyesb része már 1848
 előtt is nyíltan bevallotta az 1840 évi XV. törvényczikk II. r. 1-ső
 fejezetében a váltóbiróságokra nézve keresztül is vitt azon elvet,
 hogy a törvényszékek elnökei, bírái s jegyzői Ő Felsége, — az
 alrendü személyzet pedig a magyarországi kormány által nevez-
 tessenek ki, s a kir. kincstárból fizettessenek.

Hiszen Magyarország legünnepeltebb, s legnépszerűbb ki-
 rálya Mátyás sem ragaszkodott mindenben szigoruan a törvény
 betüéhez, hanem csak az igazságot vette zsinórmértékül, s azért
 ma is mint „az igazságos“ él háladatos népe ajkain!

Ennyire azonban az én indítványom nem terjeszkedett, mert
 egyelőre elégségesnek véltem a meglevő törvényes alapot, s mert

az octroyálásnak magam sem vagyok, s mint alkotmánybarát, nem is lehetek feltétlen barátja.

De lehetlen nem örülnöm azon, hogy a törvényszékek szaporításának elve már a keresztülvitel stadiumában van, a mennyiben Pestmegyében a pestin kívül, időközben Kecskeméten, s Kalocsán; Heves és Külső-Szolnokmegyékben pedig az egrin kívül, Szolnokon, s legujabban Nyitramegyében is állítottatott fel egy második törvényszék, s hihetőleg a legközelebbi jövőben minden nagyobb megyékben szaporítani fogják a törvényszékeket, mert ez mulhatlan szükség, s csak a perlekedők s árvák ügye mozdítatik elő, s a magyar kormány bizonyos lehet a felől, hogy ezen jótékony intézkedése által a perlekedő felek s az árvák áldását érdemlendi ki.

Bizonyosnak tartván e szerint, mikép a megyei törvényszékek következetesen szaporíttatni, s e szerint szerveztetni is fognak, annak szüksége s módszere fejtegetésétől fölmentettnek tartom magam; szükségesnek vélem azonban még, az időközben a törvénykezés s törvényszékek rendezése körül fölmerült nézetekre, s különösen a „Törvényszéki Csarnok“ szerkesztőjének az én indítványom ellenében tett brusque észrevételeire felelni legközelebb.

(„Sürgöny“ 1863 évi. 83-ik szám.)

V.

Majdnem axiomának lehet venni azon, különösen az ujjabb időben felállított tételt, hogy az abstract fogalmaknak az élethez való alkalmazásában, az élet legtöbbször ki szokta nevetni a teoriát, különösen alkalmazható azonban ez a jogtudomány terén, melynek a positivitáson kell leginkább alapulnia.

Ugyanezért, habár a jogphilosophiának a törvénytudomány észszerű kifejlésére érdemét nem is lehet elvitatni, a jogphilosophoknak tételeit s tanait csak akkor tanácsos elfogadni s követni, ha azok a gyakorlatra fektetvék.

Mi azonban igen ritka eset, minthogy az e nemű tudósok leginkább szobájuk négy falai közül, s tisztes foliantjaikból ismerik az életet, s annak szükségeit, a legtöbb esetben nélkülözik a tapasztalást, az életnek ezen szigorú s kiméletlen mesterét.

Mindenmellét az ily jogphilosophok elbizakodva hosszas tanulmányaik eredményébe, maguknak némi csalhatlanságot vindicálnak, ingerülten támadnak meg minden állítást vagy tant, mi az önteremtettük-rendszertől eltávozik, s ha más halandó, ki nem fordított ugyan annyi időt a jogphilosophia feletti elmélkedésre,

mint ők, de hasonlíthatlan több alkalma s módja volt a gyakorlati élet kellékeit az elmélettel egybevetni, s ennek a legtöbb esetben, vagy legalább igen gyakran attóli eltérését észlelni s ennek alapján valami pozitívumot ajánlani bátorodik, mint a világot sarkai-ból kivetni készülő Archimedes, rárivall azon boldogtalanra: hogy „noli turbare circulos meos.“

Igy tön velem is t. Szokolay István jogtudor ur, a „Törvénszéki Csarnok“ szerkesztője, miután a „Sürgöny“ mult évi 231, 232 és 233-ik számaiban a megyei törvénszékek szaporításáról s szervezéséről három értekezést közölni, s egy azon tárgyra vonatkozó, a gyakorlatra épített javaslattal fellépni bátorkodtam. A „Törvénszéki Csarnok“ mult évi 90-ik számában tervem felett, anélkül, hogy azt figyelmesebben elolvasta volna, a pálczát irgalom nélkül eltörvén, és azt *alaptalannak* bélyegezvé, anélkül, hogy véleményem s alkalmasint más tekintélyes jogtudósok véleménye szerint is oly határozottan tett állítását bebizonyította volna.

Mint a tudományosságnak s a tudományos kapacitásoknak őszinte, nem pedig fanatikus tisztelője, tisztelettel hajlok meg Szokolay István jogtudor urnak elméletei s ritka képzettsége előtt, de a jogtudomány gyakorlati alkalmazása terén öt semmi tekintélynek sem ismerem, mert sem a birói téren nem szerzett magának tapasztalásokat, sem pedig mint ügyvéd nem szerzett magának tartozkodása helyén oly gyakorlatot s hirnevet, miszerint a gyakorlati ügyvédek kitünőbbjei között emlegettessék neve, s ugyanezért Szokolay ur hirnevét kizárólag csak a jogtudományi téren irodalmi működéseinek köszönhetvén, s e szerint leginkább csak az elmélet mezején forgolódván, egy, a gyakorlati pályán részint mint ügyvéd huzamosabb idők során, részint mint törvénszéki helyettes elnöki, s előadó birói minőségben szerzett tapasztalatok alapján készített, s a gyakorlati élet szükségéire alapított életbevágó tervnek egy leheletli lerombolására s alaptalannak nyilvánítására nincs hivatva.

Am vizsgáljuk meg, hogy miért tartja alaptalannak Szokolay ur tervemet.

Szavai ezek: „A harmadik indítvány megyénként 50—60 ezer lakosra egy-egy 3 tagu törvénszéket véleményez állíttatni!

És ebben teljesen igaza van, habár a felkiáltás jelt szükségtelennek vélem.

Különösen pedig nem birom felfogni és magyarázni, hogy mire vonatkozik a felkiáltó jel? arra nézve t. i. hogy egy ily tör-

vényszék csak 3 birói tagból áll-e, vagy pedig arra, hogy minden 50—60 ezer lakosra tervezetik egy bíróság?

Én tehát a fájdalom jegyét mind a két körülményre veszem, s azokra következőleg valaszolok;

Azon körülményt illetőleg, hogy 50—60000 lélekre essék egy törvénytészék, csak két körülmény birhat döntő befolyással, t. i. van-e, leend-e folytonosan annyi törvénytészék elintéztét igénylő ügydarab, hogy egy oly törvénytészéknek folytonos foglalkozást nyújtson, és továbbá behozza-e az csak részben is a reá fordított költségeket, hogy e szerint érdemes legyen azon törvénytészéket föllállítani?

Mi most egy terveztem törvénytészék folytonos foglalkozást nyújtó munkásságát illeti, valaszom az, hogy a volt cs. k. járáshivataloknak mint bíróságoknak, a kerületi és országos törvénytészéknek néhány éven által hihetlen mértékben megtelt irattáraik minden tamáskodót meggyőznek arról, hogy tárgyhiány nem forduland elő, mert ha talán a perek, a különösen itéleti, s főlebbviteli bélyegek felfokozása folytán kevesbedni találnának is, az eddig vajmi árván kezelt árva, valamint a telekkönyvi ügyek, s e mellett a bünyenyítő vizsgálatok, s azon ügyek elintéztései annyi foglalkozást nyújtandnak állandóan, miszerint alig hiszem, hogy az alakítandott törvénytészék csak currentiába jöhessenek egyhamar, miután mindenütt tömérdek a fel nem dolgozhatott hátralékok.

Egyébbiránt én nem ragaszkodom szigoruan ahhoz, hogy minden 50—60 ezer lakosra essék egy törvénytészék, s ha jobban tetszik nem bánom, fogadjuk el hát mintául erre nézve Poroszországot, mellyel hazánk nagysága s lakossága számára majdnem egyenlő, s állittassék fel tehát 70—80 ezerre egy törvénytészék. Hiszen ez nem lényeges különbség!

Mi pedig az oly törvénytészék jövedelmezőségét illeti, szinte szükségtelennek tartám azt bővebben indokolni, mint elébb tevém, mert eltekintve attól, hogy az államnak, melynek terheit mindenki aránylag viseli, kötelessége volna még azon esetben is, ha semmit sem jövedelmezne, gyors, pontos és czélszerű részrehajlatlan kezelésről gondoskodni, mert az emberek azért állottak társaságba, s mondtak le természeti jogaik egyik tekintélyes részéről, hogy a társadalmi élet és társulás jótékonyágait élvezzék, s egymással bajaikban gyors és biztos orvoslást nyerjenek; — egy oly törvénytészék a reá fordítandó 10—12 ezer forintyi évi kiadást a kincstárnak, munkássága által busásan téríti vissza, a felhasználott bélyegek, itéleti, örökségi s vagyonátruházási illetményi díjjaknak gyorsabban és nagyobb mennyiségben leendő befolyása által.

Az általam tervezett törvényszékek biráinak számát illetőleg pedig azt vélem, hogy ha Szokolay ur maga sürgetté legelőször a király táblai tanácsülési tagoknak 5-re leendő leszállítását, ezt természetesen elégségesnek tartván a fölebbvitt perekre nézve, akkor az első bíróságnál untig elég 3 bíró, mert *tres faciunt collegium*, s különösen, miután tervem szerint még két törvényszéki segéd is adatnék hozzájuk, egyik vagy másik bírónak betegség vagy más elfoglaltatása esetébeni kiegészítésre s az azok mellett leendő kiképeztetése tekintetéből.

Azt írja továbbá Szokolay ur, hogy „Ezek (t. i. az általam javasolt járási törvényszékek) a régi osztrák járásbiróságok lennének, melyek az összes austriai jogrendszer leghiányosabb intézetét képezék; mert míg azok tényleg társas bíróságokat nem képeztek, egyszersmind az egyes bíróságok felelősségével sem bírtak.“

Boldog Isten! mit nem ír össze Szokolay ur?

Hát voltak-e nálunk a forradalom után az absolutismus ideje alatt collegialis járásbiróságok behozva? Igenis voltak az 1850-ik évben Magyarorszáiban behozott ideiglenes bírósági szerkezet, és perlekedési rend tárgyára vonatkozó cs. kir. igazságügyi ministeri határozatok I. r. 25. §. b. pontja szerint első osztályu járási társas (collegialis) bíróságok, de csak a nagyobb vétségek fölötti büntető törvényhatóság gyakorlása végett, nem pedig egyszersmind polgári s hasontermészetü ügyekre kiterjedő hatáskörrel felruházva, minthogy ezzel a cs. kir. provisorium idejében az egyes vagyis II-od oszt. járásbiróságok s megyei vagy tartományi törvényszékek bírtak.

Az ugynevezett végleges cs. kir. igazságügyministerium által hazánkban eszközölt törvénykezési szervezés alkalmával pedig az érintett járási társas bíróságok is megszüntettek, s az előbbi prov. egyes járásbiróságok helyébe, járáshivatalok mint bíróságok állítottak fel, s hogy ezek fából csinált vaskarikák voltak, s a czélnak legkevesbé sem feleltek meg, az teljesen igaz és elvitázhatlan, ánde ezek nem voltak társas járási bíróságok, s legkevesbé hasonlítottak ahhoz, mit én javallottam.

Kár volt tehát a kettőt összezavarni, s megbocsátlan hiba, sőt véték volt az utálatot és ellenszenvet, mely hazánkfiai legnagyobb, különösen értelmesb részénél a feloszlott cs. kir. járáshivatalok mint bíróságok dicstelen multja irányában mutatkozik, az általam az 1848 évi XI. törvényczikk alapján felállítatni javallott járási társas bíróságokra átszármatatni, minthogy e kettő között ég és föld a különbség.

Azt is írja még Szokolay ur: hogy „a terv alaptalansága eléggé szembetűnő, ha meggondoljuk, mikép a szerint Magyarország harmadfél-száz 1-ső for. törvényszéket nyerne, míg Franciaországban 100 ezerre, Poroszországban pedig 70—80 ezerre esik egy törvényszék.

„Végre, hogy maga ama körülmény döntő tervem ellen, mikép annyi tszék betöltésére eléggé képes, s alkalmas szakembert találunk nem lehetne.“

Mikre nézve következőket válaszolok.

Az igaz, hogy tervem elfogadása esetében, hazánkban az első forumok nagy számban merülnének fel, hogy épen harmad-fél száz? nem számítottam ki, de feltéve, hogy szinte ennyi volna, kérdés, vajjon oly szerfelett nagy baj volna-e ez?

Avagy nem volt-e ez előtt 3 évvel, mintegy 6, illetőleg 10 éven keresztül szinte ennyi, csak hogy aránytalanul rosszabbul alakított első forum, s képesek voltak-e azok rendeltetésüknek kellőleg megfelelni s a befolyt tárgyakat feldolgozni?

S vajjon, ha összeszámítjuk a mai nap működő megyei, szabad k. s rendezett városi s kerületi tszékeket, nem teszi-e ezek száma a harmad fél száz forumnak már is két harmadát? Azonfelül, hogy még a szolgabírói s alispányi bíróságok vannak, melyekkel együtt, a jelenlegi első bíróságok az állítólag harmad fél száz bíróságokat még egyszer annyival meghaladják? s vajjon mindezen első bíróságok jelenlegi czélszerűtlen rendszerükben képesek-e a gyors, pontos és szigoru törvénykezésnek megfelelni?

Nem minden uton, nyomon, hallatszik-e azok nehézkessége ellen panasz, melyet azok a reájuk tornyosult, roppant teendők elvégzésének physikai lehetlenségére való utalás által kívánnak maguktól elhárítani, s a részrehajlatlan polgár nekik igazságot adni kénytelen?

Nem arról van, s lehet e tárgy megítélésénél szó, hogy hány tszék van Franciaországban, vagy más országban, hol egy fél század óta rendes s talán századokra kiható törvénykönyvek vannak, s mely országok rég óta bontakoztak ki a hüberiség által bebonyolult állapotok tömkelegéből, melyből mi még eddig kiszabadulni nem birtunk, s talán csak egy évtized múltán szabadulandunk ki teljesen; hanem arról van és lehet szó: hogy elégségesek-e a jelenlegi első forumok arra nézve, hogy azok segélyével egy gyors, serény és szigoru törvénykezés lehetséges legyen.

S ezen kérdés el van döntve az ország közvéleménye által olyképen, hogy a tszékeket mulhatlanul szaporítani, s ujlag szervezni kell.

S ennek alapján határozta el magát a magas kormány arra, hogy eddig több törvényszéket állított fel a megvoltagekon felül, s remélhetőleg legalább még egyszer annyira emelendi azok számát.

Nem találunk annyi tszék betöltésére eléggé képes és alkalmas szakembert?

De hogy nem, hiszen ma is egy pár ezerre megy a dispo- nibilitást élvező, s hazánkbeli tisztviselők száma.

Miért huzzák ezek ingyen a fizetést?

De továbbá ezeken kívül is nincs-e elég, az autonom megyei térről lelépett tisztviselő, s elég ügyvéd, kik, ha a tszéki bírák becsületes fizetéssel láttatnak el, s állásuk becsületes viseletük esetére biztosíthatnák, örömmel fogadnának el alkalmazást a tör- vényszékeknél, hogy ezáltal kenyerüket becsületes uton szerezhessék meg, s hazájuknak munkás méhei, ne pedig heréi legyenek, nagyra növesztve a proletarismust ezen óriási rák-fenét.

Avvagy ezeknél, s azoknál nem található-e fel a kellő értelem s szakképesség?

Ej uram! ezt még a hazánkba befurakodott idegen civilisa- torok sem merték — még maguk között sem — állítani.

Szorgalmas, és sok jóra képes népség az, mely 23 év le- folyta alatt négyféle törvényeket tanult el, s értelmessége, ügyes- sége által fennhéjázó praeceptorait is megszégyenítette.

Avvagy a hozzánk betódult idegenek, mind lángeszűek vol- tak-e?

Igaz, hogy volt közöttük néhány, de csak *nehány* kitünőbb capacitás, de ilyenek hiával nem volt ez ország, s a többi, idegen cs. bevándorlott tisztviselőkkel mitsem nyertünk, mert ezek, mi- dőn hozzánk jöttek, alig tudtak valamivel többet, legtöbben an- nyit sem, mint a bennszülött hivatalnokok, s csak itt képezték ki magukat, mit senki sem vonhat kétségbe, ki az előbbi idegen hi- vatalnokokat közelebről ismerte.

Ne becsmételjük, hanem inkább becsüljük meg saját embe- reinket, mert ezt legnagyobb része megérdemli.

S azután eleinte gyenge lesz akárhány, de ügyesebbek s gyakorlottabbakhoz beosztva, kiképzendik azok magukat annyira, hogy még Szokolay urnak is fog örülni a lelke rajtuk.

Ezek után áttérek azon palliativ szerek vizsgálatára, melye- ket Szokolay ur, s mások is ajánlanak a törvénykezés gyorsítása végett.

VI.

Azon palliativ szerek, melyeket a „Törvényszéki Csarnok“ (1862 évi 91-ik szám) az igazságszolgáltatásnak gyorsítása végett, *addig is, míg államunk jog-politikai rendszere megállapítottván, a codificatio nagy munkájához alkotmányos uton, országgyűlésileg hozzáfogni lehetne*, ajánl, következőleg adatnak elő:

A leglényegeseb s legsürgösb segélyszerek ezek: 1-ör a megyékben s városokban a legtöbb bírósági állomásoknak képzettebb, s tapasztaltabb egyénekkal leendő ujlagos betöltése; továbbá 2-or: a megyei törvényszékek elnökségeinek kizárólagos állandósítása és pedig külön minden osztálynál: azután 3-or: kimerítő utásítás a törvényszékek belügyi kezelésére, szigoru felöltség mellett, minden elnök számára, 4-er: a szolgabíróságok szaporítása a jogszakra; végre 5-ör: a jelenlegi megyei törvényszéki tagok szaporítása.

Mi most ezen szereket illeti, kinyilatkoztatom, hogy az elsőt feltételesen (a mennyiben annak elhatározása, hogy vannak-e, s mily számmal alkalmatlan tagok a megyei s városi bíróságoknál jelenleg a kormányt illeti meg, minthogy annak van, vagy legalább lehet legbiztosabb tudomása az alkalmazottak képességéről), a 2 és 3-ikat *pedig feltétlenül elfogadhatóknak tartom*, s ezeket teljesen s találóan indokoltaknak ismerem el.

Amde elégséges-e e két utóbbi szer a törvénykezés gyorsítására?

Hajlandó vagyok elhinni, hogy ezen két szer alkalmazása a megyei törvényszékeknek újabb lendületet, frissiséget, s nagyobb életrealóságot kölcsönözend, s a működés nagyobb szabatosság s gyorsaság jellegét viselendi, több tárgy nagyobb lelkiismeretességgel s pontossággal fog elintéztetui, s az egyöntetűségnek nyomai félreismerhetlenek leendnek; de azon akadályok s nehézségek, melyek a feleknek az igazságszolgáltatás elnyerése utjába, a törvényszékeknek jelenlegi száma, vagy talán *némi* szaporítása folytán is vetődnek, midőn a felek 10—20, sőt több mértföldnyi utat kénytelenek megtenni, hogy polgári perekben, vagy nem peres, legkivált árvaügyekben, s telekkönyvi tárgyakban a bíróság színhelyén megjelenhessenek, az ügyiratokat, s telekkönyveket személyesen megtekinthessék, vagy ha erre nem képesek, maguknak jogaik érvényesítése, vagy megvédése végett a törvényszék helyén lakó, s így kevesebb költségbe kerülő ügyvédet választhassanak, vagy végre bünfenyítő ügyekben a hitelesítésen, s a sommás uton elintézendő bűnügyek tárgyalásainál és eldöntésénél mint tanuk

vagy vádlottak megjelenhessenek — nem érdemelnék e legalább is annyi, ha nem több figyelmet és segélyt az által, hogy a feleknek alkalom adassék, az igazságszolgáltatást közelebb, — egypár mérföldnyi távolságra, jobbára azon helyeken, hová különben is vásárra, vagy más dologban szoktak gyakrabban befordulni, s így ügyeiket kevesebb utánjárással s költséggel szorgalmazni s elvégezni, — feltalálhatni, s e szerint nemcsak a költségeket, hanem az időt is meggazdálkodni?

S vajjon lehet e ezt könnyebben s biztosabban létesíteni s elérni, mint a járási törvényszékek felállítását által?

Ujabb időben a lapok tele vannak panaszokkal s értekezésekkel, a *telekkönyvek jelenlegi hozzáférhetlensége* vagy legalább sok idővesztéssel, ügyyel-bajjal s költséggel összekötött megtekinthetése, s azoknak a szükségelt folytonos evidentiába tartása tekintetében.

Egyik terv a másikat érte el s multa felül, s megértük azon mulatságos jelenetet is, hogy miután néhány megyei törvényszéktől a telekkönyvi jegyzőkönyvek némelly rendezett tanácssal ellátott városoknak adattak által, az illető városi tanácsnok az illető telekjegyzőkönyvekkel töltve meg táskáját, utazgatott minden héten, egy vagy két napon, a megyei tvszék helyére, holott azokat a telekkönyvi irattárból eltávolítani sem tanácsos, sem szabad nem volna!

Az e tekintetbeni határozatlanság és baj ugyszólva a legnagyobb fokra hágván, a „*Törvényszéki Csarnok*“ f. évi 12-ik számában „*Telekkönyvek a rendezett tanácsoknál*“ czimű cikkében a baj okait elég alaposan kutatván s elemezvén, végre evvel végzi cikkét: *vajjon nem inkább lenne-e ajánlható, hogy járási telekkönyvi hivatalok alapittassanak?*

Ime tehát akarva vagy nem akarva a járási törvényszékek felállításához közeledik elvégre is, mert habár igaz is, miszerint a „*Törv. Csarnok*“ a járási telekkönyvi hivatalokat csak tisztán a kezelésre javasolja fölállítandóknak, de azt kénytelen leendő is bevallani, miszerint a telekkönyveket külön helyen, az illető bíróságtól messzebb távolságban, a czélnak megfelelőleg vezetni, s azok vezetését ellenőrizni majdnem lehetlen, eltekintve attól, hogy a telekkönyvekre a törvényszéki előadó bírának nemcsak a vagyon-átruházások, bekeblezések, előjegyzések s följegyzések, de az ingatlanokra eszközölt végrehajtási becslések, árverések, s végre az árvatömegek elintézései eseteiben majdnem minduntalan, minden lépten s nyomon szükségük van.

Avagy előforduló esetekben, s szükségben az illető előadó a

szükségelt *lustrumok* (szemlék) nyerése végett irásbelileg forduljon a járási telekkönyvi hivatalokhoz?

Mennyi hasztalan munka- s idő-pazarlással volna ez egybekapcsolva!

Ez volna még a czifra eljárás!

Ugyanezért a telekkönyvi hivatal intézete a legszorosabban lévén egybekapcsolva a törvényszékkal, amattól elválasztani nem lehet és nem szabad, s ha tehát elismertetik annak szüksége, hogy járásonkint állittassanak fel telekkönyvi hivatalok, be kell vallania, s elismernie szükségét annak is, hogy a törvényszékeket is járásonkint kellene, és pedig mintegy 50—60, vagy ha épen úgy tetszik, 70—80 ezer lélek számra, a járások főbb helyein felállítani s szervezni.

Azonban a „*Törv. Csarnok*“ a helyett, hogy az 1848 évi XI. tvczikk értelme szerint a megyei törvényszékek szaporítása, illetőleg járási törvényszékek felállítása által javasolná a meggyökeredzett bajt orvosolni, a jelenlegi körülmények között elégségesen véli a bajon segíthetni az által, ha a szolgabiróságok szaporítatnak a jogszakra nézve, s azt véli, hogy *rendkívüli jótékony ságu lehetne, ha talán nem minden, de legalább azon vidékeken, hol szükségeltetnék, járásonkint még egy szolgabíró s esküdt neveztetnék ki, ki kizárólag csak a törvénykezéssel foglalkoznék, még a bírói nem peres ügyek kizárásával is; s szerinte, ez nem csak valódiilag tetemesen emelhetné a gyorsaságot, hanem a bíraskodási alaposágot is (!) főleg azzal, hogy így legjobban orvosoltathatnék a fent kiemelt hiány, alapos képzettségű és tapasztalt bírák alkalmaztatván legelső fórumokon.*

Ezen nézetet, legalább a járásonkint a jogszakra fölállítandó szolgabíróról illetőleg, elfogadja a „*Független*“ y. munkatársa is, azon lap f. évi 46-ik számában, „*Jogi viszonyaink és azok rendezése*“ czim alatt közölt cikkében; de ez már nem javasol járásonkint szolgabíróról esküdttel, hanem csak egy törvénykezési szolgabíróról, és pedig a sommás ügyek elítélésére, executiók teljesítésére, bünvizsgálatokra stb. (?) felállítatni.

Az ilyen járási törvénykezési szolgabírák tehát halvány másolatai lennének a cs. k. provisorium alatt hazánkban létesített cs. k. egyes, II. osztályu járásbiróságoknak, s ezekre teljes joggal lehetne alkalmazni azt, mi tervem ellenében a „T. Cs.“ m. évi 90-ik számában mondatott, hogy t. i. ezek a leghiányosb intézetét képeznék a jogrendszernek, mert ezek sem társas-biróságokat nem képeznének, sem pedig az egyes bíróságok felelősségével nem bir-

nának, minthogy ezzel az örök életre szenderült cs. k. egyes járásbiróságok sem birtak.

Megengedem, hogy az ily egyes biróságok, ha kizárólag csak a törvénykezéssel foglalkoznának, a gyorsaságot tetemesen emelhetnék; de azt, hogy ez az alaposág tekintetében is állana, s hogy ezen intézet alapos képzettségű, s tapasztalt birák iskolájául volna tekintendő, keréken tagadom.

Bátor vagyok ugyanis nem csak a „Törv. Csarnok“-ot, s a „*Független*“ v. munkatársát, hanem bármely gyakorlati jogtudóst, és különösen az alsóbb, gyakorlott és felsőbb birákat kérdeni, hogy vajjon az alaposágot hol lehet inkább elsajátítani: az egyez biróságoknál, vagy pedig a társás-biróságok kebelében? s meg vagyok róla győződve, hogy a válasz az utóbbiak mellett fog hangzani, mert ha bármily lángeszű is legyen valamelyik egyes járásbíró, sokszor juthat oly helyzetbe, hogy valamely esetnek a törvényre való helyes alkalmazása alkalmával kételye merül föl, melyet az egyes bíró csak találomra dönt el, midőn a collegialis biróság tagja ott találja társait, kik a tárgyat különböző szempontból veszik fel, s ülésben, testületileg kölcsönös concertatio által eszközlik annak eldöntését.

Ez oly világos, miszerint szükségtelennek tartok minden szószaporitást.

Azonban eltekintve ettől, bátor vagyok a törvénykezési szolgabíráknak járásonkinti felállítását pártoló urakat kérdeni, hogy hiszik-e ők, vagy hihetik-e, miszerint egy járási szolgabíró vagy maga, vagy esküdt társával együtt képesek leendnek törvénykezési feladatuknak megfelelni, ha azokhoz segéd-személyzet, ígtató, kiadó, irattárnok, s írnokok nem adatnak?

Én azt hiszem, hogy azon urak is nem-mel válaszolandnak, mert hiszen lehetlen, hogy be ne lássák azt, hogy egy ily járási törvénykezési szbíró egészen eltérő valami leendne az 1848 előtti szbírotól, s hogy a jelenlegi szbíroságok is végtelen nagy hiányát érzik legalább is egy írnoknak, nem is említve a többi segéd-személyeket.

S ha azon urak, kik a járásbeli törvénykezési szolgabírák intézetének felállítása mellett buzognak, elég bátrak leendnek bevallani, hogy egy oly szbíroság segéd-személyzet nélkül nem is képzelhető: bátor vagyok őket kérdeni, hogy vajjon nem jobb volna-e a járási törvénytársak eszméjéhez csatlakozniok, miután ez nem csak alaposabb, s nagyobb biztosságot nyújtó intézet, mint az egyes járásbiróságoké, hanem nem kellettven ezeken felül még megyei központi stb. első biróságokat alakítani, a segéd-személy-

zetet is könnyebb volna előteremteni, mintha az a számtalan első fórumokra szükségeltetnék, mely járási társás-bíróságokkal a te-
lekkönyveknek intézetét is lehetne egybekapcsolni; holott ez a
tervezők által a járási szbirákkal egybekötöttet, illetőleg azok ve-
zetése alá rendeltetni nem czéloztatik, s e szerint továbbá is a
megyei központi, vagy legjobb esetben a nagyobb terjedelmű me-
gyékben két s a legnagyobbakban legfeljebb három nagyobb ki-
terjedésű, és így a felektől messzebb eső törvényszékeknek alá-
rendelve maradna, az érdeklettek legnagyobb hátrányával, s bosz-
szuságára.

Mi végre az 5-ik szert, t. i. a megyei törvényszékek birái-
nak jelen száma szaporítását illeti: erre nézve ismétlem azt, mit
a „Sürgöny“ mult évi 232-ik számában mondtam, t. i. hogy a
törvényszékek hivatalbeli szaporításának is meg van a maga mér-
téke, s azon határa, melyen belől az a munka sebesbitésére válik,
azontul pedig egy vezethetlen, czélszerűen nem használható, vagy
legalább szerfelett nehezen használható oly nagy lomná alakul,
mely nem igazgatható, s nem vezethető, vagy legalább szerfelett
nehezen igazgatható, s vezethető. stb.

* * *

A megyei törvényszékeknek a meglevő törvényes alapon,
jelenleg létesíthető szaporításáról s szervezéséről írott értekezései-
met ezennel bevégezvén: a kilátásba helyezett codificationalis vá-
lasztmányok munkálatának a legközelebbi országgyűlésen leendő
tárgyalása alkalmával szabadságot veendek magamnak, a bírósági
rendszernek *jövöbeni* szervezéséről nézeleimet formulázni s indo-
kolni, ha t. i. nagyraecsült választóim a Sz. ur által reám ruhá-
zott „Czopf“ tisztos emlékü nevével vissza nem riadandnak, s en-
gem, miként remélem, a törvényhozás termeibe harmadszor is
bejuttatandnak.

Addig pedig áldás és béke velünk.

Wlád Alajos.

(„Sürgöny.“ 1863 évi. 107 és 108-ik szám.)

A temesi Bánságról.

II.

Nép-ismei tekintetben.

A temesi Bánság népessége két osztályzatba sorozható.

Az első osztályba jönnek az ős lakók.

A másodikba az e tartományban később letelepedett népiségek.

Ha most annak elhatározása végett, hogy mellyek a jelenlegi Bánsági népek közül az ős régiek, legalább is egy év ezredet, melly a Magyaroknak Pannoniában és Dacia vidékein lett letelepedése időszakával két évtized hiján össze vág, — veszünk, mert azon fogalomnak biztos és illetékes értelmezése s megalapítása tekintetéből hosszabb időszakot venni nem szükséges, mivel ekkor az emberi nem kezdeteig kellene vissza mennünk, de különben is egy ezredévi időszak oly tisztességes kor, melly az „ős“ szó fogalma kifejezésének kellőleg felel meg, s mellyet ha valamely nép keresztül élt, és ezen idő tartam alatt magát fenntartani képes volt, életre valóságának, s a további létezés iránti jogának elegendő bizonyítványát adá: úgy találjuk hogy az első osztályba csak két nép vehető fel azok közül, mellyek a temesi Bánságot ezer év lefolyása alatt lakták és maig is lakják.

S ezen két fő nép: a román és magyar.

A többi fő népek nevezetesen a szerbek és németek, a második osztályba sorolandók:

I. Ő s l a k ó k.

A temesi Bánságnak nemcsak legrégibb de legszámosabb lakói:

1. A Románok.

(Oláhok — Walachen.)

Azt, hogy a dák birodalom leigázása, s a dák nép megsemmitése után, Trajan római imperator, Daciát római gyarmattá tévén római lakosokkal telepítette meg: senki sem veszi kétaégbe,

mert ezt, Eutropius (lib. 8 in Adriano) következő szavaival „Cum Dacia diuturno bello Deceballi viris esset exhausta, Trajanus ad frequentandam hanc decies centena millia passuum in circuitu habentem provinciam ex toto orbe Romano *infinitas copias* hominum transtulerat *ad agros et Urbes* colendas,“ — minden kétségen kívül helyezi. S miután Traján római császár a temesi Bánság (Dacia rippensis) közvetlen közelében kelt által a Dunán általa épített világhírtő köhídon, mellynek alaposzlopai még ma is fennállanak a Duna vizében, Orsován felül, s később is a Római birodalom szívébe Daciából vezető út iránya az általa választott maradt; bizonyos hogy Traján legelőbb is a temesi Bánságot látta el gyarmatosokkal, s hogy ezek legörömessebb itt telepedtek meg, a tartomány áldott talaja, s annak termékenysége megfoghatóvá teszik.

A Dacia rippensis, a mai temesi Bánságban megtelepedett római gyarmatosok utódai, s azok véréből származnak a mai Bánsági Románok (Oláhok).

Ezen hiedelmet igyekeztek ugyan különösen a múlt század végén midőn 1790 évben az erdélyi román püspökök II. Leopold császár s királyhoz egy kérvényt nyújtottak be az erdélyi oláh népnek Erdélyben negyedik nemzetté leendő elismerése s beczikelyezése végett, melly kérvény az erdélyi országgyűléshez tettétvén által tárgyalás végett, ez által pedig megbirálás végett Eder nevű szász írónak adatván ki, történet-criticái észrevételeinek meg tétele végett: nevezett író, továbbá Sulzer Ferencz József és Engel német írók, valamint ezen század első felében Schwartner Márton és kevermesi Tököli Száva elhunyt magyar országi gazdagföldbirtokos, és nagylelkű szerb Maecenas 1823 évben Halléban kiadott könyvében: „Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind etc.“ megingatni; azonban a német-szász íróknak u. m. Engel keresztély, Eder és Sulzer József és más német íróknak érveit s okoskodásait dicsőszentmártoni Major Péter a m. k. helytartóságnál e század első negyedében alkalmazott román könyvvizsgáló (Revisor) „Istoria pentru inceputulu Romaniloru in Dacia“ Budán 1812 évben román nyelven kiadott könyvében, s következő latin értekezéseiben: Animadversio in Recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia, Budae 1814; — Reflexiones in Responsum Recensentis Viennensis ad Animadversiones in Recensionem Historiae de origine Valachorum in Dacia, Pesthini 1815; — és Contemplatio Recensionis in Valachicam anticriticam literariis ephemeridibus Viennensibus No. 7 Februarii 1816 divulgatae, Budae 1816; — valamint Tököli Szávának kicsinylés

irigység és gyűlölet sugallotta megtámadását Dr. Murgu Euthym ügyvéd és jogtudor később Magyarországgyűlési képviselő, 1830 évben Budán nyomtatott következő jeles művében: „Widerlegung der Abhandlung, welche unter dem Titel vorkömmt: „Erweis, dass die Walachen nicht römischer Abkunft sind etc.“ és Bozsinka Damaszkín magyarországi román ügyvéd, később a moldvai fejedelem jogtanácsosa „Animadversio in Disertationem Hallensem sub titulo „Erweis etc.“ czimü Pesten 1827, s végre Kosztin József román ügyvéd „Eszrevételek t. Schwartner Márton ur, Magyarország Statistikájában az Oláhokról tett Jegyzésekre, Pesten 1812“ ennek rapsodisticus állításait a legésszerűbb érvekkel, s kétségtelen történeti adatokkal megsemmisítették, s a tudós világ előtt a román népnek a rómaiaktól egyenes leszármazását rehabilitálták, s ma már alig van alapos történeti ismeretekkel bíró tudós ki a felett kételkednék. Van azonban több olyan, kik Engel Keresztély német szász tudósnak a Traján császár Duna melletti tettei feletti Commentárja 3 szak. 1 §-ában kifejtett nézetét osztják, hogy a románok ha bár a rómaiaktól is származnak, de vérük a dáknökkeli házasságuk folytán vegyes, s e szerint nem telivérű rómaiak. Ezen ellenvetés azonban, — mellyet Major Péter érintett műve 15 és következő lapjain igen logicaileg rombolt le — még ha alapos, és igaz is volna, nem csak kisszerű, de nevetséges is, mert ugyan hol van széles e világon egyetlen egy nép vagy nemzet, vagy csak egyes család is, melly két ezer év folyama alatt származását, s vérét, eredeti szüztisztaságában megőrizte, vagy megőrizhette? Vegyük például a velünk és körülöttünk lakó népeket. A szerb és szervián, montenegrói, bosnyák, bolgár és horvát déli szláv nemzetcsaládot, mellynek nemzeti jellege, koponyája alkata lényegesen elüt a többi szlavokétól, s azon, a görögök és törökökeli vér vegyület első tekintetre felismerhető, mert azon népek szép metszetü tojásdad (ovál) arcczal, hosszú egyenes vagy sasorral bírnak, holott az éjszaki szlávok, tótok, rusznyákok, és oroszok más szögletes arcczal, lapos pissze orral, s összeszorított állkapczával bírnak, a honnan ered hogy beszédük a száznak alig látható nyílása, s fogaiknak majdnem egymáshozzi érése-közben történik, holott a déli szlávok a szavakat érthetően s szépen, a szerviánok majdnem énekelve ejtik ki.

Vegyük a magyar népet, valjon állíthatja-e azt a legzsirosabb száju magyar, hogy nemzete más nemzetekkel nem vegyült össze? Hiszen ha a földkereken legszaporább nép volna is, mivel éppen nem dicsekhetik, rég elpusztult volna a föld színéről, vagy alig volna egy pár ezer azok közzől, kik az Etelközből (Atelkuzu)

Pannoniába s Daciába jöttek (s kiknek legnagyobb része itteni letelepedésük után a magyar vezérek alatt viselt borzasztó harczokban elveszett,) ha más velük lakó népekből u. m. a jászokból kúnokból, németekből, tótokból, zsidókból, oláh sőt cigány családokból is nem egészítette volna ki meggyérült sorait, s nem szaporítandotta nemzettestét?

S valjon azon maroknyi erdélyi szász nép, vagy maga az egész német nép, a francziák, olaszok, angolok stb. megtartották-e eredeti vérüket tisztán, s nem vegyültek-e azok különösen a népvándorlás időszakában különféle népekkel, mellyeknek nevük, s emléküik is elveszett, vagy csak a történet tartja fenn?

S mind ezeknek folytán valjon ha való is volna az, hogy a Daciában letelepedett római gyarmatosok, és katonák a vitéz dák nép nőivel s leányaival összeházasodtak, ellehet-e a románoktól ezen nevet mellyet 17 századon által hüven megőriztek, s mellyel magukat saját anyanyelvükön mindenkoron nevezték, valamint a rómaiaktól származatát vitatni?

Ílát nem az apa nemzetiségéhez tartoztak a gyermekek? Hiszen eddigelő csak Chinában van az a szokás, — ha igaz az, mit Wesselényi Miklós báró a „Balitéletekről“ írott könyvében érint — hogy a gyermekek az anyának nevét veszik fel s annak nemzetségéhez tartoznak.

Mi pedig nem lakunk Chinában.

Egyébbiránt annak, hogy a mai románok, s e szerint a bánágiak is a rómaiak közvetlen maradékaik, legvilágosabb bizonyítványául szolgál a román nyelv, melly a régi *lingva romana vulgaris*, mellyből a műveltebb rómaiak s tudósok által képzett irodalmi nyelv a *lingva latina* fejlődött ki, hű lenyomata, és pedig nagyobb mértékben mint a portugál, spanyol, francia, sőt maga az olasz nyelv is. Igaz ugyan hogy a román nyelvben sok idegen, s különösen szláv szó találtatik, s ezen körülmény olly írókat kik nemcsak a román nyelv rendszerét, de magát a nyelvet sem ismerik, mint például Sulzer Ferencz József, a múlt században, volt es. k. szavoyai dragonyos ezredi hadbíró s német író, „Geschichte des Transalpinischen Daziens“ czimű művében, kiről, egy másik német író Engel, azt mondja: *cujus tamen assertis non omnibus eadem fides adhibenda est*, — s az annak nyomán indultt Schwicker János Henrik, nagy-becskereki római kath. elemi fő tanító egy szép olvasottságu, de gyarló criticalai tehetséggel bíró egyén, „Geschichte des Temescher Banats“ czimű műve 438 és következő lapjain, olly állításokra bátorított

tak mint a többi népek öszvesen. Ugyan is akkor találtatott a Bánság polgári területén:

Oláh (román)	181,639,
Rác (szerb)	78,780,
Bolgár	8,683,
Czigány	5,272,
Német, Olasz, Francia	43,201,
Zsidó	353.

Ha azonban ezekhez a katonai terület, mehadiai, karansebesi és új-palánkai vidékeit vesszük, hol majdnem kirekesztőleg oláh határőri katonák laktak, a temesi Bánság akkori oláh népessége két százötven ezerre tehető.

Hogy pedig a bánsági oláh nép szabad és különös kiváltságokkal bírt egészen 1658 évig: bebizonyul az I-ső értekezésében közölt 5-ik László magyar király által kiadott oklevelen kívül, Zsigmond királynak hadi regestumából, melyben az oláh nép mint harczias nép olly külön helyet foglal el mint a kún s jászok (Lásd Temes vármegye Emléke Bárány Ágostontól 166 lapon), mit az 1459-ik évi 9 törvénycikkely is kétségen kívül helyez.

A temesi Bánság mai román népessége legalább is 600,000-re rug fel. Nevezetesen

Krassó megyében	205,000,	
Temes „	195,000,	
Torontál „	60,000,	
A román	} bánsági végvidéki ezredekben	
A szerb		80,000,
A német		40,000,
		20,000,

Öszvesen . 600,000.

A bánsági román, közép termetű, teste inkább sovány mint vaskos, de izmos, és a fáradalmakat könnyen elgyőzi. A katonaságtól kitelhetőképp menekülni ohajt hogy övéi körében honn maradhasson, és szokott foglalkozásait üzhesse, de ha egyszer katonává lett, és begyakoroltatott, bátor, kitartó, úgy áll meg a csatában mint a köfal, s zászlaját mellyhez egyszer esküdött, élve el nem hagyja. A császári hadsereg évkönyvei, sőt a forradalmú hadsereg nevezetesen a híres 3-ik és egyéb zászlóaljok tettei fényes bizonyítványokat szolgáltathatnak e tekintetben.

Ezekén kívül a bánsági román jó és szelid indulatu, de ha ingereltetik vagy megsértetik különösen igaztalanul, magát évek mulva is megbosszulja, s ekkor kegyetlen és irgalmatlan, különben

vig kedélyű, a zenének, dalnak, és táncznak hæv kedvellője, s vendégszerető egész a pazarlásig, előjárói iránt engedelmes, az idegen iránt óvatos, álnok sőt magát butának tettet, a miért aztán az idegen a bánsági románt ostobának tartja, mivel azonban ez nem sokat gondol, sőt ezen téveszmét igyekszik saját javára felzsákmányolni, de az iránt kit ismer, s kibe bizik, nyílt és őszinte, s az olyan előtt természetű éleseszűségének kétségtelen jeleit adja mindenkor. Nem olly szorgalmas, s nem is olly takarékos mint a német, de lustaságról csak a kajánság vádolhatja. Dolgozik ő eleget, de munkája nem olly szopora, s annak nincs az a látszatja mint a németének. Más részről a látszólagos szorgalom hiány tanulatlansága, s egyszerű életmódjának eredménye. Kevéssel elégszik meg fényt nem űz s öltönyei nagyobb részét neje készíti, a román pórnök szorgalma s ügyessége mindenki által elismerve levén. Legkedvesebb foglalkozása a földművelés, a pálinka főzés mellyel terjedelmes kereskedést űz, azon felül hogy a 10—12 foknyi pálinka (czujka) egyik rendes itala, mert a román a bort is szereti, s örömet megissza, továbbá a marha, s különösen a juhtenyésztés, s kecsketartás, a méhészet, mellyre pedig a román nép lakta vidékek legnagyobb része felette alkalmas volna, hanyatlásban levén.

A román nép művelődésbeni hátramaradása okaí voltak, a Bánságnak Magyarországhozí visszakapcsolása után 1779 évtől egész 1848 évig tartott elnyomott politikai helyzete, különösen pedig a szerb egyházi hierarchiának mostoha bánásmódja, melly 1690-ik évbéni alakulása után a g. n. e. román egyházakba az ó szláv, a mult és jelenszázad elején tengő csekély számú iskolákba a szerb nyelvet hozta be, s a papságra vagy tanítószágra vágyókat neveiknek szerb hangzásuvá tételére bírta stb. s ennek folytán papjainak s tanítói szegényes állapotának bizonytalan volta, minek folytán valami magasb műveltséggel bíró román eddigelé csak ritka kivételképp választá a papi s annál kevesbé a tanítói állomást életpályájául. Nevezetes gátul szolgál a görög nem egyesült román papok anyagi állapota javítása és biztosítása tekintetében a parochiaknak a helységekbeni feles száma is, minek azon szomorú következménye van, hogy, miután a lelkészi javadalmak egy telek földből, s a csekély stolaris jövedelemből állnak, egy nem egyesült román lelkésznek alig van annyija hogy magát és családját táplálhassa, eunek folytán a maga, és gyermekei kímélésére keveset fordíthat.

Mind e mellett 14 év alatt e tekintetben nevezetes előhaladás vehető észre, a mennyiben nemcsak a papok, de a tanítók,

sőt egyes vagyonosabb, sokszor vagyontalan román pórok, legnagyobb meg erőltetésükkel igyekeznek gyermekeiket iskoláztatni, s azoknak a mennyiben lehetséges magasb műveltséget megszerezni, s biztos a remény, hogy ha a nem egyesült hitű románoknak sikerülend magukat a szerb hierarchia alól emancipálni, a mire kitünőbb férfiak Mocsonyi Andrással élükön, buzgón törekednek, s iskolai, s egyházi alapítványaikat magok kezelendik, s mindenek előtt a falusi g. n. e. plebaniak a kellő és szükséges számra leszállítatni fognak; a bánsági görög nem egyesült hitű román nép, 14 évi törekvése után ítélve, sebes és biztos léptekkel fog a műveltség és szellemi előhaladás terén előmenni, mire őt a természettől nyert szép tulajdonai képessé teszik.

A Bánsági román népről irván, szükségesnek vélem megjegyezni, hogy annak $\frac{4}{100}$ része, az az mintegy negyven ezer számmal, a görög catholicus vallást követi.

Voltak-e hajdanában a temesi Bánságban egyesült hitű románok? erre bajos volna határozottan igennel vagy nemmel felelni. A „Schematismus Venerabilis Cleri Dioecesis Lugosiensis G. R. C. pro anno 1858“ elején nevezetesen a 6 lapon olvasható rövid ismertetés szerint Opován g. cath. Püspök létezett, kit, az 1690 évben, illetőleg a temesi Bánságnak a törököktől lett visszavétele után, a temesi Bánságnak különösen nyugoti részében. Nagy-Kikinda környékén letelepedett szerbek el — s a vég vidéken Szvidniczén levő g. cath. püspökhöz üztek el. Annyi azonban bizonyos, miszerint a de Aldana nevű mérnök 1761-ben készítette, s a cs. k. hadi levéltárban eredetben megőrzött „temesi Bánsági földképen Besenova helység, mint egyesült hitűek lakhelye van megjelölve, hová Oláhországból a római egyházzal egyesült lakosok, „Paulichianer“ szállítottak volt.

Hogy pedig Maria Theresia nagy fejedelmné mint a cath. hitvallás buzgó előmozdítója, az egyesülést elő mozdítani törekedett, bizonyítja azon körülmény, hogy 1770 évben Zábrányban (Pirnyava, Temes megyében Lippa mellett, s 1771 évben Temesvárt, a gyár külvárosban egyesült hitű, kitünően javadalmazott, lelkészi állomásokat, mint megannyi missiókat alapított, s hogy nemcsak a nevezett felséges császárnő, hanem lángszellemű fia, II. József császár is a bánsági egyesültek részére egy püspökséget szándékozott alapítani, kitetszik a Csanádi r. c. káptalan 1783 évi Május 10-ki jegyzőkönyve kivonatából, melly következőleg hangzik: „Tandem donee Episcopus Graeci Ritus Unitorum institutus fuerit, octo Religiosi Graeci Ritus, ex ordine S. Basilii fundantur, ipsi Ecclesia aut Moldaviae, aut Uj-Palankae erigatur, ac locus habi-

tationis taliter exstructus, ut penes 12 juvenes inhabitare possint, qui Philosophiam et Theologiam studeant, et habita vocatione ordinari possint. Ad proinde erigendam hanc Residentiam, Ecclesiam, et Seminarium expensae ab Aerario praestabuntur, cuius aedificationi curam interim Episcopus latinus, cum uno officiali habent, qui de super ratiocinetur. Interim vero donec haec Residentia pro Unito Episcopo aedificata fuerit, alia domus erga Interusurium futuro Episcopo Unito assumatur.“ Ez azonban tudtomra nem történt meg akkor, hanem miután 1832-ik év óta az Unio az említett két helyen kívül, más helységekben is meggyökeredzett, s 30 év lefolyta alatt a bánsági görög catholicusok száma 10,563-ra szaporodott: ő cs. k. ap. Felsője jelenlegi uralkodónk 1850 évi Dec. 12-én kelt legfelsőbb elhatározásával a temesi Bánsági gör. egy. hivek részére Lugoson egy állandó püspökséget alapítani méltóztatott, s miután az a Pápa O Szentsége részéről is canonicáltatott, a püspököt 1854 évi Mártius 17-én kelt legfeliratával kinevezte, s 1857 évben káptalan is alakítottatott.

A bánsági román nép fiai közül magukat a publico-politici, román és más irodalmi, s állam szolgálati pályákon kitüntették: 1. krassóm. gerlistyei születésű Bozsinka Damaszkín h. ügyv. később a moldvai fejedelem jogtanácsosa; 2. rom. bán. végv. ezr. sz. Dr. Murgu Euthym h. ü. és jogtudor, 1848/49 és 1861 évi orsz. gy. képviselő; 3. Foenyi Mocsonyi András földbirt. az 1860 évi birod. tanács lelkes tagja; 4. temesm. giládi sz. Popovics Simon m. k. hétszemélynök; 5. temesm. hodonyi sz. Babes Vincze k. táblai közbíró, 1861 évi orsz. gy. képv. román és német jeles publicista; 6. temesm. verseczvidéki sz. Dr. Vasics Pál, orvostudor volt cs. k. és jelenleg is erdélyi g. n. e. iskolai tanácsos; 7. lugosi sz. Joannovics Const. volt szerbbáns. isk. tanácsos; 8. temesvári sz. Csermena Péter Temesvár város főkapitánya; 9. temesvármehalai sz. Paszku Miksa, h. ü. 1848 évben orsz. gy. képv. később cs. k. ker. tszéki tanácsos, kitűnő jogtudós; 10. temesm. lippai sz. karansebesi Rácz Athanasz, h. ü. volt cs. k. járásfőnök, jelenleg krassóm. 1-ső alisp.; 11. temesvármehalai sz. Paszku Fülep h. ü. volt cs. k. járásfőnök, s 1861 évben orsz. gy. képv. jelenleg krassóm. főügyész; 12. torontalm. b. komlósi sz. Bogdán Vincze h. ü. 1848/49 és 1861 években orsz. gy. képv. volt cs. k. adócaasteri felügyelő; 13. lugosi sz. tövisi Faur János, h. ü. volt krassóm. alk. alisp. s 1861 évi orsz. gy. képv.; 14. lippai sz. ns. Misis János, h. ü. volt temesm. 2-ik alisp. és 1861 évi orsz. gy. képv.; 15. lugosi sz. Dr. Maniu Aurel h. ü. és jogtudor volt cs. k. közjegyző s krassóm. 1-ső alj. s 1861 évi orsz. gy. képv.; 16. temesm. kiszetói sz. Raduleszku Const. h. ü. és mérnök volt cs. k. adócaaster. felügy.; 17. torontalm. b. komlósi sz. Jánkuleszku Julian volt cs. k. szerb bán. román fordító, jelenleg krassóm. főpénztárnoka; 18. krassóm. barbózsai sz. Dr. Hatzezan Döme h. ü. és jogtudor volt fő sz. bíró, s jeles jogtudós; 19. lippai sz. Dr. Marineszku Athanasz h. ü. és jogtudor, krassóm. tszéki üllnök és román író.

2. . A Magyarok.

Hogy a Magyaroknak Pannoniában lett letelepedésük s nevezetesen Gládnak legyőzése után, a temesi Bánságban, annak Keve várában, s más öröditett helyein, később pedig Achtum fejedelemnek s országa autonomiájának Szent István általi megsemmisítése után tekintélyesb számú magyar népesség szállott által a

Maroson és Tiszán a temesi Bánságba, s különösen annak sik, nyugoti részébe Torontálba, és a Maros mentébe: kétséget nem szenved, mert a pápai tizedlajstromok számos magyar falvokról tesznek említést.

A mohácsi vész után azonban, midőn török özönlötte el a Bánság lapos vidékeit, a magyar népség túl a Maroson keresett menedéket, s csak miután a Bánság a törököktől megtisztított, kezdettek lassan magyar lakosok szálángózni a Bánságba, s a ma itt találtató magyar nép eleji a mult század vége, s a jelen elején telepedtek meg a Bánság rónáin. A Bánságban ma létező magyarok száma 80—100,000-re tehető. A bánsági magyar jelleme ugyan az, mint a Maroson túl levő véreie.

II. Telepítvényes népek.

3. A Szerbek. (Ráczok — Raitzen — Serben.)

Hogy a temesi Bánságnak Árpád alvezérei által lett meghódítása alkalmával Glád tartományában szerb nép létezett volna, Béla király névtelen jegyzője s más történetirók sem állítják, mert a bolgárok nevezete alatt a szerbek soha sem fordultak elő; hogy később, és pedig Ohtum legyőzése után egyes szerb családok a temesi Bánság leginkább Duna melletti nyugoti, Szervianak közelében fekvő részeiben letelepedtek, lehetséges; de szerb nép nagyobb tömegben a temesi Bánságban csak 1459 évben I. Mátyás király uralkodása alatt Brankovics György fiának vezetése alatt telepedett le először, ezután 1481 körül a Kinizsy Pál által Magyarországba behozott szerbek egy része a Szerémségben, másik része a Bánságban; s 1502 évben a Corvin János és Somi József temesi főkapitánynak Szerbiából a törökök elleni portyázásból lett visszatértük után, telepedtek le ujlag szerbek Temesvártól Belgrádig lefelé a Dunáig. A szerbeknek Szerviaból legnagyobb mértékbeni kivándorlása azonban 1689 évben történt, Csernovics Arzen ipeki patriarcha vezérlete alatt. Fábrí Pál a Közhasznú ismeretek tára III-ik kötete 448-ik lapján „Csernovics Arzen“ czimű czikkben következőleg adja elő szórulszóra a Szerbiából kivándorlást:

„Az 1689-i török háborúban, főkép Piccolomini cs. k. hadvezér munkálkodása által I-ső Leopold részére vonatott az albániai és szerbországi ó hitűek nagy részével együtt Csernovics Arzen ipeki patriarka is. Tudtára esvén t. i. Piccolomininak, hogy ama tartomány lakosai között, oly régi közmonda jár, melly szerint egykor felfognának szabadittatni a török járom alól oly fejdelem által, kinek tevéin külföldi állatok ülendnek, szorgosan öszve szerezgetett feleszsámu majmokat, tengeri macskákat, papagájokat,

és több eféléket, s ezeket tevék hátaira ültetvén, így mutatá magát azon vidéken, mellyen a császári fegyver győzelmeinek következtében hadaival előnyomúlt. Ehez járultak a császár részéről adott többféle ígéretek s biztatások. De mikor a vitéz és nagy lelkű Kiuperli Musztafa nadvezér részére fordúlt a szerencse, s az austriai hadsereg kénytelen volt Szerviát oda hagyni, tanácsosnak tartá Csernovics is mintegy 30,000 családdal (a bir. minis-teriumnak 1849-ik évi Nov. 18-ról szóló fölterjesztése 35—47,000-ro teszi) onnan végkép elköltözni, a Szerémségben, és Tótországban telepedvén meg 1690. Innen mindjárt Bécsbe küldte Csernovics, Diákovics Ezsaiás püspököt, ki általugyan azon évben kétféle szabadság levelet nyert magának s társainak, melly szab. levelek Kárloviczon tartatnak az ugynevezett nemzeti levéltárban, s talpkövei ama jövevények egyházi s polgári helyzetének.

Miből kitűnik hogy eme nagyszerű szerb raj, nem a temesi Bánságban üledett le, s annak egy része, csak miután a Bánság a törököktől visszafoglaltatott költözött által a Bánságba nevezetesen Torontálmegyébe a Nagy-Kikindai akkoron a katonai területhez tartozott, 1774 évi November 12-én pedig Maria Theresia által kiváltságos állásúvá emelt kerületbe, s miután Mercy kormányzata idejében, s később a dögvésznek a Bánságban megszűnte után is nagyszámu szerb családok telepedtek volt: a bánsági szerbeknek, a Gróf Clary alatt eszközlött nép összeírás szerint 78,780 volt a száma, ehhez adva azonban a német és illir bánságiakat, s a csajkás kerületbelieket is a Bánságba bevándorolt szerbek száma akkoron a százezeret meg haladta, mai nap pedig 250,000-re tehető.

A szerbek már a középkorban mint jeles és vitéz harcosok jelennek meg Magyarország történeteiben, s Mátyás király idejében a világ híré Kinizsy Pál vezérlete alatt állott fekete seregnek tekintélyes részét a Szerémből toborzott szerbek tevék. 1527 évben az I-ső Ferdinánd és Zápolya János közötti korona feletti versenyzések alkalmát felhasználva Zápolya János lovásza Fekete Ferencz, ki magát Jova Czárnak, s a szerb Despotok véréből eredetnek adá ki, 10,000-re szaporított csoportjával tüzzel vassal pusztitá a Temes s Tisza közötti vidéket, de Czibak Imre temesi Gróf ezen csoportot megsemmisité, s Török Bálint, Czár Jovának fejét vétetvén, ezt Zápolya János királynak küldötte Budára. 1594 évben pedig a temesi Bánság nyugoti részében lakó rácok, Todor Vladika, Száva nevü, Veli Mironith, és Doczián vezérek által kezelt adva a Palatics lugosi bán és ennek elvezérei Jankul más képp Logosian János (Johann von Lugos) és Maisocz

Péter által vezényelt bánági oláhokkal, Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem nevében és érdekében a Bánságot a török iga alól felmenteni törekedvén, a temesvári pasa 5000-ból álló seregét megsemmisítették, s a törökökkel több csatát küzdöttek győztesen, miután azonban Báthory Zsigmond hadvezére Székely Mózes az ígért és várt segéllyel a küzdők segedelmére megjelenni késedelmezett, a hadvezetés lelke egy értelmes hadvezér hiányzott, s a rácok és oláhok, a magyar hajdukkal értekezni s egymást megérteni nem tudták, Becskereknél megsemmisítették a hős küzdők serege.

Az 1690 évben a Szerémségben letelepedett, s a törökök ellen az előtt is élethalál harcot vívott szerbek, a császári hadseregnek, a Bánságnak 1716 évben a töröktől megtisztítása, s később 1738 évben a török elleni háború alkalmával, nevezetes segélyére voltak, sőt a II. Rákoczy Ferencz által támasztott forradalom ideje alatt a tizennyolczadik század első évtizedében, az, és pártosai ellen is működtek, a mikoron is a szerbek egész Kecs-kemétig száguldoztak, s rettentő pusztításokat vittek végbe. Melly, s különösen a Bajor, Cseh és Olaszországokban a legfelsőbb uralkodó-ház, s a birodalom ügye iránti hasznos szolgálataik folytán a részükre 1-ső József és 5-ik Károly császár és királyok által kiadott szabadalmak 1743 évi April 24-én ujolag megerősítették következő záradékkal: hogy a Patriarcha, és illir nép az azon szabadalmakban elősorolt szabadságok élvezetében mindaddig meghagyatni, s fenntartatni fognak, míg törhetlen hűségüket megőrzendik. Az 1770 évi September 27-én kelt Regulamentum illiricorum privilegiorum, s 1779 évi Junius 16-án kiadott Rescriptum Declaratorium által azonban azok „aus erheblichen und der Staatsklugheit selbst angemessenen Rücksichten abgeändert und eingeschränket werden müssten.“ Minek fonalán a szerb nép hit, erkölcsi, és oktatási ügyeikben a Metropolitától, s Püspökeiktől, — minden más egyéb ügyekben pedig, az ország többi lakosaival egyenlővé tétetvén, a tartományi hatóságok, és bíróságok törvényhatósága alá rendeltettek, s midőn a temesi Bánság polgári területe 1779 évben Magyarországhoz kapcsolatot visszavet, a „Hofdeputazion in Illiricis“ is megszüntettetett, s annak teendői a k. magyar udvari Cancellariára ruháztattak által. 1790 évben midőn második József halála után, a Magyarországgyűlés a birodalom ellenében függetlenségre törekedett, s követeléseit nagyon fölcsigázván elhatározá hogy „Regnum Hungariae sit liberum et nulli alteri Provinciae obnoxium,“ egy illir Cancellaria állított fel, s Temesvárt egy illir nemzeti gyülekezet hivatott egybe, melly

egy titkos ülésében 40,000 harcost ígérkezett kiállítani a háborgó Magyarok ellen, az országgyűlés azonban elég eszélyességgel birt az ellene intézett csapást felfogni, s a birodalom kormányávi differenciákat békés uton kiegyenlítani. (Lásd Horváth Mihály „Magyarok Története 4-ik kötetében a II. Leopold uralkodásáról szóló fejezetet.)

1848 évben a Magyarok között egy részről, s a horvátok és szerbek között más részről kiütött villongások s véres küzdelmek folytán ő cs. k. ap. Felsője részéről a szerbeknek egy önálló Vajdaság biztosított, s az, az 1849 évi Martius 4-i birodalmi alkotmány 72-ik §-a által is elismerttven: ennek fonalán s a birodalmi cs. Ministerium előterjesztése alapján 1849 évi November 18-án kelt legfelsőbb pátens által a Bács és Bodrog megyékből és Slavonia, rumai s illoki kerületeiből egy Szerb Vajdaság alkottatott, melly a temesi Bánsággal egyesítetttven: mint önálló koronaország egész 1860 évi October 20-ik állott fenn, s habár a szerb nemzetiség, és szerb nyelv abban nem vitte azt a szerepet, mellyet a szerb nép, s különösen értelmisége óhajtott és vártt, de a szerb ajkuak mindennemü hivataloknál a legnagyobb mértékben voltak képviselve, s alig volt a hivatal viselésre szükséges tulajdonokkal biró világi szerb értelmes egyén, ki állam hivatalra alkalmazva nem lett volna, s mai nap is a legfőbb kormánysekeknél, hétszemélyes s kir. táblánál, valamint az általuk lakott megyékben, nagyobb számban képviselve s alkalmazva vannak.

A szerb nyulánk egészséges termetü, hallgatag, komoly természetü, szorgalomra nézve a német és román között középen áll. Saját vérehez előzékeny szives és vendégszerető, a más nemzetbeliek irányában azonban tartozkodó, nyelvét különös előszeretettel beszéli, s nemzetiségét bálványozza. A szerb kiválólag csak azt szereti mi nemzeti, örömet és boldogságát csak nemzete dicsoításában keresi és találja fel, egymást hévvel gyámolítja s védelmezi, s szigorúan összetartó nép. Ezen kívül bátor, a csatában vitéz, de kegyetlen is. A vele együtt lakó románok feletti uralkodási vágya, s azok nyelve elnyomásának ingere újabb időben szelidülni kezdett, s ma már a szerb értelmesbek nagyobb része belátja, hogy saját üdvök is a románokkali jó egyetértéstől, s villongásaiknak békés s testvéri uton leendő kiegyenlítésétől függ, s ezért a g. n. e. hitü román népnek a szerb hyerarchia alóli emancipatiójához saját részükéről is előmozdítólag hozzájárulni készeknek mutatkoznak. Persze, hogy egy szerfelett csik-

landos és kényes természetü tárgy ez, azonban saját jól felfogott érdekük parancsolja a vitának barátságos egyezség általi befejezését, s kölcsönös jó akarat, és erős elhatározás a legnemesebb szívi fejedelem engedélyével, ezen gordiusi bogot mind két fél megelegetésére s boldogságára oldhatja meg. Adja Isten!

4. A Németek.

(Svábok — Deutsche)

Lehetséges sőt valószínű hogy már a magyar királyok alatt s később, egyes német családok telepedtek meg a temesi Bánságban, s különösen annak városaiban mint mesteremberek és kereskedők, de német gyarmatosok csak a 18 században telepedtek le, nagy, mintegy 40,000 számban, s ezek mai napig, szaporaságuknál fogva 250,000-re szaporodtak.

A bánsági német ügyes, józanéletű, szorgalmas takarékos egész a fősvénységig, e mellett önző, a munka időt jól megtudja választani és felosztani. Kötelességét pontosan teljesíti, de többet azután ne várjon tőle az embertárs.

A német falvak a múlt században királyi kincstári tisztviselők felügyelete alatt rendszeres tervek alapján építettven szabályosok, az utcák tágasok, a házak, s gazdasági épületek vagyonnosságra és anyagi jólétre mutatnak, a minthogy a bánsági német nép a legvirágzóbb anyagi állapotnak örvend.

Minden német tud anyanyelvén olvasni, írni, számolni, és ... számítani.

Minden faluban szép paplak, diszes templom, és esinos oskola létezik.

Miután a bánsági németek mindnyájan róm. cath. vallásuak, papjaik művelt és tanult emberek egy általában.

Az elemi tanítók pedig képezdeből kerülnek ki, kiknek becsületes életmódjuk van, miután ha kincstári, püspökségi, káptalani (zágrábi) vagy földes uri patronatus alatt áll a plebania, ezektől is, a falubeli lakosoktól is kapják rendesen fizetésüket.

A Bánságban letelepedett németek között europai hírré tett szert Lenau (igazi nevén Niembsch von Strehlenau) Miklós, a német irodalom első rangu lyricusa, ki 1802 évi Augustus 13-án Csatádon Torontálmegyében született, hol atyja mint nyugalmazott cs. k. czredes telepedett volt le.

5. Francziák.

A múlt században telepedtek meg a temesi Bánságban Lotharingiából, s Szt. Hubert, Charleville, Solteur, Trübswetter, Ostern, Hatzfeld, Kis-Jécsa, Albrechtsflur, Marienfeld, Heufeld,

torontáli, — s Wiesenheid és Traunau, temesi községekben üledtek meg, minthogy azonban német községekbe osztattak, jobbára mind elnémetesedtek, s mai nap csak az aggok beszélnek még francziául.

Ezen franczia gyarmatosok közzől származik a jelenlegi csanádi (temesvári) róm. kath. Püspök Dr. Bonnaz Sándor, volt cs. k. szerbbánsági helytartósági iskolai tanácsos is, ki Trübswetteren franczia szüléktől születvén, alapos tudományos műveltséggel bir s tisztult politikai fogalmak mellett, hazafiui érzelmeket ápol.

6. Bolgárok.

A temesi Bánságban találtató Bolgárok, nem a Glád fejedelem idejebeli Bolgárok utódai, mert a mai bolgárok szlávok, a régiek pedig nem azok voltak.

A mai bánsági Bolgárok a mult században telepedtek meg Ó-Besenyőn (Torontál) és Vingán (Temes) s ezenkívül Krassómege hason nevű járása 7 falvában, s számuk 20,000-rug.

A bánsági bolgárok római catholicus hitűek, jó indulatuak, erős szálas természetűek.

7. Izraeliták.

(Zsidók — Juden.)

A mai több ezerre rugó bánsági zsidók csak a mult század óta üledtek le a Bánságban s kereskedéssel, s mesterségek üzésével foglalkoznak. Ambár újabb időben mint bérlők a földműveléshez is fogtak: még is arra nincs még példa, hogy maguk művelnék a földet. Különbén értelmes, szerfelett ügyes, fáradhatlan, és kitűrő nép, melly gyermekei kiképzésére semmi költséget sem sajnál fordítani, s minthogy az gyakorlati irányu, a vagyoni gyarapodás forrását nyitja fel előttük. A bánsági zsidók száma mintegy 10,000.

8. Czigányok.

Mai nap is még nomád nép. Télen által némelly leginkább Krassómegeyében fekvő községek határaiban húzódnak meg földből vertt putriaikban, vagy pedig vászon sátraikban, s tavasszal megkezdik a természetükben fekvő vándorlást egész késő őszig.

Jegyzet. „A temesi Bánságról“ irott jelen két értekezés, a „Pesti Napló“ 1850 évi 58, 61, 66 és 67 számaiban „A temesi Bánság és Szerb Vajdaságról“ czim, és „Banatianu“ álnév alatt megjelent cikkekim alapján tökéletesen át és újra dolgozva jelennek meg e gyűjteményben.

Z á r s z ó.

Emüvecske nem képez egy rendszeres és egyöntetű egészet. Egyes, kisebb, vagy nagyobb külön álló, de összeillő darabokból összeállított Mozaik az.

Tehetém, hogy azon külön álló részekből egy önálló rendszeres értekezést alkossak, tudva azonban hogy a közönség egy, több nyomtatott ivre terjedő értekezést unalmasnak talál. mint ha a tárgy prismszerűleg több oldalról világittatik meg, illetőleg világosittatik fel: a jelen alakot czélszerűbbnek vélem, mert hiszen sokszor a rendszeresség egyhanguságot, ez pedig unalmat szül; holott a Mozaik kellemesen gyönyörködteti a szemet, s üdítőleg hat a lélekre.

Meg felel-e a könyv tartalma azon hangzatos czimnek, melyet visel? ezen kérdést a kegyes olvasó saját subjectivitása szempontjából ítélendi meg.

Én részemről tárgyilagos (obiectiv) szempontból indulva ki, azt hiszem hogy azon kérdésre „igen“-nel felelhetek meg, mert az egész könyvben előforduló czikkek, kettőnek kivételével vagy a román népre, vagy ügyére, vagy egyes román, a nép ügyeért küzdő egyén védelme tárgyára vonatkoznak. A két kivételes cikket pedig mint a Mozaik keretét kérem tekintetni.

A munka szelleme határozottan szabadelvű, és alkotmányos, mert én az ország népeinek boldogságát és jólétét csak ez uton képzelem, s hiszem elérhetőnek.

De az alkotmány gúlájának (pyramisának) csúcsa a korona levén, művem őszinte és színtelen dynasticus érzelméről tesz tanúságot, mert az 1848/49-i események, mellyeket mint országgyűlési képviselő a forrásnál észlelhettem, valamint a később 1854, 1856, 1859 és 1861 években az akkori eseményekből vont tapasztalataim, koblemben azon meggyőződést érlelték meg: hogy valamint az austriai birodalom fennállása europai szükségesség, szinte azon képpen az uralkodó, a világon különben is legrégebb, leggazdagabb, s legeszélyesebb, felséges habsburg-lotharingi dynastia

a birodalom polyglott népeire nézve, ezeknek egymás melletti békés létezése, s kifejlődése szempontjából, az egyedüli palladium.

Szánalommal viseltetvén a teljesen megváltozott körülmények között nézetem szerint elérhetlen utópiák iránt, s a folytonos politikai passivitásban, egy homályos, sőt délibábszerű remény fejében, az ország anyagi állapotának tönkre jutását, s a polgárok kedélyének elfásulását szemlélvén: lelkemből pártolom a függő politikai kérdéseknek transactio útján leendő hová hamarábbi megoldását alkotmányos uton, az ország autonomiájának lehető legtagabb megóvása, s az abban lakó különféle nemzetiségek jogos igényei kielégítésének alapján, s erre az utat, eszközt, és módot az 1848 évi magyar törvényeknek, s az 1861 évi Február 26-ki Patensnek, az 1860 évi October 20-ki Diploma szellemében alkotmányos uton és eszközökkel eszközzendő revisiójában találok fel.

A velem egy országban lakó különféle nemzetiségek iránt művemben igazságos vagyok s igaz testvéri indulattal nyilatkozom, követelvén tőlük a mi enyém, vagy nemzetemé, de viszont tisztelve azok érdekeit, és jogait, s nem látom át annak okát, hogy miért ne birnánk igényeinket testvéreleg kiegyenlíthetni, s egy fedél alatt boldogan s megelégedetten meg élni, ha egy más iránt méltányosok, igazságosok, s egy kissé előzékenyek is lennénk. Ez pedig meglehet, csak erősen kell akarnunk.

Ennyi az mit általánosságban a munka szellemére nézve mondani akartam.

Tetteim, valamint eddig, úgy ezentúl is, ezen irányeszmék által fognak vezéreltetni.

Irtam Lugoson 1863 évi October 20-án.

DR. BALLAGI GEZA.

Sajtó-hibák és pótlások.

Csak az, ki maga is, habár szükségből, vagy mint dilettans foglalkozott valaha a sajtó-hibák kiigazításával, tudja meg becsülni egy javítnok, különben alárendelt hatáskörét. A nyomdában hol eme művet nyomatám, nem levén rendes javítnok, s a szedő nem értvén a magyar nyelvet: nekem háromszorosan nehéz volt a sajtó-hibák kijavitása, s minden fáradságom mellett több kisebb, s miután a 10 számmal jelölt ív kinyomatásakor Pesten és Bécsben jártam, s a javítást másra kellett bíznom, több nevezetesebb sajtó-hiba és kihagyások csuszta be azon ivbe.

Mellyeket következőleg kérem kiigazittatni:

- A 113 lapon az alulról számitandó 2-ik sorban: szerb szó helyett német teendő.
- A 113 lapon a 22-ik sorban békét kötöttek kitörrendő s helyette „á“ teendő, s a következő sor az előbbivel egybekapcsolandó, minthogy az, egy mondatot (constructio) képez.
- A 120 lapon a 4-ik sorban előforduló szerb bánzági szó helyett német bánzági, s az ugyan azon lapon 5-ik sorban olvasható német szó szerb szóval cserélendő fel.
- A 125 lapon a 17-ik sorban ezen szó után tüntették ki, jó még: s kis-marjai Bocskay István később erdélyi fejedelem, az előtt a lugosi és káransebesi bán czimet és tisztét viselte.
- A 127 lapon a 18-ik sorban, ezen szó után helyeznek következük: De az érintett törvényczikkelyek nem is vonatkozhattak az érintett 13 oláh kerületbeli lakosok szabadalmaira, mert azon törvények hozatala alkalmával azon kerületek nem tartoztak Magyarországhoz, s e szerint azok felett törvény hozatalának sem oka sem szüksége fenn nem forgott.
- A 127 lapon a 21-ik sorban a * után előforduló következő szavak: „melly következőleg hangzik,“ az alábbi * jegy bevezetését képezük.
- A 128 lapon a 17-ik sorban ezen szavak után Palatics bán hozzátoldandók még a következő szavak: Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem érdekében 1594 évben, valamint Magnus (Nagy, Mare) Pál lugosi bánnak I. s később a lugosi Bánágbelieknek II. Rákóczy György erdélyi fejedelmek javára, stb.

A csekélyebb hibákat, legyen szíves az olvasó maga kiigazítani.

